

דורשות טוב 5

פירוש קבוצתי פמיניסטי
לפרק חמישי במסכת כתובות:
פרק "אף על פי"

(תלמוד בבלי, כתובות נד ע"ב - ס"ה ע"ב)

עורכת: אליזבט גולדויץ

כותבות:

אורית שנהר, איילה שוורץ, אילנה שמחון, אסתר אלכסנדר, דבורה ארקינד, לאה רייביץ, מרים דנות, רונית דקל, רעיה אפנר, שולה אפרת, שלומית תורן-ארבל.

הוצאת המדרשה באורנים - מרכז חינוכי לחידוש החיים היהודיים בישראל

Elisabeth Goldwyn (Ed.)

Dorshot Tov 5

Collective and Feminist Interpretation to chapter 5 in Tractate Ketubot
(Babylonian Talmud, Ketubot 54b – 65b)

עריכה לשונית: יורם ורטה

עריכה גרפית: אילת לין

הפצה: המדרשה באורנים, מכללת אורנים

קריית טבעון 3600600

טל: 04-9838745

© כל הזכויות שמורות למדרשה באורנים

טבעון תשפ"ג 2023

תמונת הכריכה:

כתובה מיוון, מתוך אוסף הכתובות בספריה הלאומית

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר, כל חלק שהוא מספר זה. שימוש מסחרי, מכל סוג שהוא, בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מן המו"ל.

נדפס בישראל

דפוס "שורות", חיפה

תוכן העניינים:

מבוא.....	4
1. זכויות וחובות האב והבעל.....	6
2. בבלי, כתובות, נד ע"ב (פרק חמישי) - תוספת כתובה.....	12
3. דף נו ע"א: זכאות לתוספת הכתובה.....	18
4. דף נו ע"ב: הכתובה היא הבטחת הכנסה.....	22
5. דף נו ע"א - נו ע"ב: הזמן שבין האירוסים לנישואים.....	26
6. דף נח ע"ב: מזונות ומעשי ידיה.....	34
7. דף נט ע"ב: מלאכות שהאישה עושה לבעלה.....	38
8. דף נט ע"ב: ס ע"א - ומניקה את בנה.....	46
9. דף ס ע"א - ס ע"ב: עוד על הנקה וזכויות התינוק.....	54
10. דף ס ע"ב - סא ע"א: עולה עמו ואינה יורדת עמו.....	61
11. דף סא ע"א - סא ע"ב: תאוות אחרות.....	69
12. דף סא ע"ב - סב ע"א: זכות האישה לעונתה.....	77
13. דף סב ע"א - סב ע"ב: תדירות יחסי המין בין בני הזוג.....	83
14. דף סב - סג ע"א: סיפורים על היעדרות ממושכת של תלמידי חכמים.....	92
15. דף סג ע"א - סד ע"א: אישה מורדת.....	104
16. דף סד ע"א - סד ע"ב: מה בין מורד למורדת?.....	111
17. דף סד ע"ב: כלכלת מינימום.....	116
18. דף סה ע"א: אין פוסקים יינות לאישה.....	120
19. דף סה ע"א - סה ע"ב: עוד על כלכלת מינימום.....	127
סיכום.....	136

מבוא

כמו חיבורי "דורות טוב" הקודמים, החיבור שלפניכם הוא פרי של לימוד משותף של קבוצת נשים הנקראת "יוצרות ניגון" במדרשה באורנים. בשנת תשפ"א (2020-2021) למדנו תלמוד ותיעדנו את תוצאות הלימוד בקבוצות קטנות (חברותות) ובמליאת הקבוצה. אנחנו חלק ממהפכת לימוד התלמוד על-ידי נשים, המתחוללת בכל העולם היהודי. התלמוד נכתב ונלמד לאורך השנים על-ידי גברים, וברור שכאשר נשים ניגשות לטקסט הגברי הזה, נקודת המבט שלהן שונה מזו של הטקסט, אמנם מתוך הערכה וכבוד, אך גם מתוך ביקורת.

הפרק הנדון בחיבור זה, הפרק החמישי של מסכת כתובות, עוסק בחובות וזכויות האישה במסגרת הנישואים ועם פקיעתם - בגירושה או במות הבעל - בתקופה בה עוצבו והוגדרו תפקידי המגדר ביהדות, במאות הראשונות לספירה. ברור שהנחת היסוד של הטקסט איננה שוויון בין האיש לאישה במסגרת הנישואים. מדוע אם כן לעסוק בכל זאת בטקסט העתיק הזה, שהנחות היסוד שלו שונות ממה שנראה לנו ראוי היום? ראשית, יש להבין את שורשי אי-השוויון בין נשים לגברים כדי לשנות מצב זה, שעודנו מעצב את מציאות חיינו היום. כמו כן, מעניין להיווכח בכך שלמרות הנחת עליונות האיש על אשתו, התלמוד מתעקש על זכויות בסיסיות לאישה, ובעצם דואג לכך שצורכי האישה יסופקו על-ידי בעלה תמורת עמידתה בתנאים של הסכם הנישואים. האמצעי העיקרי להבטחת זכויות האישה היא הכתובה, שבה הבעל מתחייב ל"שארה כסותה ועונתה" (שמות כא, י) של האישה; כלומר, לקורת-גג, בגדים ויחסי מין. המזון נכלל בהגדרות אלה על-פי הנאמר בפרק זה. משמעות הדבר היא, שמעמדה של אישה נשואה טוב ממעמדה של נערה הנמצאת עדיין ברשות אביה, שאינו חייב במזונה מעבר לגיל שש. בפרק שלפנינו נראה ירידה לפרטי הפרטים של צורכי המינימום של האישה, על-מנת להבטיח אותם גם כשהבעל נתון בעוני קיצוני. נקבע גם הכלל ש"עולה עמו ואינה יורדת", כלומר אם הבעל הוא ממעמד כלכלי גבוה ממעמד האישה, האישה נהנית מניידות כלכלית כלפי מעלה. אם הבעל שייך למעמד כלכלי נמוך משל האישה, עליו להבטיח שלא תרד ברמת חייה.

הכתובה היא מסמך משפטי שאי אפשר להגזים בחשיבותו, ואישה יכולה לתבוע את זכויותיה בבית-דין אם בעלה לא מילא את חובותיו המוגדרות שם. מצד שני, אישה שלא מילאה את חובותיה כלפי בעלה, היתה עלולה לאבד את כתובתה, וזה היווה אמצעי למשטורה. הכתובה גם מבטיחה את זכויותיה של אלמנה וגרושה למשך כשנה מפקיעת הנישואים, כדי להבטיח שהאישה לא תישאר חסרת כל. ההנחה היא שבתום שנה זו האישה תינשא בשנית. היה קשה עד בלתי אפשרי לקיים תא משפחתי ללא שני בני זוג. מצבה של האישה היה קשה הרבה יותר אם בעלה נעלם או פשוט סירב לתת לה גט: היא נותרה עגונה וחסרת כל. פרק זה כלל אינו עוסק במצבים נוראיים אלה, הקיימים עד היום.

הכתובה המסורתית עדיין נחתמת לפני טקסי החתונה הנערכים במדינת ישראל על-

ידי הרבנות הראשית, ואלו טקסי החתונה היחידים שמדינת ישראל מאפשרת באופן רשמי לאזרחיה היהודים.¹ אמנם קיים בישראל חוק יחסי ממון,² המייתר במידה רבה את הכתובה בהגדרו זכויות שוות לבני זוג ברכוש המשותף שלהם, אולם יש מצבים שבהם דיינים בבתי-דין רבניים דווקא משתמשים בכתובה בפסיקותיהם במשפטי גירושים. נציין גם שבטקסים הפרטיים הנערכים בישראל על-ידי רבנים קונסרבטיבים, רפורמים, ועורכי טקסים עצמאיים (כולל ארגון "הויה - טקס ישראלי"), הזוג כותב לעצמו "כתובה" אישית, שאינה מסמך משפטי אלא מסמך בעל תוקף חברתי, שבו הזוג כותב את הסכמותיו הערכיות והרגשיות. מסמך זה מכונה "כתובה" כי הוא מתכתב עם המסמך המקורי, שאינו מתאים עוד לזוגות הנישאים בצורה שוויונית. מלבד מסמך זה, זוגות רבים בוחרים לחתום על הסכמי ממון משפטיים, אם אינם מסתפקים בחוק יחסי ממון.

עם העיסוק הרב בזוגיות ובחובות וזכויות בני הזוג זה כלפי זה, מצאנו שאין שום אזכור לאהבה. אמנם המילה "אהבה" מוזכרת בנוסח הכתובה האשכנזי, ואולי גם בחלק מנוסחי הכתובה של עדות אחרות, אבל אין שום עיסוק בכך בפרק הנדון בתלמוד. ברור לנו שבעבר ועד לפני שניים שלושה דורות נישואי אהבה היו תופעה נדירה, והרגש הושם על ההסכם הממוני והמעמדי של בני הזוג. ובכל זאת, דאגה של בני זוג זה לזה ולתא המשפחתי שלהם הצריכה לא מעט רצון טוב, שיש לקוות כי יצר אהבה במקרים רבים.

נוכחנו גם במבט של חכמים על צורכי התינוקות והילדים הקטנים, הבאים לביטוי דרך הדיון הנרחב בהנקה. מצד אחד, חובת האם היא להיניק את ילדיה, ומצד שני, חובת האב היא לדאוג לכך שיהיה לאישה או למינקת, במקרה הצורך, גב כלכלי כדי למלא חובה זו.

בסוף פרק 1 הבאנו תרגום לעברית של נוסח הכתובה האשכנזי, בתוספת הסברים אחדים לנוסחי הכתובות השונים.

ברצוננו להודות לד"ר לוסיאן לזר, אשר אליזבט בתו מכינה עמו את הלימוד לקראת המפגשים של קבוצת "יוצרות ניגון" ולהדס רון-זריז המדריכה שלה. תודה גם למדרשה באורנים, שהיא הבית הלימוד שלנו ואשר תומכת באופן עקבי במפעל "דורשות טוב" מתחילתו ועד הנה.

יהיו לרצון אמרי פינו.

1 מדינת ישראל מכירה גם בסמכותם של רבני העדות החרדיות להשיא ולדון בגירושים, אך אינה מכירה בסמכות רבנים אורתודוקסיים לא חרדים שאינם שייכים לרבנות הראשית. למותר לציין שמדינת ישראל אינה מכירה בסמכות כזו לרבנים קונסרבטיבים או רפורמים.

2 ראו: https://fs.knesset.gov.il/7/law/7_Isr_208084.PDF

1. זכויות וחובות האב והבעל

כמבוא ללימוד שעיקרו זכויות וחובות בני הזוג זה כלפי זה, וכדי להבין כמה המדובר, התחלנו בלימוד מספר משניות ממסכת כתובות פרק ד, לפני שפנינו ללימוד הפרק החמישי של מסכת כתובות בתלמוד הבבלי.

משנה ד (1)

הָאָב זְכָאי בְּבִתּוֹ בְּקִדּוּשֶׁיהָ בְּכֶסֶף וּבְשֵׁטֶר וּבְבִיאָהּ, וְזָכִי בְּמִצִּיאָתָהּ וּבְמַעֲשֵׂה יְדֵיהָ, וּבְהַפֵּר נְדָרֶיהָ, וּמִקְבֵּל גְּטָהּ, וְאֵינּוּ אוֹכֵל פְּרוֹת בְּחֵיָהּ. נִשְׁאֵת, יוֹתֵר עָלָיו הַבֶּעַל, שֶׁהוּא אוֹכֵל פְּרוֹת בְּחֵיָהּ, וְחֵיב בְּמִזְוֹנוּתֶיהָ, וּבְפִרְקוּנָהּ וּבְקִבּוּרָתָהּ. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: אֶפְלוּ עָנִי שְׂבִיחָאֵל, לֹא פָּחַת מִשְׁנֵי חֲלִילִים וּמִקּוֹנָנֵת.

הבת אינה עומדת ברשות עצמה. היא נמצאת באחריות אביה עד לנישואיה, ואז היא עוברת לאחריות בעלה. האב זכאי לקבל את כסף הקידושין שבו בתו מתקדשת. נסתייע ברבי עובדיה מברטנורא, הכותב "שמקבל שטר קדושין עליה ומסרה לביאה לשם קדושין למי שירצה". כלומר, אחריות האב היא להשיא את בתו באחת משלוש הדרכים המוגדרות במשנה קידושין (א,א). אם הבת מצאה רכוש שלא ברור למי הוא שייך, האב זכאי לקבל זאת, והוא גם זכאי לכל תמורה על עבודתה של בתו. הוא רשאי להפר נדרים שלה וכל עוד בתו קטנה, הוא מקבל את גיטה במקרה שגורשה מבעלה. אם הבת יורשת רכוש שאינו שייך לאביה, אסור לאב ליהנות מפירות רכוש זה ובעצם זוהי הדרך היחידה שבה הבת יכולה לצבור רכוש לעצמה.

כאשר הבת נישאת, יש לבעל יותר זכויות ויותר חובות משהיו לאב. הוא יכול ליהנות מפירות רכושה, הוא חייב לזון אותה (כפי שנראה בהמשך, האב אינו מחויב לזון את בתו מעבר לגיל שש), לפדות אותה במקרה שנשבתה, ולדאוג לקבורתה אם נפטרה. רבי יהודה מגדיר מינימום של הוצאות לקבורה כך שתהיה מכובדת.

משנה ה (2)

לְעוֹלָם הִיא בְּרִשׁוֹת הָאָב, עַד שֶׁתִּכָּנַס לְחִפָּהּ. מִסֵּר הָאָב לְשְׁלוּחֵי הַבֶּעַל, הָרִי הִיא בְּרִשׁוֹת הַבֶּעַל. הִלְכוּ שְׁלוּחֵי הָאָב עִם שְׁלוּחֵי הַבֶּעַל, הָרִי הִיא בְּרִשׁוֹת הָאָב. מִסֵּרוּ שְׁלוּחֵי הָאָב לְשְׁלוּחֵי הַבֶּעַל, הָרִי הִיא בְּרִשׁוֹת הַבֶּעַל.

כאמור, האישה אינה ברשות עצמה, אלא ברשות אביה או בעלה, הם אחראים עליה. אישה לא נחשבת כמי שיכולה להיות אחראית לעצמה, למרות שהיא בת-עונשין במקרים שבהם היא מבצעת עבירות (שלא כמו ילד קטן). מן ההקשר אפשר להבין שהתחום העיקרי שבו אין לאישה שליטה על חייה, הוא התחום הכלכלי. אם האב או

הבעל אינם נוכחים פיזית בשלב המעבר לנישואים, יש להם שליחים. כך נמנע מצב ביניים לא ברור, שבו אין "רשות" על האישה. משנתנו מגדירה במדויק את רגע המעבר מרשות אחת לאחרת, גם אם הוא מתווך על-ידי שליחים.

משנה ו (ח)

הָאָב אֵינוֹ חֵיב בְּמִזְוֹנוֹת בְּתוֹ. זֶה מְדַרְשׁ דְּרַשׁ רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, לְפָנֵי חֲכָמִים בְּכַרְם בֵּיבְנָה: "הַבָּנִים יִרְשׁוּ וְהַבָּנוֹת יִזְוֹנוּ", מָה הַבָּנִים אֵינָן יוֹרְשִׁין אֶלָּא לְאַחַר מִיתַת אָבִיהֶם, אַף הַבָּנוֹת לֹא יִזְוֹנוּ אֶלָּא לְאַחַר מִיתַת אָבִיהֶם.

האב לא חייב לזון את בתו. מכיוון שמעשה ידיה, כלומר כל שכר עבודתה, שייך לאביה, נשאלת השאלה, ממה היא אמורה להיזון? בתלמוד הבבלי, בתקופה מאוחרת יותר, נקבע: "אבל זן קטני קטנים. עד כמה? עד בן שש" (בבלי, כתובות סה ע"ב), ונראה שהכוונה לבנים ובנות. האם בגיל שש יכול האב להשיא את בתו כדי שיהיה מי שיזון אותה? האם זה הפיתרון הראוי למשפחה ענייה מאוד? מן הסוגיות בנושא זה עולה שחז"ל מעודדים אבות לזון את ילדיהם הקטנים, אבל לא כופים זאת. זה מפתיע ומרתיע. מחקרים מעידים שבתקופה שבה נכתבו דברים אלה היה מקובל בעולם היווני-רומי להרוג ילדים קטנים במשפחות עניות שלא יכלו לכלכל את ילדיהן, ואולי ההימנעות מכפיית החובה לזון את הילדים נובעת מחשש לחייהם. הדברים נותרו מטרידים. על כל פנים, מצבה של הילדה הענייה טוב יותר אם היא נשואה (!), כי בעלה חייב לזון אותה בלי התניית גיל.

משנה ז (ט)

לֹא כָּתַב לָהּ כְּתֻבָּה, בְּתוּלָה גּוֹבָה מְאֻתָּים [דינר], וְאֶלְמָנָה מְנָה [מאה דינר], שְׁהוּא תְּנִי בֵּית דִּין. כְּתַב לָהּ שְׂדֵה שׁוֹנָה מְנָה תַּחַת מְאֻתָּים זׁוֹז, לֹא כְּתַב לָהּ 'כָּל נְכָסִים דְּאִיתִין לִי אַחֲרָיִין לְכַתְּבָתִּיךְ', וְכָל הַנְּכָסִים שִׁיהִיו לִי אַחֲרָאִים/משועבדים לפרעון כתובתך] חֵיב, שְׁהוּא תְּנִי בֵּית דִּין. לֹא כָּתַב לָהּ 'דָּאָם תְּשַׁתְּבִּיז אֶפְרָקְנִיךְ וְאַתְבְּנִיךְ לִי לְאַנְתּוּי', וְשָׂאָם יִשְׁבוּ אוֹתְךָ, אִשְׁחַרְר אוֹתְךָ וְאִחְזִיר אוֹתְךָ לִי לְאִשְׁחָה וְכִכְהֶנָּה, 'אַחְזִרְנִיךְ לְמְדִינְתִּיךְ' [אחזירך למדינתך] - חֵיב, שְׁהוּא תְּנִי בֵּית דִּין. נְשִׁבִית, חֵיב לְפְדוֹתָהּ. אָמַר: 'הָרִי גָטָה וְכַתְּבָתָהּ, תְּפַדְּהָ אֶת עֲצָמָהּ', אֵינוֹ רְשָׁאִי. לְקַת, חֵיב לְרְפְּאָתָהּ. אָמַר: 'הָרִי גָטָה וְכַתְּבָתָהּ, תְּרַפָּא אֶת עֲצָמָהּ', רְשָׁאִי.

הכתובה היא מסמך משפטי המגדיר את החובות הכספיים של הבעל כלפי אשתו במקרה של פטירה או גט. במקרה של פטירה, היורשים מחויבים לשלם לאישה את

כתובתה, והיא נחשבת ראשונה ברשימת הנושים. משנה זו קובעת כי גם במקרים שבהם לא נכתבה כתובה כראוי, יש חובות החלות על הבעל כלפי האישה, האלמנה או המגורשת. מי שהיתה בתולה עם נישואיה, זכאית לסכום השווה כפליים מאלמנה (וכנראה גם גרושה) שנישאה. אם הבעל נתן לאישה שדה במקום סכום הכסף המגיע לה מעצם הנישואים, אך שדה זה אינו שווה לסכום המגיע לה, הוא חייב לשלם לה מה שצריך כדי להגיע לסכום הנקוב. כל רכושו משועבד לכתובה, גם אם זה לא נכתב בכתובה.

גם אם הבעל לא התחייב בכתובה לשחרר את אשתו משבי, הוא חייב בכך, וחייב להחזיר אותה להיות אשתו. הוא אינו רשאי לפטור עצמו מחובה זו באמצעות גט ותשלום הכתובה. אם האישה היא אשת כוהן ונלקחה בשבי, מצבה מסובך יותר. חובת הבעל לפדותה, אך הוא לא יכול להחזיר אותה להיות אשתו, כי ההנחה היא שאישה בשבי נאנסה ולכן היא פסולה לכוהן.

אם האישה חולה, הבעל יכול לפטור עצמו מן החובה לטפל בהוצאות ריפוייה, אם ייתן לה גט וישלם לה את גובה כתובתה. האישה נתפסת כמשאב. אם היא חולה ואינה יכולה למלא את תפקידיה הזוגיים, הבעל רשאי לגרשה, אמנם בתשלום הכתובה.

מדרש הבית

במשנה ד, ה"זכאי" הראשון כתוב עם א' והשני כתוב "זכי" בלי א'. אנחנו מפרשות: זכאי עם א' מבטא אחריות של האב להשיא את בתו, אולם שאר הדברים שהוא "זכי" להם הן זכויות שלו.

האישה אינה "ברשות עצמה", היא תמיד מוכפפת לגבר, אביה או בעלה. היא לעולם אובייקט ולא סובייקט, אינה ישות כלכלית היכולה להתפרנס ולנהל לעצמה את חייה. הדברים קשים לנו לקריאה. עם זאת, יש מי שאחראי עליה ושומר עליה. אולי יש משהו מרגיע בידיעה שיש אדם השומר עליך ואחראי על מזונך ובטחונך (הבעל). רובנו לא חיות כך, אולם בחברה שהיא עדיין פטריארכלית ובה עדיין אין שוויון כלכלי ואישי בין נשים לגברים, אולי מוטב שיהיה מי שידאג לאישה ולצרכיה. אולי יש אינטרס לאישה למסור את שכר עבודתה תמורת ביטחון תזונתי. זה כמובן משאיר אותה ללא שליטה על הכנסותיה ומותיר אותה תלויה בבעלה. גם היום, אי-השוויון הכלכלי גורם לתלות של נשים בבעליהן, ולפעמים אף מביא נשים להשאר בנישואים לא טובים או לא רצויים. לפעמים מתקיימת אפילו אלימות כלכלית של הבעל כלפי אשתו. אלימות כלכלית היא מניעה של שליטה במשאבים הכספיים והנכסים השייכים למושא האלימות. כל עוד לא מתקיים שוויון כלכלי בין נשים לגברים, ונשים משתכרות בממוצע שליש פחות מגברים, האישה מוחלשת כלכלית. בעבר הדרך להתגבר על כך היתה באמצעות הכתובה והחובות שהיא הטילה על הבעל כלפי אשתו. כיום קיימת "חזקת השיתוף", הקובעת בחוק שכל רכושם של בני זוג שייך להם שווה בשווה.

המערכת המשפטית מנסה להתגבר על חוסר השוויון הכלכלי בין בני הזוג ומצליחה לעשות זאת רק באופן חלקי.

הכתובה נתפסת כמרכיב הכרחי בכל זוגיות, לכן גם אם לא נכתבה כראוי או שגובה הסכום המובטח לאישה אינו הסכום המינימלי הנקבע במשנה ז, זהו תנאי בית-דין, כלומר, זהו הסכום המחייב את הבעל כלפי אשתו. רעיון הכתובה חזק יותר מעצם המסמך המשפטי שהבעל צריך לחתום עליו עם נישואיו. נראה שיש בכך מאמץ של חז"ל להבטיח מינימום של זכויות כלכליות לאישה, מאמץ המוביל גם את הדיונים בתלמוד בפרק ה, כפי שנראה בהמשך.

ערכה של האישה תלוי בקרום הבתולין שלה עם נישואיה. נראה שהתרבות הפטריארכלית מעדיפה נשים בתולות על פני "משומשות". לא מיוחס ערך לנסיון החיים ולמיומנויות שאישה רכשה בחייה. ומכיוון שאישה חולה אינה יכולה למלא את תפקידיה, רשאי הבעל לגרש אותה, אמנם עם תשלום הכתובה, אבל הוא אינו חייב לטפל בה. שמים את האישה במידה מסוימת. אמנם היא מתקדשת בשווה פרוטה, אבל זכויותיה הכספיות נגזרות מערכה במילוי תפקידיה, אם זה במין ואם בשאר עבודות הבית המוטלות עליה.

חשבנו שאולי הסכום המובטח לאישה אלמנה או גרושה בכתובה הוא מחצית ממה שמובטח לבתולה כדי לעודד גברים לשאת אותן, שלא יישארו לבד, ללא מפרנס וללא הגנה.

ובכל זאת, בנסיון "ללכת לקראת הטקסט", אנחנו מדברות על מחויבויות של בני זוג זו כלפי זה ועל תלות הדדית. יש בקבוצתנו נשים שבני זוגן הפכו סיעודיים, ואנו מדברות על הקושי במצב הזה ועל תובענותו. בקבוצתנו יש אלמנות ונשים גרושות וגם נשים שחיות בזוגיות טובה. נסיון החיים שלנו הוא חלק מן הלימוד, ואנחנו משוחחות על השאלה מי דואג למי ומתי.

בנוסחי הכתובה כפי שהתקבעו בעדות ישראל השונות, הבעל מתחייב לזון את אשתו ולכלכל אותה כל עוד הם חיים יחד, והוא גם מתחייב לסכום כסף שהאישה תקבל במקרה של גירושים או פטירת הבעל. להלן מובא נוסח כתובה אשכנזי בתרגום לעברית (הכתובות המקובלות היום הן בארמית). יש נוסחים רבים לכתובה, כל עדה ומנהגה. שלושה דברים מייחדים את הנוסחים של ספרד ועדות המזרח: אין הם מפרטים מה הנדוניה ומהן תוספות הנדוניה ותוספות הכתובה, כל הסכום כולו נעשה צאן ברזל - כלומר מותר בשימוש הבעל אך אסור לו למכור אותו לכלות אותו. הכסף בעצם שייך לאישה. נשבעים בשבועה חמורה בתקיעת כף על תנאי הכתובה, ובתנאי הכתובה נכתב שלא יקח אישה אחרת נוספת עליה, ולא ייצא מארץ-ישראל כי אם ברשות (בארצות

אשכנז לא היו צריכים לכך מכוח חרם דרבינו גרשום).³

בסימן טוב ובמזל טוב ב(תאריך) ב(מקום) במדינת ישראל.

אנו העדים החתומים מטה מעידים איך שהחתן הנכבד (שם החתן, שמות ההורים ושם משפחה) אמר לכלה הנאה ויעלת החן (שם הכלה, שמות ההורים ושם משפחה)

היי לי לאישה כדת משה וישראל, ואני אעבוד ואכבד אותך ואתן לך מזונות ואפרנס אותך כדרכם של אנשים מישראל שהם עובדים ומכבדים וזנים ומפרנסים את נשותיהם באמת, ואני נותן לך מוהר הבתולות מאתיים דינרי כסף הראוי לך מן התורה, ומזונותיך וכסותך וכל צרכיך, ולבוא אלייך כדרך כל הארץ.

ונתרתה (שם הכלה) להיות לו לאישה. וזאת הנדוניה שהכניסה לו מבית אביה בין בכסף, בין בזהב, בין בתכשיטים, בין בבגדי לבוש ובין בכלי מיטה, סך מאה זקוקים כסף צרוף. ונרצה החתן הנ"ל והוסיף משלו עוד סך מאה זקוקים כסף צרוף אחרים כנגדם, סך הכל מאתיים זקוקים כסף צרוף. ועוד הוסיפה לו סך (סכום), והוסיף לה החתן כנגדם שליש העולה לסך (סכום). סך כל כתובה זו, נדוניה זו ותוספת זו עולים לסך (סכום), לבד כל בגדיה ותכשיטיה וחפציה השייכים לגופה.

וכה אמר החתן (שם ושמות ההורים): אחריות שטר כתובה זה והתוספות של הכתובה והנדוניה והתוספות על הנדוניה קיבלתי עלי ועל יורשיי אחריי, להיפרע מן הטוב והנאה שבנכסי, ומכל קניין שיש לי תחת השמים וממה שאני עתיד לקנות, הן נכסים שיש להם אחריות [=נדל"ן] והן נכסים שאין להם אחריות [=מטלטלין] - הכל יהיה אחראי וערב להיפרע מהם שטר כתובה זה והתוספות שבו, ואפילו הגלימה שעל כתפי תהא אחראית לפרעון זה, בין בהיותי בחיים, ובין לאחר ימי חיי, מהיום הזה ועד עולם.

ואחריות שטר כתובה זה, ותוספות אלו קיבל עליו החתן כחומר כל שטרי כתובות ותוספות הנהוגים בכנות ישראל כתקנת חכמינו ז"ל, לא כאסמכתא [=כהתחייבות שאינה בלב שלם] ולא כטופס שטרות [=שטר שנכתב בלא התחייבות לכצעו, לצורך לימוד].

3 ראו: הויה, חוברת לקראת חופה, עמ' 8.

וקיבלנו קניין על כך מאת (שם החתן והוריו) החתן למרת (של הכלה והוריה) הכלה בכל שכתוב ומפורש למעלה, בכלי שכשר לקנות בו, והכל שריר וקיים.

חתימת העדים

גם אני החתן מודה על כל הנ"ל

חתימת החתן

2. בבלי, כתובות, נד ע"ב (פרק חמישי): תוספת כתובה

משנה: אף על פי שאמר, בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה, אם רצה להוסיף, אפלו מאה מנה, יוסיף. נתארמלה (התאלמנה) או נתגרשה, בין מן הארוסין בין מן הנשואין, גובה את הכל. רבי אלעזר בן עזריה אומר, מן הנשואין גובה את הכל. מן הארוסין, בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה, שלא כתב לה אלא על מנת לכנסה.

רבי יהודה אומר, אם רצה, כותב לכתולה שטר של מאתים, והיא כותבת, התקבלתי ממך מנה, ולא למנה מנה, והיא כותבת, התקבלתי ממך חמשים וזו.

רבי מאיר אומר, כל הפוחת לכתולה ממאתים ולא למנה ממנה, הרי זו בעילת זנות.

פשיטא מהו דתימא קיצותא עבדו רבנן שלא לבייש את מי שאין לו קא משמע לן. מוכן מאליו. מהו שתאמר, קצבה עשו חכמים שלא לבייש את מי שאין לו? זה מלמד אותנו (שלא כך הוא).

אם רצה להוסיף רצה לכתוב לה לא קתני אלא רצה להוסיף מסייע ליה לרי איבו אמר רבי ינאי דאמר ר' איבו אמר רבי ינאי תנאי כתובה ככתובה דמי נפקא מינה למוכרת ולמוחלת

למורדת ולפוגמת לתובעת ולעוברת על דת לשבח לשבועה ולשביעית ולכותב כל נכסיו לבניו לגבות מן הקרקע ומן הזיכורית וכל זמן שהיא בבית אביה ולכתובת בנין דכרין. יוצא מזה (כולל המקרים שבהם האישה): מוכרת (את כתובתה), מוחלת (על כתובתה), למורדת (בבעלה), לפוגמת (המודה שקיבלה מקצת הכתובה וצריכה להישבע כדי לקבל את השאר), לתובעת (כתובתה) ולעוברת על דת (שמאבדת את הכתובה), לשבח (אם עזבון הבעל לא מכסה את הכתובה אבל היתומים משביחים את רכושו, היא לא זכאית לקבל מכך), לשבועה, ולשביעית (שאינה משמטת כתובה), ואם הוריש האב את כל נכסיו לבניו

(והניח לאשתו קרקע ספציפית לכתובתה)
ומן הזיבורית (קרקע או סחורה גרועה)
וכל זמן שהיא בבית אביה (יותר מעשרים
וחמש שנה ממות בעלה, היא מאבדת את
כתובתה), ולכתובת בנים זכרים שזכאים
לרשת את כתובת אימם (בכל המקרים
הללו היחס לתוספת הכתובה הוא כיחס
לכתובה עצמה).

במילים אחרות

הסכומים שנגקבו לכתובת כתובה (מאתיים דינר לבתולה ומאה דינר לאלמנה), הם סכומי מינימום, אך לא מוגדר מקסימום, ומותר לאיש להוסיף לכתובה סכום כרצונו. סכום זה נקרא "תוספת כתובה". כשהמשנה נכתבה, עדיין היו לנישואים שני שלבים מובחנים, שהיה ביניהם פער זמנים: האירוסים שבהם קידש/קנה האיש את האישה וקבע שהיא תהיה אשתו, אך בשלב זה בני הזוג עוד לא עברו לגור יחד. כעבור כשנה הושלמו הנישואים, כאשר הבעל "כנס" את אשתו לביתו, כלומר, הם עברו לגור יחד. רוב החכמים סבורים שאם האישה התאלמנה או גורשה, מגיע לה כל מה שנכתב בכתובה, כולל תוספת הכתובה, בין אם היה זה מן האירוסין או מן הנישואים. רבי אלעזר בן עזריה סבור אחרת. הוא קובע שאישה מאורסת גובה רק את סכום המינימום של הכתובה, ורק אחרי הנישואים היא יכולה לגבות את מלוא סכום הכתובה, במקרה של פטירת הבעל או גירושים. כנראה שיש בכך כדי לעודד נשים לממש את הנישואים, או לאיים על מי שרוצה להימנע מכך. אמנם אישה לא יכלה ליזום גירושים נגד רצון הבעל, אבל היא אולי יכלה לבטא אי-הסכמה לעבור לגור אתו. נציין ששני שלבים אלה, האירוסים והנישואים, אוחדו לכדי טקס אחד - חופה וקידושים - בתקופה מאוחרת יותר, בימי-הביניים, וכך מקובל עד היום.

רבי יהודה קובע שניתן להפחית מסכום המינימום של הכתובה על-ידי ויתור של האישה על מחצית מן הסכום המגיע לה בהסכם כתוב. רבי מאיר יוצא בחריפות נגד קביעה זו וטוען שהפחתה ממנימום הכתובה כעצם הופכת את הנישואים האלה לבלתי תקפים, "לבעילת זנות" - יחסי מין ללא מחויבות. יחסים כאלה מוקעים על-ידי החכמים.

הדיון בתלמוד פותח בקביעה כי לכאורה מובן מאליו שאם אדם רוצה להוסיף על הסכום של הכתובה, הוא רשאי לעשות זאת. ואולם, לדבריו, המשנה שוללת הנחה, שלפיה סכום הכתובה מחייב ואי אפשר להוסיף עליו, כדי שלא לבייש את העניים. אישה הנישאת לבעל ממעמד כלכלי המאפשר לו להבטיח לה יותר מן המינימום, יכולה ליהנות מכך גם במקרה של פרידה או פטירת הבעל. היחס אל תוספת הכתובה זהה

ליחס אל סכום הכתובה המינימלי. רבי איבו מפרט בשם רבי ינאי מצבים שבהם האישה מאבדת את כתובתה או להיפך, מקבלת את כתובתה, כדי לומר שבכל המקרים הללו תוספת הכתובה היא כסכום הכתובה המינימלי, ואין מבחינים ביניהם לעניין זכאותה של האישה לכתובתה או אובדנה.

במקרים מסוימים האישה רשאית לוותר על כתובתה, אבל אין זו זכות של הבעל, למעט מקרים שבהם האישה אינה נוהגת על-פי חובותיה.

"מורדת" היא אישה שאינה ממלאת את חובותיה כלפי בעלה, חובות המוגדרות בהמשך הפרק בתלמוד (ובפרק 7 כאן). אחת מחובות אלה היא קיום יחסי מין, אך זו אינה החובה היחידה.

כדי להבין מהי אישה "העוברת על דת", המאבדת את זכאותה לדמי הכתובה כולל תוספת הכתובה, עיינו במשנה ד (ו) מפרק ז במסכת כתובות:

וְאֵלוּ יוֹצְאוֹת שְׁלָא בְּכִתְבָּהּ: הָעוֹבֶרֶת עַל דֵּת מִשֶּׁה וְיְהוּדִים/ת.
אִי זוּ הִיא דֵּת מִשֶּׁה? מֵאֲכִילְתוּ שְׁאִינוּ מַעֲשֶׂר, וּמִשְׁמֵשְׁתוּ נֶדֶה, וְלֹא קוֹצֵה לָהּ
חֶלֶה, וְנוֹדְרֵת וְאִינָה מְקַיֶּמֶת.
וְאִי זוּ הִיא דֵּת יְהוּדִים/ת? יוֹצֵא וְרֵאשָׁה פְרוּעַ, וְטוֹוֶה בְשׁוּק, וּמְדַבֶּרֶת עִם
כָּל אָדָם. אַבָּא שְׂאוּל אוֹמֵר: אַף הַמְקַלְלֵת יוֹלְדֵיו בְּפִנְיוֹ. רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר:
אַף הַקּוֹלְגֵית (אִי זוּ הִיא קוֹלְגֵית? כָּל שֶׁהִיא מְדַבֶּרֶת בְּתוֹךְ בֵּיתָהּ, וְשִׁכְנֵיהָ
שׁוֹמְעִין אֶת קוֹלָהּ).

המשנה מפרטת ארבע עבירות על "דת משה". בשתיים מהן האישה גורמת לבעלה לחטוא בכך שהיא אינה אומרת לו מהו המצב לאשורו: היא לא הפרישה מעשר מן המזון שהגישה לבעלה, או שקיימה איתו אישות למרות שהיתה נידה, כלומר אסורה עליו בשל ימי טומאת המחזור החודשי. שתי עבירות נוספות על דת משה הן אי-הפרשת חלה מן הבצק ואי-קיום נדרים שהאישה נדרה.

"דת יהודים" או "יהודית" (לפי כתבי-יד שונים) נראית יותר כנורמות התנהגות מקובלות לנשים: הליכה בכיסוי ראש, טווייה בבית ולא בשוק לעיני כול, דיבור עם אנשים מוכרים בלבד ולא עם כל אדם, ולא בקול רם מדי, וכן כיבוד הורי בעלה. נראה שהזכאות לכתובה אינה חלה על אישה מרדנית, העושה ככל העולה על רוחה ואינה נוהגת על-פי החוקים והנורמות המקובלות.

מדרש הבית

במסכת קידושין נקבע שאפשר לקנות/לקדש אישה בשווה פרוטה, כלומר, בסכום מינימלי השווה לכל נפש, או אפילו בשטר עליו כתוב שהאישה מקודשת. נראה שזה אכן נועד לאפשר לכל אדם להינשא, גם אם הוא עני. עם זאת, כאשר עוסקים כאן בזכויות הכלכליות של האישה, מוגדר מינימום הכרחי בכתובה. הכתובה נקבעה כמסמך מלווה לקידושין כדי שהאישה לא תהיה חסרת כל בזמן נישואיה ועם פקיעת הנישואים. כך נוצרה מציאות שבה גם אנשים עניים יכלו להינשא, אך הובהר שנישואים נושאים בחובם אחריות כלכלית של האיש לאשתו.

כאמור, הכתובה היא מסמך המבטיח ביטחון כלכלי לאישה גם במקרה של פטירת הבעל או גירושה, למשך תקופה מסוימת, אך זה מותנה בכך שתנהג בהתאם לחוקים ולנורמות המקובלות. האישה צריכה להיות צייתנית ושקטה, לא לבלוט ברשות הרבים. הכתובה היא כתב הזכויות של האישה, אך היא גם אמצעי למשטורה!

מבין השורות אפשר להבין, שגובה תוספת הכתובה צריך להיות מותאם למצבם הכלכלי שלה ושל בעלה כך שרמת חייה של האישה תוכל להישמר גם אחרי תום הנישואים.

מדרשי פסוק

”עברו רבנן (עשו חכמינו) שלא לבייש את מי שאין לו” (כתובות נד ע”ב)

כל הכבוד רבנן, כל הכבוד!
הצלחתם! ריגשתם!
גם הפעם הצלחתם
לרגש אותי בהתייחסות שלכם
לאדם שממול.

הייתי רוצה לפגוש אתכם ולקחת אתכם לבתי הדין, לרשויות הממשלה, לכל המוסדות שיש לנו פה בארץ ושתגידו להם שאפשר, אפשר להתאמץ ולחשוב וללבוש נושאים קשים, אפשר לשנות ולראות מה מתאים יותר למקרים שקורים, ובעיקר שתתנו להם מאומץ הלב! אומץ להתבונן לאחר בעיניים ולתת לו את המבט הראוי לו, לו בתור אדם!

אילנה שמחון

לפני החתונה קיבלנו תקציב לבית. את שלושים ושישה המטרים היינו אמורים לדהט ולקשט בדיוק בסכום שעליו החליטה ועדת החברים. שוויון זה שוויון, שחס וחלילה לא יהיה למישהו יותר ויתבייש חברו.
נסענו עם אמא שלי לחפש כיסוי מיטה ומצאנו אחד מקסים, שהתאים בדיוק לצבע הכורסא ולאריחים במטבח - שלושים וששה מטרים, אמרנו. אבל הכיסוי היה יקר בחמש לירות יותר מהתקציב. אמא רצתה להוסיף, ולא הסכמנו. שוויון זה שוויון - שלא נבייש.
כשעזבנו ועברנו לטבעון, קניתי כיסוי מיטה, אבל לא מצאתי יפה כמוהו.
רעיה אפנר

ברוח הימים האלה

הייתי מוסיפה לעשרת הדברות
לא תבייש
שבתוכו נכללים
לא תרצח
לא תנאף
לא תגנוב
לא תענה ברעך עד שקר.
שלומית תורן-ארבל

ישבו חכמים וראו קהילה

הכירו צורכי כבוד ותהילה
הבחינו במעמדות
וחולשותיהם של בני אדם.
ישבו חכמים והחליטו
לתת ערך לשוויון
ולמידה הנכונה.
כיום יושבים המתיימרים להיות חכמים
מכירים בצורכי כבוד, כסף וכוח
מכרסמים בכל ערך חברתי
בהשפלה ובביזוי.
תהום הבושה נפערת
בין אז להיום.
אורית שנהר

אם רצתה להוסיף, אפילו מאית - תוסיף
רצתה להוסיף צדק - תוסיף
רצתה להוסיף יופי ותקווה - תוסיף
רצתה להוסיף בריאות ודאגה - תוסיף
רצתה להוסיף דעה ומגוון דעות - תוסיף
אל תאמרי לא לבייש, אלא אמרי: "ללא לב - יש"
לא תוסיפי ללא לב - יש מי שאין לו דבר מכל אלו,
הוסיפי אפילו מאית עם לב מלא.
לאה רייביץ

חתונות של עשרים אורחים
לוויות קטנות
הקורונה מלמדת אותנו שאולי הגזמנו קודם
בעושר, בכבוז, בראווה
אולי הגיע הזמן שלא לבייש את מי שאין לו.
אליזבט גולדזין

מעלה גדולה ביהדות
התחשבות ברגשות.
זה פוגש אותנו לאורך לימוד התורה
(והיהדות)
בין אדם לחברו, בין איש לאשתו
והגר הגר בתוכם.
שרה וולמן

במעט נכסיי אין מי שישווה לי.
חלומותיי נושאים אותי רחוק.
אין בי קנאה במה שיש לאחרים
ואין בי בושה על מה שאין לי.
דבורה ארקינד

3. דף נו ע"א: זכאות לתוספת הכתובה

בעי רבין נכנסה לחופה ולא נבעלה מהו חיבת חופה קונה או חיבת ביאה קונה תא שמע דתני רב יוסף שלא כתב לה אלא על חיבת לילה הראשון

שאל רבין: נכנסה לחופה ולא נבעלה, מהו (דינה לגבי תוספת הכתובה)? האם חיבת חופה מקנה (לה את התוספת) או חיבת ביאה (מקנה לה את התוספת)? בוא ושמע שלמד רב יוסף: שלא כתב לה אלא על חיבת לילה הראשון.

אי אמרת בשלמא חיבת חופה קונה היינו דאמר לילה הראשון אלא אי אמרת חיבת ביאה קונה ביאה בלילה הראשון איתא מכאן ואילך ליתא ואלא מאי חופה חופה בלילה איתא ביממא ליתא ולטעמיך ביאה בלילה איתא ביממא ליתא הא אמר רבא אם היה בבית אפל מותר הא לא קשיא אורח ארעא קא משמע לן דביאה בלילה אלא חופה קשיא חופה נמי לא קשיא כיון דסתם חופה לביאה קיימא אורח ארעא קא משמע לן דבלילה

נניח אם אמרת חיבת חופה קונה, זה שאמר "לילה ראשון" (כי חופה היא רק בלילה הראשון). אלא אם אמרת חיבת ביאה קונה, ביאה יש בלילה הראשון ומכאן ואילך אין (ביאה)? ואלא מהי חופה? חופה בלילה יש וביום אין? ולשיטתך וכי ביאה יש בלילה וביום אין? הרי אמר רבא: אם היה בבית אפל מותר. זה לא קשה: דרך ארץ זה מלמד אותנו שביאה בלילה. אלא חופה (בלילה) קשה. חופה גם לא קשה, כיוון שסתם חופה לביאה עומדת. דרך ארץ זה מלמד אותנו (שחופה) בלילה.

בעי רב אשי נכנסה לחופה ופירסה נידה מהו אם תימצי לומר חיבת חופה קונה חופה דחזיא לביאה אבל חופה דלא חזיא לביאה לא או דלמא לא שנא תיקו:

שאל רב אשי: נכנסה לחופה בעודה נידה (ואז חל איסור ביאה ונפטר הבעל לפני הביאה) מהו (דינה לגבי תוספת הכתובה)? אם תמצא לומר שחיבת חופה קונה, (האם הכוונה היא) לחופה שראויה לביאה, אבל חופה שאינה ראויה לביאה לא (מקנה תוספת כתובה), או שמא זה לא משנה? (לשאלות אלה אין תשובה והן נותרות במצב) תיקו.

במילים אחרות

"חופה" בלשון חז"ל היא בית החתן שקושט לכבוד כניסת הכלה לגור עם החתן, כפי שאפשר ללמוד בעקיפין למשל ממדרש בראשית רבה כח ו: "משל למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה. סיידה וכיירה וציירה [...] נכנס לתוך החופה, התחיל לשבר את הקנקנים ומפיקע בחיצאות (מחיצות) ומקרע בכיליות (וילונות)". השאלה הנשאלת בתלמוד היא, האם די בעצם הכניסה לבית המשותף כדי לזכות את האישה בתוספת הכתובה במקרה שבעלה מת או גירש אותה, או שרק אם התקיימה ביאה (יחסי מין) היא זכאית לתוספת הכתובה? על זכאותה לסכום הכתובה הבסיסי אין שאלה, זה מגיע לה גם אם היתה רק מאורסת. לפי השאלה אנחנו יכולים ללמוד, כי בניגוד לדעת רוב החכמים במשנה שלמדנו, התלמוד כאן מניח שדעת רבי אלעזר בן עזריה במשנה היא הקובעת, כלומר שנערה מאורסת מקבלת רק את דמי הכתובה הבסיסיים ללא תוספת הכתובה (וזה אכן מסקנת הדיון המפותל הקודם לפסקה זו בתלמוד, שדילגנו על לימודה).

הכניסה לחופה מלווה בדרך כלל גם בביאה, אבל השאלה היא לגבי המקרים המיוחדים שבהם אין זה כך. רב יוסף קבע שתוספת הכתובה היא על חיבת הלילה הראשון, וכעת מבררים אם חיבת הלילה הראשון זהה לכניסה לחופה או לביאה. חופה היא רק עם כניסתה הראשונה של הכלה לבית החתן, כך שזה אמור להתאים לקביעתו של רב יוסף, אבל ביאה איננה רק בלילה הראשון. מצד שני, ביאה יכולה לקרות לא רק בלילה, אלא בכל בית מוחשך. נאמר כאן שהדרך המקובלת היא להכנס לחופה בלילה, ואז לקיים ביאה בלילה הראשון; ואולם אם לא כך קרו הדברים, והכניסה לחופה לא לוותה בביאה, לא מוכרע בתלמוד אם "חיבת חופה" או רק "חיבת ביאה" מקנה לאישה את תוספת הכתובה.

ואולם, שאלתו של רב אשי מדגימה שבכל זאת יש מצבים שבהם חופה וביאה אינן קורות יחד, וזה כאשר הכלה נכנסת לחופה בעודה נידה. במקרה כזה לא היתה ביאה בצמוד לחופה, ואם הבעל נפטר או נתן לכלה גט, השאלה היא, אם רק חופה שראויה לביאה מקנה לכלה את תוספת הכתובה, או שמא החופה עצמה מקנה לה את התוספת. גם שאלה זו אינה מוכרעת. אין בתלמוד סיפורי מקרה כאלה, וייתכן שאלה הן שאלות תיאורטיות, מקרים נדירים.

מדרש הבית

האם העיקר בחתונה הוא יחסי האישות או שמא החיים המשותפים? אולי הזהירות היתירה שבה נוהגים חכמים כאשר הם נמנעים מלהכריע אם העיקר הוא "חיבת חופה" או "חיבת ביאה", משקפת את אי-רצונם להכריע בשאלה עקרונית זו. זה כנראה משתנה בין זוגות שונים, בעיקר אם הנישואים מתפרקים מיד. היינו מעדיפות להכריע שהעיקר בנישואים הוא החיים המשותפים. יחסי אישות מתקיימים גם בלא מחויבות

לחיים משותפים.

ומה על האמירה כי לביאה יש ערך כספי? ומצד שני, מדוע כאשר זוג אינו מקיים יחסי אישות בלילה הראשון, הכלה עלולה להיענש על כך באי-קבלת תוספת כתובה? כל זה מטריד. תוספת הכתובה נועדה להבטיח לאישה יותר מן המינימום הנחוץ לקיומה, רווחה כלכלית מסוימת. מדוע זה עלול להיות קשור לביצועיה המיניים? ומטריד גם שסיטואציה אינטימית בין בני הזוג הופכת נושא לדיון ביורוקרטי-משפטי.

אנו חשות גם חוסר נוחות לנוכח העיסוק בנידה של הכלה. כמה מאיתנו מקפידות על דיני טהרת המשפחה, ואחרות מתקוממות ממש נוכח הקביעה שנידה היא טמאה ואסורה על בן זוגה. מושגי הטומאה והטהרה אינם מובנים לגמרי היום. המשנה והתלמוד עוסקים בדיני טומאה וטהרה בצורה נרחבת מאוד. עם זאת, רוב דיני הטומאה אינם חלים היום, מלבד דיני הנידה (וטומאת מתים לכוהנים). ברור שהקונוטציה של המונח "טמא" היא שלילית. מדוע תהליך בריא וטבעי של גוף האישה, המחזור החודשי שלה, הופך אותה לטמאה במשך כמעט מחצית מהחודש? האין זה מבטא חשש מאגי מהדרם של האישה? יש נשים החשות אי-נוחות רבה לנוכח המסר התרבותי השלילי שמושג זה מבטא ביחס לגופן ולתהליכים הטבעיים המתרחשים בו.⁴ נוצרים טקסים וטקסטים כדי לקבל ולחבק את התופעות הטבעיות הללו, למשל "התחינה לבת עם קבלת המחזור" של רותי לזר:

ברוך אתה ה' שעשיתני אשה
שבראת את גופי בחכמה
שכל אבר יודע את עתו
ואתה כולל את אברי יחד
ומבשיל בי בגרות ופריון.
עתה אני אשה שלמה
המכירה את מלוא חכמת הבריאה.
חננת אותי במתנתך הברוכה
כללת אותי עם כל נשי ישראל
והנה אני לפניך
מלאה שמחה והודיה.⁵

התפיסה הזו גורמת לכך שגם היום כלות נשאלות על תאריכי המחזור שלהן עם הרשמתן לנישואים ברכנות, וזה נחוה כפולשני ומטריד עבור נשים רבות.

4 ראו למשל: א' רונן סמואלס, "מחזור", י' ורטה (עורך), אם לא תדעי לך, מחברת שדמות, 16, תל-אביב 2005, עמ' 40-43; א' גולדוין, "מסע אל נשיותי - תיקון נידה", שם, עמ' 74-86.

5 ראו: ע' לביא (עורכת), תפילות נשים - פסיפס נשי של תפילות וסיפורים, תל-אביב 2005, עמ' 47.

מן הטקסט השואל מהי ה"חיבה" העיקרית בנישואים יצאנו גם לשיחה על אהבה. למדנו את המשנה ממסכת אבות ה טז:

"כל אהבה שהיא תלויה בדבר - בטל דבר, בטלה אהבה; ושאינה תלויה בדבר - אינה בטלה לעולם".

שאלנו את עצמנו אם יש בכלל "אהבה שאינה תלויה בדבר", ניסינו לחשוב על התלות של בני זוג זה בזה ועל הצרכים השונים שבני ובנות זוג ממלאים זה עבור זה. אולי האהבה מורכבת גם מן הדברים הללו.

התלמוד עובר לעסוק בדעת רבי יהודה במשנה, שהתיר לבעל המיועד לרשום בכתובה את הסכום המינימלי שנפסק שם, אבל לדרוש מן האישה לוותר על מחצית מן הסכום (כלומר להפחית את סכום הכתובה בחצי). רוב החכמים מסתייגים מעמדתו, וזה ניכר גם בדיון על הדרך שבה הכלה המיועדת מוותרת על הכסף המגיע לה. דילגנו על דיון זה כדי להגיע לעמדת רבי מאיר ברף נו ע"ב.

4. דף נו ע"ב: הכתובה היא הבטחת הכנסה

ר' מאיר אומר כל הפוחת וכו': כל הפוחת אפילו בתנאה אלמא קסבר תנאו בטל ואית לה וכיון דאמר לה לית ליך אלא מנה לא סמכא דעתה והויא לה בעילתו בעילת זנות

ר' מאיר אומר: כל הפוחת לבתולה ממאתיים ולאמנה ממנה הרי זו בעילת זנות. "כל הפוחת" אפילו בתנאי, מכאן שהוא סבור שתנאו בטל ויש לה (כתובה מלאה). וכיון שאמר לה "אין לך אלא מנה" היא אינה סומכת דעתה על הכתובה, והרי נעשית בעילתו בעילת זנות.

והרי שמענו את רבי מאיר שאמר, כל המתנה על מה שכתוב בתורה, תנאו בטל. הרי שאם מתנה (על דברים) של חכמים, תנאו קיים. מכאן שסבר ר' מאיר שכתובה היא מן התורה. דאורייתא.

תניא רבי מאיר אומר כל הפוחת לבתולה ממאתים ולאמנה ממנה הרי זו בעילת זנות רבי יוסי אומר רשאי רבי יהודה אומר רצה כותב לבתולה שטר של מאתיים כותבת לו והיא כותבת לו "התקבלתי ממך מנה", ולאמנה מנה, והיא כותבת לו "התקבלתי ממך חמשים זוז". וסבר רבי יוסי רשאי (לעשות כן)?

ומראים סתירה (מברייתא אחרת): אין עושין כתובת אשה מטלטלין מפני תיקון העולם.

אמר רבי יוסי וכי מה תיקון העולם יש בזו? והלא אין (ערכם של החפצים) קצובים, ופוחתים.

תנא קמא נמי אין עושיין קאמר
אלא לאו הכי קאמר במה דברים
אמורים בשלא קבל עליו אחריות
אבל קבל עליו אחריות עושיין

גם התנא הראשון אמר שאין עושים
כך. אלא האם לא כך אמר: במה דברים
אמורים? (במקרה) שלא קיבל עליו
אחריות (על סכום המטלטלים). אבל אם
קיבל עליו אחריות, עושים (זאת).

ואתא רבי יוסי למימר כי קיבל
עליו אחריות אמאי עושיין והלא
אין קצובין ופוחתיין השתא ומה
התם דדלמא פחתיי רבי יוסי
הכא דודאי קא פחתה לא כל שכן
הכי השתא התם לא ידעה דתחיל
הכא ידעה וקא מחלה

ובא רבי יוסי לומר, כי (אפילו אם) קיבל
עליו אחריות, מדוע עושים (כתובה
כזו)? והלא אין קצובים, ופוחתיים. כעת,
במקרה ההוא חושש רבי יוסי שמא
יפחת (ערך המטלטלים). כאן, שוודאי
היא פוחתת מן הכתובה, לא כל שכן
(שיאסור)? לא. שם (במקרה המטלטלים)
לא ידעה שיפחת ערכם, אבל כאן ידעה
ומחלה (על גובה הכתובה ולכן ר' יוסי
מתיר זאת).

אחתיה דרמי בר חמא הות נסיבא
לרב אויא אירכס כתובתה אתו
לקמיה דרב יוסף אמר להו הכי
אמר רב יהודה אמר שמואל
זו דברי ר' מאיר אבל חכמים
אומרים משהא אדם את אשתו
שתיים ושלוש שנים בלא כתובה
אמר ליה אביי והא אמר רב נחמן
אמר שמואל הלכה כרבי מאיר
בגזירותיו אי הכי זיל כתוב לה

אחותו של רמי בר חמא היתה נשואה
לרב אויא. אבדה כתובתה. באו
(להתייעץ עם) רב יוסף. אמר להם: כך
אמר רב יהודה אמר שמואל: זוהי עמדת
ר' מאיר. אבל חכמים אומרים משהא
אדם את אשתו שתיים ושלוש שנים
בלא כתובה. אמר לו אביי: והרי אמר
רב נחמן אמר שמואל: הלכה כרבי מאיר
בגזירותיו. (אמר רב יוסף): אם כך, לך
כתוב לה (כתובה חדשה).

במילים אחרות

"בעילת זנות" היא בעילה ללא מחויבות של נישואים, כלומר, סקס מזדמן, וזה מוקע
על-ידי חכמים. רבי מאיר אמר במשנה, כי מי שלא מתחייב בכתובה לסכום המינימלי
הנקוב בה, בועל בעילת זנות, כלומר, נישואיו אינם תקפים. התלמוד מדייק עמדה זו
ומסביר, שגם אם התנה עם האישה שיתחייב בכתובה למחצית הסכום המגיע לה, והיא
הסכימה לכך, הרי שהתנאי בטל ומגיע לה סכום הכתובה המלא. ההלכה מתערכת פה
כדי להבטיח מינימום הכרחי לקיומה של האישה במקרה של גירושים או פטירת הבעל.

הבעל יכול להוסיף על מינימום זה סכום כרצונו, אבל לא יכול לפחות ממנו. אך, אם התנאי בטל בלאו הכי, מדוע הנישואים אינם תקפים וזו נחשבת בעילת זנות? מכיוון שהאישה לא בהכרח יודעת שתנאי זה בטל, ומבחינתה זו בעילה ללא כתובה בסכום המתחייב, כלומר, שמבחינתה זה נחשב סקס מזדמן.

ידוע הכלל של רבי מאיר כי מי שמתנה תנאי הסותר חוק מן התורה, תנאו בטל; אבל אם התנה תנאי שסותר מצווה של חכמים, תנאו קיים. מכאן נובע, שרבי מאיר סבור כי כתובה היא חוק מן התורה ותוקפה רב.

כעת עובר התלמוד לברור עמדתו של רבי יוסי בברייתא, הדומה מאוד למשנה: רבי יוסי מתיר את מה שרבי מאיר אוסר, כלומר, אומר שהבעל רשאי להפחית מחצית מסכום הכתובה. זה סותר לכאורה ברייתא אחרת שבה רבי יוסי אוסר לקבוע את סכום הכתובה על-פי מטלטלים - כלומר חפצים שונים - מפני שערכם של חפצים משתנה ועלול לפחות. הדיון על ברייתא זו קובע, שחכמים סבורים כי אם הבעל מתחייב על ערכם של החפצים, מותר לקבוע את סכום הכתובה על-פי חפצים ורבי יוסי אינו סבור כך, כי הוא חושש משינוי לרעה בערכם. אם רבי יוסי מחמיר בעניין החפצים שיש רק סיכוי שערכם יפחת, איך ייתכן שהוא מרשה לבעל להתנות עם האישה סכום כתובה מוקטן? התשובה היא, שכאשר בני הזוג מתנים ביניהם סכום כתובה מוקטן, האישה יודעת שהיא הסכימה לכך; אולם כאשר נקבע סכום הכתובה על-פי ערכם של חפצים שונים, היא אינה יודעת שערכם יפחת, והיא לא מסכימה לכך.

מסופר על זוג שאיבד את הכתובה ובה לרב יוסף לשאול מה לעשות במקרה זה. רב יוסף עונה תחילה שלדעת חכמים אין צורך למהר בכתובת כתובה חדשה, שכן האישה יכולה לסמוך על כך שתקבל את המגיע לה בבוא היום. ואולם אביי מבהיר, שכבר נקבע להלכה כדברי רבי מאיר, כי כל בעילה ללא כתובה שגובהה כסכום הנקוב במשנה, היא בעילת זנות. לכן קובע רב יוסף בסופו של דבר שיש לכתוב כתובה חדשה לאלתר.

כך למדנו שעמדת רבי מאיר כי אין לפחות מסכום הכתובה גם אם האישה הסכימה לכך, היא ההלכה.

מדרש הבית

הדיון התלמודי מחזק את עמדת רבי מאיר, שאין להפחית מסכום הכתובה בשום פנים, ושאינן לשאת אישה ללא כתובה. כך דואגים החכמים ל"תיקון העולם", מושג המשמש כנימוק לתקנות של חכמים שנועדו למנוע מצבים של אי-צדק או עוול העלולים לנבוע ממצב דברים נתון. נטען גם שלדעת רבי מאיר, זהו חוק מן התורה (ולא רק תקנה של חכמים). אגב כך למדנו גם שאין לקבוע את גובה הכתובה לפי ערכם של חפצים שונים, כי ערכם עלול לפחות, ואין בכך הבטחה של המינימום ההכרחי המגיע לאישה.

הכתובה היתה אם כן מסמך מהפכני, שנועד לדאוג לזכויותיה של האישה בזמן

הנישואים, אך בעיקר במקרה של סיומם בגירושים או עם מות הבעל. נישואים בלי כתובה נחשבו לא תקפים. ואכן עד היום חתונות אורתודוקסיות מחייבות כתובה, שהיתה מסמך מתקדם מאוד ומהפכני במבנה חברתי פטריארכלי, אך אינה מתאימה למבנה הכלכלי-חברתי בימינו. רוב הנשים היום נוטלות חלק פעיל בפרנסת המשפחה, ובכל מקרה הן זכאיות למחצית מן הרכוש המשותף במקרה של גירושים או פטירת הבעל, על-פי חוק יחסי ממון של מדינת ישראל.⁶ למעשה, החוק הזה חל גם על תיקים הנדונים בבית-דין רבני, אלא אם כן שני בני הזוג מסכימים להחיל על עצמם דין תורה, ואז מה שקובע הוא הכתובה. יוצא אפוא, כי בעיני רוב הזוגות בישראל לכתובה אין תוקף. החתימה על הכתובה נותרה כשריד של המסורת, אולי תזכורת לכך שחכמים דאגו לזכויות האישה גם במבנה חברתי מפלה. אבל החוק הישראלי מתאים הרבה יותר לסדר חברתי שבו נשים אמורות להיות שוות-זכויות לגברים.

מה קורה עם אלמנה שנישאת? מדוע סכום המינימום שהיא מקבלת מופחת בכתובה לעומת הסכום שנקבע בתולה? זה עשוי לחזק את הטענה, ש"חיבת ביאה" היא הקובעת את גובה הכתובה, ושאישה "חדשה" עדיפה על אישה "משומשת". אנחנו כמובן מתקוממות. הרי גם אלמנה, המתאלמנת בשנית או מגורשת, זקוקה למינימום כדי להתקיים עם סיום הנישואים. תוספת הכתובה עשויה לתקן עוול זה, אבל מה לגבי נשים שלא קיבלו תוספת כתובה? ומה קורה עם גרושה? האם מינימום הכתובה שלה הוא כמו של אלמנה או כמו של בתולה? זה בכלל לא מוזכר, לא במשנה ולא כאן בדיון התלמודי.

דילגנו על הפיסקה הבאה העוסקת בשאלה, האם אישה יכולה לוותר על חלק מסכום הכתובה המינימלי המגיע לה באמירה בעל-פה או רק בשטר, ובאיזה שלב של הנישואים זה יכול להיעשות - לפני החופה או לאחר הביאה הראשונה. זה הופך לדיון מתודי על האופן שבו מפרשים מחלוקת אמוראים כמחלוקת עקרונית או רק כהבדלי גרסאות של מסירה, מתוך הנחה שהמוסרים עלולים שלא לדייק בגירסתם. מפתיע שרבי יהושע בן לוי ורבי יוחנן סבורים, בשונה מרבי מאיר וממה שנקבע להלכה, שאישה יכולה לוותר על מחצית מסכום הכתובה.

6 ראו: https://fs.knesset.gov.il/7/law/7_lsr_208084.PDF משנת 1973 ותיקוניו באתר הכנסת: <https://main.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Laws/Pages/LawPrimary.aspx?lawitemid=2000686>

5. דף נז ע"א – נז ע"ב: הזמן שבין האירוסים לנישואים

משנה: נותנין לכתולה שנים עשר חדש משתכעה הבעל לפרנס את עצמה. וכשם שנותנין לאשה, כך נותנין לאיש לפרנס את עצמו. ולא למנה שלשים יום. הגיע זמן ולא נשאו, אוכלות משלו ואוכלות בתרומה. רבי טרפון אומר, נותנין לה הפל תרומה. רבי עקיבא אומר, מחצה חלין ומחצה תרומה. היכם אינו מאכיל בתרומה. עשתה ששה חדשים בפני הבעל וששה חדשים בפני היכם, ואפלו כלן בפני הבעל חסר יום אחד בפני היכם, או כלן בפני היכם חסר יום אחד בפני הבעל, אינה אוכלת בתרומה. זו משנה ראשונה. בית דין של אחריהן אמרו, אין האשה אוכלת בתרומה, עד שתפנס לחפה.

אמר רבי אבא בר לוי: אין פוסקים (מסכימים) על הקטנה להשיאה כשהיא קטנה, אבל פוסקים על קטנה להשיאה כשהיא גדולה.

מנא הני מילי אמר רב חסדא דאמר קרא ויאמר אחיה ואמה תשב הנערה אתנו ימים או עשור" (בראשית כד, נה). מהם "ימים"? אם תאמר שני ימים, וכי מדבר אדם כך? כך הם אמרו לו, "שני ימים", והוא אמר להם "לא", אמרו לו "עשרה ימים"? אלא מה (פירוש שם) "ימים"? שנה. שכתוב: "שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו (ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה) (ויקרא כה, כט-ל). ואמור (מדובר ב) חודש, שכתוב, "עד חדש ימים" (במדבר יא, כ). אומרים שלמדים "ימים" סתם מ"ימים" סתם ואין למדים "ימים" סתם מימים שנאמר בהם "חודש".

אמר רבי זירא: למדנו (בברייתא ש) קטנה (שקודשה), בין היא ובין אביה יכולים לעכב (את החופה). נניח שהיא יכולה לעכב אלא אביה, אם היא נוח לה (לעכב) אביה מה יוצא לו מזה? סבר, כעת היא אינה יודעת (מה משמעות הדבר), למחר תמרוד ותצא והיא באה ונפלת עלי.

מנא הני מילי אמר רב חסדא דאמר קרא ויאמר אחיה ואמה תשב הנערה אתנו ימים או עשור (בראשית כד, נה). מאי ימים אילימא תרי יומי משתעי איניש הכי אמרו ליה תרי יומי אמר להו לא אמרו ליה עשרה יומי אלא מאי ימים שנה דכתיב ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה, כט) ואימא חדש דכתיב עד חדש ימים (במדבר יא, כ). אמרי דנין ימים סתם מימים סתם ואין דנין ימים סתם מימים שנאמר בהן חדש

אמר רבי זירא תנא קטנה בין היא ובין אביה יכולין לעכב בשלמא איהי מצי מעכבא אלא אביה אי איהי ניחא לה אביה מאי נפקא ליה מינה סבר השתא לא ידעה למחר מימרדא ונפקא ואתיא ונפלה עליואי

אמר רבי אבא בר לוי אין פוסקים (מסכימים) על הקטנה להשיאה כשהיא קטנה, אבל פוסקים על קטנה להשיאה כשהיא גדולה. זה מובן מאליו, (אלא) מהו שתאמר, נחשוש שמא ייכנס בה פחד (מן הנישואים) מעכשיו ותיחלש, זה מלמד אותנו (שלא כך ואין חוששים מזה).

אמר רב הונא: (כאשר הסכימו להשיאה כשהיתה קטנה), בגרה יום אחד ונתקדשה, נותנים לה שלושים יום (להכנות לחתונה) כמו אלמנה. מקשים (על כך מברייטא): "בגרה הרי היא כתבועה", האם אין (הכוונה) כתבועה בתולה? לא, כתבועה אלמנה.

במילים אחרות

המשנה הזו מעצבת את הדרך שבה היה מקובל לקיים את תהליך הנישואים. לאחר הקידושין/אירוסים ניתנה לבני הזוג שנה להתארגנות לקראת המעבר לחיים משותפים, לחופה. אולם אם האישה היתה אלמנה, די היה בשלושים יום בין הקידושין למעבר לחיים משותפים. ההנחה של החכמים היא כי לאלמנה יש הציוד הנחוץ לנישואים מנישואיה הקודמים. מדובר ככל הנראה בנדוניה - בכלי הבית, הבגדים והתכשיטים שהאישה הביאה עמה לבית המשותף. מעניין שזכותו של האיש לזמן ההתארגנות לקראת החופה נגזרת מזכותה של האישה, ולא להיפך. גם הוא אמור להכין דברים לקראת המעבר לחיים משותפים, ובראש וראשונה את הבית שבו יגור הזוג. אם פרק הזמן שנקבע בין הקידושין לחופה עבר, והבעל אינו מקיים את הבטחתו ולא "כונס את האישה לביתו", היא זכאית לאכול משלו, כלומר, הוא מחוייב לפרנס אותה. זה כנראה נועד למנוע דחינות של הבעל; הרי לא יהיה לו אינטרס לדחות את הנישואים אם בלאו הכי הוא זן את ארוסתו ומחוייב לה כלכלית.

בתום שנה מן הקידושים, אם האיש הוא כוהן, גם אם האישה היא מישראל ולא עברה לגור איתו, היא זכאית לאכול תרומה, כלומר מזון שרק לכוהנים מותר לאכול, ואשר נתרם מחקלאים שאינם כוהנים. מכיוון שאישה אינה יכולה לאכול תרומה כשהיא טמאה, בעת הווסת, יש מחלוקת בין ר' טרפון לר' עקיבא בשאלה האם כל המזון שמגיע לה ניתן לה מתרומה, והיא מסתדרת כדי למכור את התרומה ולהחליף אותה במזון שמותר לה כשהיא טמאה, או שמראש נותנים לה מחצית ממזונה "חולין", כזה

שהיא יכולה לאכול גם כאשר היא טמאה. אין חולקים על כך שאישה זכאית לקבל מזון מבעלה החל משנה לאחר שקודשה. גם סוף המשנה, שבה בית-דין מאוחר יותר קובע שאישה אינה אוכלת תרומה עד שתיכנס לחופה, לא פוטר את הבעל הכוהן מלהאכיל את אשתו לעתיד, אלא רק קובע שהאחריות להמיר את התרומה בחולין היא אחריותו. גם שומרת יבם אינה אוכלת תרומה, כלומר אישה שהאיש שקידש אותה היה כוהן ונפטר במשך השנה שבין הקידושים לחופה, מקודשת אוטומטית לאחיו (הכוהן מן הסתם), אך אינה אוכלת תרומה. האם זה אומר שהיבם פטור בכלל מלהאכיל אותה? זה לא נכתב.

התלמוד מחפש ביסוס בפסוקים לקביעת המשנה שיש לחכות שנה בין הקידושים לחופה, ומוצא זאת בפסוק שבו מנסים אחיה ואמה של רבקה לעכב את עבד אברהם לפני לכתו עם רבקה להשיא אותה ליצחק. שם, עבד אברהם לא מוכן להתעכב כלל, ובכל זאת לומדים על השהות שבין הקידושים לחופה מפסוק זה. בפסוק האמור נכתב שאחיה ואמה מבקשים שיתעכב "ימים או עשור". ההיגיון של הפסוק אומר כי לא ייתכן שהמילה "ימים" מכוננת רק ליומיים, שכן אחרת יוצא שלאחר שסורבו ליומיים הם מבקשים עשרה ימים של עיכוב. מכאן מסיק הדרשן, ש"ימים" משמע שנה. משווים פסוק זה עם פסוקים אחרים שבהם המילה "ימים" פירושה במפורש שנה (ולא חודש ימים).

"קטנה" היא ילדה שלא מלאו לה שתיים-עשרה שנים. נכתב כאן כי אף שניתן לקדש קטנה, היא או אביה יכולים לעכב את החופה, ונראה שמדובר בפרק זמן העולה על שנה, עד שתתבגר. רש"י מפרש אחרת וכותב, בהתאם לנאמר על ידי רב במסכת קידושין (מא ע"א): "אסור לאדם לקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה". רש"י טוען שאין מדובר כאן בקידושין ממש, אלא רק בהסכמה שהילדה התקדש כשתתבגר. למרות דעתו של רש"י, נראה שדעת רב שם אינה כדעת רבי זירא בסוגייה שלנו כאן. ייתכן שיש כאן ביטוי לשוני במנהגים בין בבל לארץ-ישראל, שכן רבי זירא פעל בעיקר בארץ-ישראל ורב פעל בעיקר בבבל. מצד שני, אין משתמשים פה בפועל "מקדשים", אלא "פוסקים", כאילו נוסף פה שלב של הסכמה על הנישואים העתידיים עוד לפני הקידושין. על כל פנים, ומתוך הנחה שמובן מדוע ילדה רוצה לעכב את הנישואים, נשאלת השאלה מה יכול להיות האינטרס של האב לעכב את הנישואים עד שבתו תתבגר? התשובה היא, שהאב סבור כי הילדה לא בדיוק מבינה למה היא מתחייבת בנישואים, וחושש שהיא תתחרט ותשוב ותיפול עליו למעמסה משתמרוד בבעלה. אולם, וכדי לתמוך בדעת רבי אבא בר לוי שניתן לפסוק - כלומר, להסכים על נישואי קטנה לכשתגדל - נאמר שאין לחשוש שהילדה תירגע מנישואים בעודה קטנה ותימנע מלממש את ההסכמה שנעשתה כשתגדל.

רב הונא קובע כי במקרה שהוסכם על נישואים של קטנה והיא מגיעה לבגרות, לגיל שתיים-עשרה, יש לאפשר את הנישואים/החופה חודש לאחר הקידושים/אירוסים, ובעצם זה מחייב את הבעל לדאוג למוזנה כבר אחרי חודש, בדומה לאלמנה. ההנחה

היא, כפי שרש"י אומר, שהילדה הספיקה להתכונן לחתונה ולהכין את הנדוניה שלה עוד לפני שבגרה ולפני שקודשה.⁷

מדרש הבית

המשנה הזו בונה תהליך של מעבר הדרגתי ומסודר מחיי רווקות לחיי נישואים. האיש מקדש את האישה וניתנת לשניהם שנה להתארגנות, שבסופה מחוייב הבעל לאשתו כלכלית, גם אם הוא מעכב משום מה את החופה, הווה אומר את הכניסה לבית משותף ולחיים משותפים. חובות האיש כלפי האישה שקידש מוגדרות היטב. אי אפשר להגזים בחשיבות הדברים הללו במסגרת פטריארכלית! הכל קורה כדי למנוע מנשים להיות מקודשות ולחכות במצב הביניים הזה יותר משנה אם הן רווקות, ויותר מחודש אם הן אלמנות.

הביטוי "לפרנס את עצמה" מרמז על יכולתה של האישה ליצור רכוש משל עצמה לפני הנישואים. יש רצון שהאישה תביא לבית המשותף את מה שנחוץ לה, שאינו כלול בהוצאות השוטפות, כגון כלי מטבח, כלי מיטה ותכשיטים. מניחים שלאמנה (או גרושה? מוזר שגם פה אין התייחסות לאופציה הזו של מעמד אישי), יש נכסים כאלה מנישואיה הקודמים. אבל אין מתייחסים למצבו של הבעל, שעשוי גם הוא להיות אלמן (או גרוש?). ההשוואה בין הזמן הניתן לאישה להתכונן לנישואים לבין הזמן הניתן לגבר לשם כך, חלה רק כאשר אלה נישואיה הראשונים של האישה. האיש, היוזם את הקידושים, אמור להביא בחשבון מראש את הזמן הנחוץ לו להתכונן לנישואים. אם הוא נושא אלמנה, יש לו רק חודש להתכונן לחופה. האם מניחים שהנושא אלמנה גם הוא אלמן, ולכן גם לו יש מה שנחוץ לחיים משותפים? מכל מקום, הבעל הוא שיוזם את הקידושים ולכן יש בידו לתכנן את משך הזמן הדרוש לו לעבור לחיים משותפים ולקבוע את מועד הקידושים בהתאם לכך.

מעניין שהלכת הכתובה עצמה, שהיא חידוש הרבה יותר גדול מזמן השהייה בין הקידושים לחופה, לא מתבססת על פסוקים. אמנם רבי מאיר קבע שזו מצווה דאורייתא, אבל לא פגשנו עד כה מדרש המסמיך את הלכת הכתובה על פסוקים.

ההקשר שבו נדרשו לחפש פסוקים כדי לתמוך בקביעה שנחוצה שנה בין הקידושים לחופה, הוא מעניין. סביר להניח שלא עברה שנה מאז שעבד אברהם ורבקה הסכימו על הנישואים ועד שהם הגיעו לכנען, אבל כאשר מתגלעת מחלוקת על זמן ההשתהות של רבקה בבית הוריה לפני ההליכה לכנען, שואלים אותה לרצונה. מן הסיפור לא ברור

7 הדיון הזה אינו מתייחס כאן, אלא ממשיך ומסתבך כדי לברר האם קטנה שבגרה נחשבת כתבועה רווקה או כתבועה אלמנה. בגמרא נוספת הבחנה בין תבועה לבין מאורסת/מקודשת. אגב כך מסתבר, שלפעמים האיש מעכב את הנישואים ולפעמים האישה. עמדת רב הונא נדחית ולתבועה קטנה שבגרה ניתנת עד שנה, ורק מן האירוסים ניתן לה חודש בלבד.

מה גילה של רבקה. אבל כן ברור שמתחשבים ברצונה לקדם את הנישואים. בקשתם של אחיה ואמה לחכות שנה אולי היתה לגיטימית, וזה המקור המדרשי לקביעת המשנה, אבל מתחשבים יותר ברצון רבקה לצאת מיד לדרך ולקצר את השהות בין שלבי החתונה.

נישואי קטנות הוא נושא כאוב בכל פעם שאנחנו נתקלות בו. ופה ילדה בת שתיים - עשרה נחשבת כאישה בוגרת לכל דבר! המחשבה שאפשר לעסוק בנישואי קטינה עוד לפני גיל זה מצמררת. לפחות ניכרת התנגדות לכך מצד אמוראים מרכזיים ביותר. אבל נישואי קטנות נעלמו בישראל, בקרב עדות רבות רק בדורות האחרונים.⁸ למי דואגים פה? לאב הרוצה להיפטר מן הבת שלו, או לבת שלא תישאר בלי מזון?

כדי "ללכת לקראת הטקסט" אנחנו מזכירות לעצמנו את ההקשר שבו הדברים נכתבים: הבת נחשבה לעול כלכלי על אביה, ולכן היה לאבות אינטרס ברור להשיאן כמה שיותר צעירות למרות ששכר עבודתה של ילדה היה שייך לאביה עד לנישואיה. כאשר היא נישאה, בעלה אמנם היה חייב במזונותיה וצרכיה הכלכליים, אבל היא נתנה לו בתמורה את המלאכות שאישה "עושה לבעלה", שבהן נדון להלן בפרק 7. אישה נחשבה למועילה בתנאי שהיא נשואה, יולדת בנים זכרים ועושה את כל המלאכות שאישה עושה לבעלה. אולי משום כך מניחים כי לאישה, לכל אישה ואפילו לילדה, יש אינטרס מובהק להינשא, והיא אינה עלולה להתחרט לאחר שבגרה על הסכמה שנפסקה לנישואיה עוד בהיותה קטנה.

לא למנה יש הכתובה שלה מנישואיה הראשונים, שדי בה לקיומה למשך כשנה. בתום שנה זו לכל היותר, היא צריכה להינשא מחדש כדי שיהיה מי שיפרנס אותה. משום כך, קיצור תקופת ההתארגנות שלה לחופה היא למעשה לטובתה. נראה שמבלי לערער את יסודות הסדר הפטריארכלי, החכמים נותנים את דעתם לילדות ולנשים ודואגים שיהיה להן מפרנס. אנחנו כמובן ביקורתיות כלפי הדרך שבה נעשו הדברים, אבל מעודד לראות שחכמים דאגו לנשים.

8 ראו: ש' צבר, "גיל הנישואים", מעגל החיים, ירושלים תשס"ו, עמ' 182-185, ובייחוד הטבלה בעמ' 185.

מדרש פסוק

”כשם שנותנים לאשה כך נותנים לאיש” (כתובות נ”ז ע”א)

האם יש שוויון אמת בין איש ואישה?

תלוי את מי שואלים. יש הדוגלים בשוויון מלא בין המינים, כמו שחרטו ותיקנו על דגלם.

יש הרואים באישה רכוש של הגבר, כמו שכתבו חז”ל בזמנם. יש המבקשים את ההשלמה ההדרית, כפי שמדמיינים הרומנטיקנים והמשוררים. וישנה המציאות הפשוטה והחותכת, שלאיש נותנים יותר, ואם לא - הוא ממילא לוקח...

אני מוכנה להסתפק בדבר אחד:

תנו כבוד לאישה כשם שאתם נותנים כבוד לגבר.

לשאר היא תדאג לעצמה, כי היא שווה.

שולה אפרת

בימים היפים ההם

אתה נתת לי

רשות להיות

ובימים האלה

אני

נותנת לך.

שלומית תורן-ארבל

”שלומי קשור בחוט אל שלומך”

כך כתבה המשוררת זלדה.

האם יש באמת שוויון או שבכל זוג

האחד חזק מן השנייה,

או האחת חזקה מן השני?

שלומית סיפרה איך למרות הכל, היא בוחרת בחיים

ושלומה אמנם קשור בשלום בן זוגה בחוט...

אבל גם לא.

שלומית היא מורה לחיים.

אליזבט גולדין

האם יש שוויון בין איש לאישה מלבד ההבדלים הפיזיולוגיים? יש הבדלים משמעותיים, יש תכונות נשיות ויש תכונות גבריות. השוני אינו יוצר פירוד, אלא השלמה של זה לזו. השוני יוצר הדדיות בין בני הזוג.
רונית דקל

ולא הזכרנו את האהבה
שיש בה נתינה
לא תמיד שווה
לא תמיד ברורה
אבל יש בה חסד
ואמת.
רעיה אפנר

אישה איש, אחד או שניים
א' בהתחלה ש' בסוף
ומה ביניהן?
קורבן, קרבה, קרביים
של מי למי, מתי?
ומי במרכז, איש או אישה?
או אולי ביחד שניים?
אם יתנו יקבלו
אם יקחו יאבדו.
אישה נותנת לאיש
ואיש נותן לאישה
ובניהם הרווח מתמלא.
אשריהם.
אסתר אלכסנדר

**קריאת המשפט הזה במנותק ממקורו נותנת רושם של שוויון הזדמנויות בין נשים לגברים. אך האם כך הוא הדבר בתלמוד, ואפילו בימינו? אין לי אלא להתבונן בעצמי, בהיסטוריה הפרטית שלי. האם זכיתי בשוויון הזדמנויות? למי עלי להשוות את עצמי? הורי ומשפחתי המורחבת העניקו לי מעל ומעבר.
לכן, העמקתי מעט, חזרתי אחורה בזמן ונזכרתי בסיפוריה של אמי על מה שקרה**

לה, לעומת מה שקרה לאחיה.
שניהם היו תלמידים מצטיינים בתיכון (אמי במיוחד במתמטיקה). בתום מלחמת
העולם השנייה כולם ציפו מאמי להינשא, והיה ברור לכולם שאחיה הולך ללמוד
רפואה. וכך קרה.
אמי הצמאה להשכלה נשארה עם חור בלב, ובהזדמנות הראשונה הלכה ללמוד
ארכיטקטורה, כשהייתי בת 7, ותוך כדי עבודה.
מתברר שהזדמנות צריך גם לדעת לקחת.
מרים דנות

השם שנותנים לאישה
איזהו השם שנותנים לה?
שם טוב? שם משפחה?
מי נותן לה את שמה?
היא לעצמה? אחרים?
קודם כל היא לעצמה.
לא "שום תשים", בוודאי לא "שום תשים עליך מלך..." (דברים יז, טו)
כשם שנותנים לאישה לשים לה את שמה
כך נותנים גם לאיש.
הוא לעצמו, היא לעצמה
והם השניים לעצמם.
לאה רייביץ

מזה השוויון הזה הקיים בינינו?
כמה שווה נתינתי וכמה שווה נתינתך?
מזמן הפסקנו למרוד!
תן לי מטובך,
מתעצמות נפשך וממנגינותיך
אני לוקחת תשעה קבין
ונותנת אחד?
לו יהא זה קב גדול
כמים לים מכסים
מעושרה של רוחי
מיופיו של עולמי
ויהא היחד הזה שבינינו
תמיד.
הלזאת ייקרא אהבה?
דבורה ארקינד

6. דף נח ע"ב: מזונות ומעשי ידיה

משנה: המקדיש מעשה ידי אשתו, הרי זו עושה (עבודה) ואוכלת. המותר, רבי מאיר אומר, הקדש. רבי יוחנן הסנדלר אומר, חלין.

אמר רב הונא אמר רב יכולה אשה לומר לבעלה איני ניזונת ואיני עושה קסבר כי תקינו רבנן מזוני עיקר ומעשה ידיה משום איבה וכי אמרה איני ניזונת ואיני עושה הרשות בידה.

מקשים (מברייתא): תיקנו מזונות תחת מעשה ידיה. אמור (תקן): מעשה ידיה תחת מזונות.

האם אפשר לומר שמסייעת לו (לרב הונא המשנה): המקדיש מעשה ידי אשתו הרי היא עושה ואוכלת, האם לא (מדובר) בניזונת (משל בעלה)? לא, בשאינה ניזונת (משל בעלה).

אי בשאינה ניזונת מאי למימרא אפילו למאן דאמר יכול הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך הני מילי בעבד כנעני דלא כתיב ביה עמך אבל עבד עברי דכתיב ביה עמך לא וכל שכך אשתו

סיפא איצטריך ליה מותר רבי מאיר אומר הקדש רבי יוחנן הסנדלר אומר חולין

סוף (המשנה) נחוץ לו (בשאלת) המותר. רבי מאיר אומר "הקדש", ורבי יוחנן הסנדלר אומר "חולין",

ועמדה זו חלוקה על (דברי) ריש לקיש, שאמר ריש לקיש: אל תאמר שסיבת דברי רבי מאיר היא משום שהוא סבור שאדם מקדיש דבר שלא בא לעולם, אלא טעמו של רבי מאיר הוא שמתוך שיכול לכופה למעשה ידיה נעשה כאומר לה: "יקדשו ידיך לעושיהם".

והרי לא אמר לה כך (לפי לשון המשנה)! (אבל נלך לפי הכלל של) רבי מאיר: "אין אדם מוציא דבריו לבטלה", נעשה כאומר לה: "יקדשו ידיך לעושיהם".

האם סבור רבי מאיר שאין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם? והרי למדנו (בברייתא): האומר לאישה "הרי את מקודשת לי לאחר שאתגייר, או לאחר שתתגיירי, (או) לאחר שאשתחרר, (או) לאחר שתשתחררי, (או) לאחר שימות בעלך, או שתמות אחותך, או לאחר שיחלוץ לך יבמך - רבי מאיר אומר מקודשת. כן. (אבל ריש לקיש סבור ש) מזו אין להסיק ממנה (את הדבר הזה).

ופליגא דריש לקיש דאמר ריש לקיש לא תימא טעמא דרבי מאיר משום דקסבר אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם אלא טעמא דרבי מאיר מתוך שיכול לכופה למעשה ידיה נעשה כאומר לה יקדשו ידיך לעושיהם

והא לא אמר לה הכי כיון דשמעינן ליה לרבי מאיר דאמר אין אדם מוציא דבריו לבטלה נעשה כאומר לה יקדשו ידיך לעושיהם

וסבר רבי מאיר אין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם והתניא האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שאתגייר או לאחר שתתגיירי לאחר שאשתחרר לאחר שתשתחררי לאחר שימות בעליך או שתמות אחותיך או לאחר שיחלוץ ליך יבמיך רבי מאיר אומר מקודשת מההיא אין מהא ליכא למשמע מינה.

במילים אחרות

המשנה קובעת שכאשר אדם מחליט להקדיש את פירות עבודתה של אשתו לבית המקדש, זה אינו מחייב אותה, והיא אוכלת קודם כל מפירות עבודתה. זכותה למזון קודמת לקדושת מה שהבעל רוצה להקדיש למקדש. אם נותר עודף מן המזון שהוקדש על-ידי הבעל לאחר שהאישה אכלה מפירות עבודתה, יש מחלוקת בין רבי מאיר, האומר שהעודף הוא הקדש למקדש, לבין רבי יוחנן הסנדלר השולל זאת. רבי יוחנן הסנדלר קובע למעשה, שאין זו זכותו של הבעל להקדיש את פירות עבודתה של אשתו, ולכן אין לדבריו שום משמעות. כל מה שהאישה מייצרת הוא חולין, והיא רשאית לאכול ממנו.

הדיון התלמודי מתמקד בשאלת היחס בין זכותה של האישה למזון מבעלה לבין חובתה למסור לו את פירות עבודתה. זו שאלה העולה בעקיפין מן המשנה, שבה נראה

כי האיש לא זן את אשתו, ולכן היא צריכה לאכול מפירות עבודתה. רב הונא אומר בשם רב, שאישה יכולה לוותר על הזכות למזונות מבעלה וגם על החובה למסור לו את פירות עבודתה. לדעתו, עיקר העניין הוא שחובת האיש לזון את אשתו, ופירות עבודתה נמסרים לבעל רק כדי למנוע איבה, כלומר, כדי למנוע מן הבעל להתמרמר על חובתו לזון אותה. זכותה של האישה להתפרנס ממעשי ידיה, אם היא בוחרת בכך. נבחנת אפשרות אחרת להכנה, הנובעת מכמה מקומות בתלמודים הבבלי והירושלמי, שתיקנו שהאישה מקבלת מזונות מבעלה משום שחובה עליה למסור לו את פירות עבודתה. אם כך הדבר, היא אינה יכולה לומר לבעלה שאינה רוצה למסור לו את פירות עבודתה תמורת ויתור על מזונותיה. ואם מעיינים שוב במשנה, נשאלת השאלה, האם היא עוסקת באישה הניזונה ממזונות בעלה או ממעשי ידיה. אם המדובר באישה שאינה ניזונה מבעלה, זה לגמרי מובן מאליו לדברי הגמרא, כי אין זו זכותו של הבעל לוותר על החובה לזון את אשתו (!). הלימוד הוא בדרך קל וחומר מעבר עברי, ואם כך המשנה היא טריוויאלית, אלא שסופה אינו טריוויאלי. אם האישה עברה, ניזונה ונותר עודף, יש מחלוקת כאמור במשנה, האם עודף זה הוא הקדש או חולין.

ריש לקיש מפרש את המשנה אחרת: בשונה מפרשנות רב הונא לדברי רבי מאיר, הוא סבור שנימוקו של רבי מאיר שמוֹתָר מעשי ידיה של האישה לאחר שניזונה הוא הקדש, אינו נובע מן ההנחה שאפשר להקדיש משהו שעוד לא קיים, כדוגמת עודף מפירות מעשה ידיה של האישה. הוא כנראה סבור שמוֹתָר לאדם לכפות על אשתו לעבוד (בתנאי שהוא זן אותה) ולהקדיש את פירות עבודתה למקדש, וזה נובע מן הזכות שלו על ידיה. האישה אינה חופשייה להחליט מה יעשו ידיה אלא כפופה בעניין זה למרות בעלה, והוא יכול להחליט שכל מה שירדיה ייצרו יהיה הקדש. לפי דעת ריש לקיש, אישה אינה יכולה להגיד לבעלה "איני ניזונת ואיני עושה" כי ידיה אינן שלה (!). ואולם מעירים, שאין זה מה שכתוב במשנה. בכל זאת, ריש לקיש רוצה להניח שרבי מאיר סבור כי אדם אינו אומר דברים סתם, וכשהקדיש את מעשי ידי אשתו, אכן הקדיש את פירות עבודתה שיוותרו לאחר שניזונה מהם. רעיון זה של קידוש דבר שעוד לא קיים, נמצא כברייתא המובאת כאן: לפי רבי מאיר, אדם יכול לקדש אישה על תנאי שעדיין לא מתקיים בעולם, בהנחה שכאשר מצב הדברים ישתנה והתנאי יתקיים, היא אכן תהיה מקודשת לו. אפילו אם במצב הדברים חל איסור לקדש, אבל מות מישוהו קרוב לאישה (בעלה או אחותה) משנה מצב זה, הרי שאישה שקודשה על תנאי זה, מקודשת. עוד דוגמה מפתיעה היא אישה ששומרת יבם, כלומר, התאלמנה וצריכה להינשא לאחי בעלה המת או שיחלוץ אותה ממצב זה - אדם אחר יכול לקדשה על תנאי שתתקיים חליצה. כל זה מראה שרבי מאיר עקבי לשיטתו, שאפשר לקדש משהו או מישוהו שעוד לא מתקיים בעולם או קיים על תנאי. זה מסביר את עמדתו במשנה.

ריש לקיש אינו מפרש כך, כי הוא רוצה למנוע מאישה את האפשרות להגיד "איני ניזונת ואיני עושה", והוא גם רוצה להגיד שמעשי ידיה אינם שלה אלא של בעלה. נדגיש, שפרשנותו של ריש לקיש אינה מתאימה לפשט המשנה, בעוד פרשנות רב הונא בשם רב מסבירה את המשנה בצורה הרבה יותר מתבקשת.

מדרש הבית

יש לציין שזוהי משנה תיאורטית, כי היא מתנסחת לאחר חורבן בית המקדש, כשכבר אין משמעות להקדש. ובכל זאת, הדיון התלמודי חשוב ביותר, שכן עולה בו אופציה של נשים המפרנסות את עצמן, נשים עצמאיות כלכלית (!). זה די מפתיע שבחברה פטריארכלית דוגמת החברה שחז"ל מעצבים בהלכה, בכל זאת עולה אפשרות של אישה העובדת ומשתכרת יפה כדי לזון את עצמה ולהותיר. "איני ניזונת ואיני עושה", פירושו של אישה יש בעלות מלאה על פירות עבודתה, והיא יכולה לעשות בהם כרצונה.

כנראה שריש לקיש מוטרד מן האפשרות הזו ולכן קובע כי במובן מסוים ידיה של האישה אינן שייכות לה, ועל כן מעשי ידיה הם של בעלה, ובמקרה שהקדיש אותם, הרי הם הקדש. "יקדשו ידיך לעושיהם" הוא ביטוי מטריד להפקעת הבעלות של האישה על ידיה.

הברייתא המצוטטת בסוגייה מלמדת בעקיפין שהיו זיקות משמעותיות בין יהודים לשאינם יהודים, ואנשים התגיירו כדי להינשא זה לזו (גם נשים וגם גברים); משהו שהיום מוסדות אורתודוקסיים האמונים על תהליכי גיור רוצים למנוע ורואים בעין רעה. מצב העבדות של יהודים (עבד עברי) נתפס על פניו כמצב זמני, שניתן לחזור ממנו אל החברה ולהתקדש ככל אדם. גם זה לא מובן מאליו.

מכאן דילגנו על המשך הסוגייה כדי להגיע למשנה הבאה.

7. דף נט ע"ב: מלאכות שהאישה עושה לבעלה

משנה: אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה, טוחנת, ואופה, ומכבסת, מבשלת, ומניקה את בנה, מצצת לו המטה, ועושה בצמר. הכניסה לו שפחה אחת, לא טוחנת, ולא אופה ולא מכבסת. שתיים, אינה מבשלת ואינה מניקה את בנה. שלש, אינה מצצת לו המטה ואינה עושה בצמר. ארבעה, יושבת בקתדרא. רבי אליעזר אומר, אפלו הכניסה לו מאה שפחות, כופה לעשות בצמר, שהבטלה מביאה לידי זמה. רבן שמעון בן גמליאל אומר, אף המדיר את אשתו מלעשות מלאכה, יוציא ויתן פתבתה, שהבטלה מביאה לידי שעמום.

טוחנת סלקא דעתך אלא אימא מטחנת ואיבעית אימא בריחיא דידא מתניתין דלא כרי חייא דתני ר' חייא אין אשה אלא ליופי אין אשה אלא לבנים ותני ר' חייא אין אשה אלא לתכשיטי אשה ותני ר' חייא הרוצה שיעדן את אשתו ילבישנה כלי פשתן הרוצה שילבין את אשתו יאכילנה אפרוחים וישקנה חלב סמוך לפירקה.

"טוחנת" עולה על דעתך? אלא אמור מטחנת. ואם תרצה אמור בריחיים של יד. משנתנו אינה כ(עמדת) ר' חייא שלמד ר' חייא: אין אישה אלא ליופי, אין אישה אלא לבנים. ולמד ר' חייא: אין אישה אלא לתכשיטי אשה. ולמד ר' חייא: הרוצה שייפה את אשתו ילבישנה כלי פשתן, הרוצה שילבין את בתו יאכילנה אפרוחים וישקנה חלב סמוך לפירקה.

במילים אחרות

עד כה דובר בפרק זה במשנה ובתלמוד בעיקר על זכויות של האישה. אבל יש לה לא מעט חובות כלפי בעלה: שבע מלאכות יומיומיות, שאף פעם לא נגמרות בעצם. מלאכות אלה מפורטות במשנתנו. אישה שאינה ממלאה את חובותיה אלה נקראת "מורדת", וזה מפקיע ממנה את זכותה לכתובה; הבעל יכול לגרש אותה בלא לשלם לה את כתובתה. אין שוויון בין בני הזוג, וגם הכתובה המעניקה לאישה זכויות מסוימות, עדיין משאירה הרבה יותר כוח בידי הגבר. הוא יכול להחליט לגרש את אשתו באופן חד-צדדי וללא כתובה, אם לא מילאה את חובותיה. אישה שבעלה אינו זן אותה, לא יכולה לגרש את בעלה, אלא נזקקת לסעד של בית-הדין, שיכפה על הבעל לגרש אותה ולשלם לה את כתובתה. אם הוא מסרב, היא נותרת מסורבת גט ואינה מקבלת את כתובתה.

חובה על הבעל לזון את אשתו, כלומר, לספק לה משאבים שיאפשרו לה להיזון, אבל היא זו שמכינה לו ולה ולמשפחה את הקמת, וממנו אופה את הלחם, מבשלת, מכבסת,

טוה את הצמר, שממנו ייעשו הבגדים, מציעה את המיטות ומיניקה את ילדיה (על כך עוד ידובר רבות בהמשך, בפרקים הבאים).

אם יש לזוג משאבים, הם יכולים לשכור או לקנות את שירותיה של אישה אחרת שתעשה חלק מחובות האישה. אבל נחוצות ארבע שפחות כדי לפטור את האישה כליל מחובותיה כלפי בעלה ולאפשר לה "לשבת בקתדרא". מן המשנה עולה שאלה לגבי חובותיה של האישה אם נשכרו שלוש נשים לעזרה, שכן הן מחלקות ביניהן את כל העבודות שפורטו כמלאכותיה של האישה לבעלה.

רבי אליעזר אומר, שגם מאה שפחות לא יפטרו את האישה מלטוות את הצמר. זכותו של בעלה לכפות עליה לעשות זאת כי הבטלה מביאה לידי זימה. לרבי אליעזר יש דעה שלילית מאוד על נשים. זהו אותו רבי אליעזר שקבע, כי "כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות" (משנה, סוטה ג ד). הוא בטוח שאישה שאינה עסוקה בעבודות הבית או חלילה, לחילופין, אישה שלומדת תורה, עסוקה במין אסור, בזימה.

רבן שמעון בן גמליאל קצת פחות שלילי: הוא רק קובע שאסור לאדם למנוע מאשתו לעשות מלאכה, גם אם יש לה די שפחות, כי הבטלה עלולה לגרום לשיגעון (כך רש"י ושטיינזלץ מפרשים את המילה "שעמום"). עד כאן המשנה.

התלמוד פותח את דיונו בשאלה על המלאכה הראשונה הכתובה במשנה. טחינת קמח היא מלאכה קשה במיוחד, ולרוב נמסרה התבואה לטוחן מקצועי, שהפעיל טחנת רוח בכוח המים או באמצעות בעל-חיים.⁹ התשובה הראשונה לשאלה זו היא כי זו חובתה של האישה לדאוג לכך שהתבואה תגיע לטחנת הקמח לטחינה, ועליה להביא משם את הקמח המוכן הביתה. התשובה השנייה היא שמדובר בריחיים של יד, ריחיים קטנים, שאישה יכלה להפעיל לצורכי משק הבית שלה, ולהפיק כמות קטנה של קמח.

על כל פנים, המלאכות הרבות המפורטות כאן כחובות של האישה, סותרות את דברי רבי חייא, שמתייחס אל האישה כאל אובייקט של יופי ולידת ילדים. הוא גם מדבר על תכשיטיה ובגדי הפשתן שלה. אבל נראה שלפי דעתו, אין להטיל מלאכות על האישה. מי, לדעתו, אמור לבצע את מלאכות הבית? שאלה זו נותרת בגדר תעלומה.

מדרש הבית

אנחנו עדות ועדים כאן למיגדר ברור של התפקידים בזוגיות. חובת הבעל לפרנס וחובת האישה לעשות את עבודות הבית, עבודות שיש לשוב ולעשותן בכל יום. הן אף פעם לא מגיעות לידי מימוש סופי. אלה גם מלאכות שקופות לחברה ולתרבות,

9 הפלישתים הכריחו את שמשון מקוצץ השיער להפעיל טחנת קמח, וברור מן הסיפור שם שזו היתה התעללות בו (שופטים טז, כא). סביר להניח שאישה אינה צריכה לעשות מלאכה קשה כל-כך.

ולכן אינן זוכות לתגמול כספי או חברתי, עד היום הזה. כל מלאכות האישה התבצעו בתוך הבית (מלבד, אולי, לקיחת התבואה לטחנת הקמח לטחינה), מידי יום, אך הורגש ומורגש בהן רק כשיש מחדל בביצוען: כאשר אוכל מבושל אינו מוגש, או כאשר בגדים אינם מכובסים. ובכל זאת, מי שביצעה ומבצעת אותן נמצאת בתחתית הסולם החברתי והכלכלי.

לשאת אישה זו עיסקה כלכלית משתלמת מאוד! אישה אחת מבצעת את עבודתן של שלוש שפחות לפחות. אפשר רק לנחש עד כמה קשים היו חייהן של נשים חסרות אמצעים, שלא יכלו להרשות לעצמן לשכור את שירותיהן של נשים נוספות בתוך ביתן. אבל גם מתעוררת השאלה, מיהן אותן שפחות הנזכרות במשנה? האם אין להן משק בית משלהן? האם נאסר עליהן להינשא ולהתחייב במלאכות אלה לבעליהן, כדי שיהיו פנויות לעשותן למשפחה אחרת?

ומיהי "האישה שאינה עושה ואינה ניזונת" שראינו לעיל, כלומר, זו העושה עבודה שממנה היא יכולה להיזון? המשנה שלנו מבססת היררכיה חברתית נוקשה בין גברים לנשים, וגם בין נשים שונות על-פי המשאבים העומדים לרשותן. העניות ביותר כנראה לא זכאיות להינשא, אלא רק לשרת משפחות עשירות יותר השוכרות או קונות את שירותיהן. הנשים העשירות יותר, שיש להן שלוש שפחות, פנויות לעבוד למען עצמן ויכולות להיות בלתי תלויות כלכלית בבעליהן.

כל זה מזכיר את המאבקים של פמיניסטיות "לא לְכָנוּת", שבמקום להילחם על שכירת תקרות זכוכית, צריכות להיאבק בנשים ממעמדות סוציו-אקונומיים גבוהים יותר, שהן לרוב המעסיקות שלהן. היכולת של נשים לשבור תקרות זכוכית ולהתקדם בסולם החברתי והכלכלי כרוכה לעיתים קרובות בניצול של נשים מוחלשות יותר לביצוע עבודות הבית הלא מתגמלות. זו נקודת עיוורון, שנשים מהמעמדות האלה נאבקות להאיר ולשנות. המאבק המשותף צריך להיות על תגמול הולם והכרה חברתית בחשיבותן של המלאכות הללו - סיעוד וטיפול, נקיון הבית, בישול וכביסה. הרי כולנו נזקקים לשירותים אלה, ובשלבים שונים של חיינו - בינקות, בזקנה ובחולי - אנו תלויים לחלוטין בנותנות שירותים אלה. לעיתים קרובות, שירותים אלה ניתנים על חשבון המשפחות של נותניהן, כמו מהגרות ומהגרי עבודה.

האם גישתו של רבי חייא היא פיתרון? מי שאומר לאשתו "היי לי כמלכה", עלול להוביל לגירושין, כי הבטלה היא אם כל חטאת. זאת אבחנה פסיכולוגית יפה מאוד. בחשיבה רחבה יותר, ולא בטוח שלכך כיוונו חכמים, עולמה של האישה כולל גם עיסוקים כמקצוע, פרנסה ואחזקת הבית, וגם עיסוקים רוחניים, כמו למידה, מפגשים חברתיים, עיוניים וכדומה. אם בעלה מונע ממנה את אלו כדי שתהיה רק יפה בשבילו - היא תעסוק בהם בכל מקרה, לא דווקא ב"חטא". למעשה, זהו סוג של אלימות המחפצנת את האישה ומכופפת אותה לחלוטין לרצונות בעלה. גישת רבי חייא אינה הפיתרון לעומס העבודה המוטל על האישה במשנתנו.

בנסיון "ללכת לקראת הטקסט", אנו מפרשות את דברי רבי חייא באור חיובי, כמעודדים את הבעל לפנק את אישתו, לדאוג לאיכות חייה, שלא תעבור קשה מידי, לאו דווקא כדי למנוע ממנה לעשות דברים שהיא רוצה. לא להפלותה, אלא להתחשב בצרכיה; לאפשר לה את הפנאי לבחור את עיסוקיה, בניגוד לדעת רבי אליעזר הרוצה לכפות על האישה את טוויית הצמר.

מדרשי פסוק

"אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה" (כתובות נט ע"ב)

גילוי נאות:

שלושים שנה הייתי נשואה כדת וכדין, ומה עשיתי לבעלי?
טחנתי, כן, אבל לא קמח, אלא כל מיני נדנודים שרציתי ולא הצלחתי להשיג ממנו.
אפיתי? אם להודות על האמת - ניסיתי את כוחי באפיית עוגות, ואחרי ששמת כוס וחצי מלח במקום סוכר ומילאתי את כל הבית בעשן, עזבתי מלאכה זו.
כיבסתי, כן, כי גם את הכביסה המלוכלכת הוצאתי החוצה, ביודעין ושלא ביודעין.
בישלתי? פרט לחביתה לא בישלתי כלום. בשביל מה יש חדר אוכל?
אבל להיניק את שני בני דווקא רציתי מאוד, אבל לא כל-כך הצלחתי בכך, לא בגלל ההנקה המשותפת, שדווקא נעמה לי, לא היה לי מספיק חלב ומהר מאוד נזקקתי לבקבוק כהשלמה.
ככלל ניתן לומר, שמבחינת חז"ל הייתי כישלון גמור. אולי בגלל זה הסיפור נגמר?
שולה אפרת

"מה הוא עושה לה, מה הוא עושה?" מתנגן לי השיר ששרו הגששים.
האם הכוונה ל'עושה' מלשון הדיבור הרווח כיום: "אז הוא עושה לי - על מה את מדברת?"
אולי זו עשייה של פעולה כמו טחינה, כגון: "מה את טוחנת לי את השכל?"
ואולי זו בכלל פעולה של כביסה. כביסת המילים, כגון אלו שהוצאו מהקשרן ונאפות בתנורי המדיה?
את כל אלו לא ינקתי מחלב אמי, הן משקפות מציאות שמתבשלת מול עיני, וטעמה לא משהו...
רעיה אפנר

עם החוזה הזה יצאנו לדרך בשינוי קל.

האישה עושה עבור שנינו
והאיש גולה למקום תורה - באקדמיה.
וכמו שנהוג מקדמא דנא
לאישה יש התפקידים שלה
ולאיש את שלו
אבל לא לימדונו חז"ל
על מי חלה חובת הניקיון
ומי חייב בו למי?
עם השנים גילינו שהחינוך הקיבוצי
לסדר וניקיון לגבי הוא עול ובגדול
ומי שרוצה בית רגוע ואווירה נינוחה
חייב לקחת על עצמו את היוזמה.
ואז הוספנו עוד סעיף בחוזה
אני במטבח ואתה שוטף כלים
אני מכבסת ואתה מנקה את הבית
ובא לציון גואל.
אסתר אלכסנדר

אף פעם לא הרגשתי שאני עושה לבעלי, גם כשסרגתי לו סוודר נהדר לפני
החתונה. הרגשתי שאני עושה בשבילנו, בשביל היחד החשוב לשנינו.
גם כשעבדתי ימים ארוכים ונאלצתי להשלים בימי שישי את עבודות הבית,
לא הרגשתי שאני עושה לבעלי, אלא לביתנו המשותף ולילדינו המשותפים, לא
תמיד מתוך הנאה, אבל תמיד בגלל שרציתי. חשבתי שזה חשוב וחיוני לחיינו
המשותפים כפי שתפסתי אותם.
ברגע שאישה מרגישה שותפה שווה בנישואין, שוב אין בעיה בכיצוע עבודות
שנחשבות "נחותות", כי היא עושה אותן ברצון.
לבי לבי על אישה שהניקה את ילדיה לבעלה.

מרים דנות

... ואילו אני הגעתי לקיבוץ וכל המלאכות האלו נחסכו ממני, בוודאי לא עשיתי לבעלי.

לבשל, להדיח כלים - מלאכת חדר האוכל
לכבס, לקפל - מלאכת מחסן הבגדים הקיבוצי
מלאכת ההנקה לא נחסכה ממני. הנקה על פי השעון של מטפלת התינוקות
המיתולוגית: חצי שעה ולא יותר. אסור לחרוג.
עשר דקות ציצי ימין,
עשר דקות ציצי שמאל
ושאר הזמן להחליף, לערסל, לנקות
ו... ללכת לעבודה.
רונית דקל

(1)

איזה מזל שלא הכנסנו הביתה את ה"תורי-תורך". בהרבה דברים אנחנו חולקים. פעם אני ופעם הוא ופעם שנינו יחד. אבל אם להיות כנה... במחשבה לרגע, יש רק דבר אחד שאני עושה לבעלי והוא לא עושה לי... כבר ארבעים שנה, וכל פעם יש פחות ופחות...
אני מספרת אותו.

(2)

ומעשה שהיה כך היה:
הייתי בתור הגשה עם אנלי.
שבוע לאחר מכן, כשראיתי אותה שוב בתור,
שאלתי: למה?! במה זכית שוב?!
אמרה לי: לי וליוסי יש הסכם רב שנים.
הוא ישן בבית הילדים ואני בתור ההגשה.
זה שאין כבר לינה בבית הילדים לא משבש הסכמים.
לאה רייביץ

אני אוהבת לטחון את החיטה

ללוש להוסיף מים

לאפות

והוא אוכל

בהנאה רבה את הלחם שאני מכינה

ומברך את ידי שהכינו אותו, באהבה.

אילנה שמחון

עלינו להר... הרי שיפון, להקים קיבוץ. נקש מדימונה ואני מחיפה. וסיקלנו
ועדרנו וחרשנו וזרענו ונטענו ובנינו ושרנו ורקדנו, והקמנו קיבוץ.
ד"א - נולדו הבנות... והנקתי וחיבקתי ונישקתי, וחינכנו ובכינו וגידלנו עד היום.
ד"א - ועבדנו ועבדנו. ועבדנו...
ד"א - עם השנים הבנות התפזרו, והגיעו הנכדים: נסענו ונסענו וביקרנו, ושמרנו
על קשר חזק ואיתן.
ד"א - ועצרת! יצאתי לפנסיה, ובעתיד הקרוב מחכה ומאמינה שגם אישי יעצור
קצת!
ונתחבק
ונתרגש
ונעשה לנו יחד ימים טובים ושמחים ומאושרים.
ג'וד נקש

"יד רוחצת יד ושתי הידיים רוחצות את הפנים".
כך הפתגם, ואני לאורו:
מלאכה שאני עושה למענו
ומלאכה שהוא עושה למעני,
מלאכה שאני עושה לעצמי
ומלאכה שהוא עושה לעצמו,
וכל המלאכות שאנו עושים למען שנינו
ביחד המורכב הזה
שקורין אותו ביתנו.
דבורה ארקינד

יש מלאכות שאני עושה לך
יש מלאכות שאתה עושה לי
יש מלאכות שאנחנו עושים לנו

אבל בסוף אני נשענת עליך
אתה מחזיק ולא מרפה
ואני אסירת תודה לך.
אליזבט גולדוין

אלו המלאכות שהאשה עושה למען בעלה:
כובסת תולה, כובסת תולה...
מורידה מְגַהֶצֶת, מורידה מְגַהֶצֶת...
מקפלת מסדרת, מקפלת מסדרת...
וחוזר חלילה...

לא עוד!

אלו המלאכות שעושה האשה למען בעלה והבעל למען אשתו:
היא מכבסת הוא תולה
הוא מוריד היא מְגַהֶצֶת
הוא מקפל היא מסדרת.

אלו המלאכות שהאשה עושה ובעלה עושה גם:
מתקשטת ומזניחה
רוקדת שרה ונחה
מתחברת ומתנתקת
קוראת כותבת לומדת ומתבטלת
וחוזר חלילה...

ובא ציון לגואל.

אלו המלאכות שהאשה עושה למען בעלה: הרה, יולדת, מניקה.
לכל זמן ועת לכל חפיץ תחת השמים.
איילה שוורץ

8. דף נט ע"ב – ס ע"א: ומניקה את בנה

"ומניקה את בנה": (האם) לומר שמשנתנו אינה כדעת בית שמאי? שלמדנו (בברייתא): "נדרה שלא להניק את בנה. בית שמאי אומרים שומטת דד מפיו, בית הלל אומרים כופה ומניקתו. נתגרשה אינו כופה, ואם היה מכירה נותן לה שכרה וכופה ומניקתו מפני הסכנה אפילו תימא בית שמאי הכא במאי עסקינן כגון שנדרה היא וקיים לה הוא וקסברי בית שמאי הוא נותן אצבע בין שיניה ובית הלל סברי היא נתנה אצבע בין שיניה ונפלגו בכתובה בעלמא ועוד תניא בית שמאי אומרים אינה מניקה אלא מחוורתא מתניתין דלא כבית שמאי.

ברור שמשנתנו אינה (כדעת) בית שמאי.

ומניקה את בנה: לימא מתניתין דלא כבית שמאי דתניא נדרה שלא להניק את בנה בית שמאי אומרים שומטת דד מפיו בית הלל אומרים כופה ומניקתו נתגרשה אינו כופה ואם היה מכירה נותן לה שכרה וכופה ומניקתו מפני הסכנה אפילו תימא בית שמאי הכא במאי עסקינן כגון שנדרה היא וקיים לה הוא וקסברי בית שמאי הוא נותן אצבע בין שיניה ובית הלל סברי היא נתנה אצבע בין שיניה ונפלגו בכתובה בעלמא ועוד תניא בית שמאי אומרים אינה מניקה אלא מחוורתא מתניתין דלא כבית שמאי.

"אם היה מכירה": עד כמה? אמר רבא, אמר רב ירמיה בר אבא, אמר רב: שלושה חדשים. ושמואל אמר: שלושים יום. ורבי יצחק, אמר רבי יוחנן: חמישים יום. אמר רב שימי בר אביי: הלכה כרבי יצחק שאמר משום רבי יוחנן. נניח רב ורבי יוחנן, כל אחד ואחד לפי חריפותו (קצב התפתחותו). אלא (לדעת) שמואל, כגון זה, האם אתה מוצא?

כאשר בא רמי בר יחזקאל אמר: אל תקשיבו לאותם כללים שקבע יהודה אחי משמו של שמואל. כך אמר שמואל: כל זמן שמכירה.

אם היה מכירה: עד כמה אמר רבא אמר רב ירמיה בר אבא אמר רב שלשה חדשים ושמואל אמר שלשים יום ורבי יצחק אמר ר' יוחנן חמשים יום אמר רב שימי בר אביי הלכה כרבי יצחק שאמר משום רבי יוחנן בשלמא רב ורבי יוחנן כל חד וחד כי חורפיה אלא לשמואל כי האי גוונא מי משכחת לה

כי אתא רמי בר יחזקאל אמר לא תציתיהו להני כללי דכיל יהודה אחי משמיה דשמואל הכי אמר שמואל כל זמן שמכירה

ההיא דאתאי לקמיה דשמואל אמר ליה לרב דימי בר יוסף זיל בדקה אזל אותבה בדרי דנשי ושקליה לברה וקמהדר ליה עלייהו כי מטא לגבה הות קא מסוי לאפה כבשתנהי לעינה מיניה אמר לה נטף עיניך קום דרי בריך סומא מנא ידע אמר רב אשי בריחא ובטעמא.

אותה (גרושה) שבאה אל שמואל. אמר לו לרב דימי בר יוסף: לך בדוק אותה. הלך, הושיב אותה בשורה של נשים ולקח את בנה ועבר עליהן. כאשר הגיע (התינוק) אליה, הסתכל בפניה. היא כבשה את עיניה ממנו. אמר לה: הרימי את עיניך, קחי, שאי את בנך. עיוור מניין הוא יודע? אמר רב אשי: מן הטעם והריח.

במילים אחרות

המשנה הגדירה את הנקת בנה של אישה כחובה שלה כלפי בעלה. המשנה בעצם קבעה שבעל הרוצה שאשתו תיניק את ילדם המשותף, יכול לכפות זאת על האישה, גם נגד רצונה, תחת איום של אוברן הזכות לכתובה. הדיון התלמודי מעמת זאת עם ברייתא, שבה בית שמאי קובע גם כי אישה הנודרת שלא להיניק את בנה "שומטת דד מפיו", כלומר, אינה חייבת להיניק אותו, ובעצם אין לבעלה זכות לכפות זאת עליה. עמדה זו היא בניגוד לעמדת בית הלל, הסבורים שיש לבעל זכות לכפות על אשתו להיניק את בנם המשותף, גם אם אינה רוצה בכך. הבעל מאבד זכות זו רק במקרה של גירושין, אלא אם כן התינוק כבר מכיר את אמו. במקרה כזה הגרוש יכול לכפות על גרושתו להיניק את בנם, אבל חובה עליו לשלם לה תמורת זה (כמו שהיה נהוג לשלם למינקת). הנימוק לכך הוא "מפני הסכנה", כלומר, שהתינוק הרגיל לאמו עלול לסרב לינוק מאישה אחרת, וזה יסכן את חייו, וזאת בעידן שבו לא היה תחליף לחלב-אם או למינקת.

לפני שקובעים סופית שהמשנה סותרת את דעת בית שמאי מועלית אפשרות הבנה נוספת למחלוקת בין בית שמאי לבין בית הלל בברייתא: המחלוקת אינה על זכותה של האישה על גופה, אלא על שאלת האחריות במקרה של נדר של האישה שלא להיניק. בית שמאי, הקובעים שבמקרה זה אין האישה חייבת להיניק, סבורים שזו אחריות הבעל להפר את הנדר; ובית הלל סבורים שזו אחריות האישה שלא לנדר. הביטוי "הוא/ היא נותן/ת אצבע בין שיניה" מתאר זאת מטאפורית: כפי שאדם הנותן את אצבעו בין שיני זולתו, זו אחריותו אם ננשך, כך חובת הבעל היא להפר את נדר האישה. ואולם אפשרות פרשנית זו נדחית בטענה שהמחלוקת עמוקה הרבה יותר. אם נדרה האישה הנאה מבעלה, כלומר, נדרה שלא תיהנה מזכויותיה כאשתו, והוא לא ביטל את הנדר, למרות שזה בסמכותו, לפי דעת בית שמאי האישה יכולה לקבל את כתובתה במקרה שהבעל יחליט לגרש אותה. בית הלל סבורים שבמקרה כזה האישה מאבדת את זכותה

לכתובה (למרות שהבעל לא ביטל את הנדר). האחריות שלא לנדרור היתה עליה.

אבל ברייתא אחרת מראה בכירור, שכית שמאי סבורים כי בכל מקרה שהאישה לא רוצה להיניק, אינה מיניקה, ולא רק במקרה של נדר. המסקנה היא, שאכן המשנה אינה כדעת בית שמאי. אין זו זכותה של אישה להחליט שהיא אינה רוצה להיניק, אלא אם כן יש לה לפחות שתי שפחות.

בברייתא למדנו, שאישה גרושה אינה מוכרחה להיניק את בנה, אלא אם כן הוא מכיר אותה, שאז כופים עליה להיניק אותו תמורת שכר. כעת שואל התלמוד, מאיזה גיל אפשר להניח שהתינוק מזהה את אמו ויסרב לינוק מאישה אחרת? רב קובע שמגיל שלושה חודשים, ושמואל קובע שמגיל שלושים יום. רבי יצחק בשם רבי יוחנן קובע חמישים יום. רב שימי בנו של אביי קובע, שההלכה היא חמישים יום. אבל הדיון אינו מסתיים בכך. ראשית, מעמתים את הדעות השונות: פער של עשרה ימים הוא הגיוני. כל תינוק מתפתח בקצב אחר, וגם החכמים היו ערים לכך. אבל האם תינוק בן שלושים יום מזהה את אמו, כדעת שמואל? רמי בן יחזקאל שהגיע לבבל מארץ-ישראל, טוען שאין זו דעתו של שמואל ושהציטוט של שמואל אינו נכון. שמואל לא קבע גיל, אלא שלב התפתחותי: מהרגע שבו התינוק מזהה את אמו. וכדי להסביר ולנמק זאת, מסופר על גרושה שלא רצתה להיניק את בנה, והגיעה לשמואל לשם סעד משפטי. שמואל לא בירר את גיל התינוק, אלא אמר לתלמידו רב דימי בר יוסף שיבדוק אותה. רב דימי בר יוסף ארגן מעין מסדר זיהוי של כמה נשים. הוא עבר ליד הנשים עם התינוק בידיו. כאשר הגיע אל אמו, התינוק התבונן בה, ומכך ברור היה שהוא מכיר אותה, למרות שהאישה הסתירה את פניה. משום כך פסק שמואל, שחובה על אישה זו להיניק את בנה, שהכיר אותה ללא ספק.

השאלה הבאה היא, מה קורה עם תינוק עיוור? איך אפשר לדעת שהוא מכיר את אמו משאר הנשים? התשובה היא, שתינוק עיוור מזהה את אמו על-פי ריחה וטעם חלבה. יש דרך לברר אם תינוק עיוור מזהה את אמו.

מדרש הבית

האם כל האמור לגבי הנקת הבן נוגע גם להנקת הבת? אין לכך שום התייחסות. נוסח המשנה הוא בפירוש "בנה", וגם בדיון התלמודי מדובר על "ברייך" - בנך. האם חיי התינוקת מוגנים כמו חיי התינוק? אנחנו רוצות להניח שאכן כך הוא, אבל אין לכך שום רמז במשנה ובתלמוד.

ואכן, עם השאיפה שלנו להגן על זכותה של אישה על גופה, והנטייה הטבעית שלנו היא לדעת בית שמאי, שהנקה צריכה להיות מותנית ברצונה של האישה, מה שנמצא כאן על הפרק הוא זכותו של התינוק לחיים אל מול חירותה של האישה על גופה. בעימות הזה, בית הלל וההלכה מגינים על זכות התינוק לחיים. אם אין לאישה משאבים כספיים

המאפשרים לה לשכור מינקת, סירובה של אישה להניק את תינוקה מהווה גזר-דין מוות לתינוק, שאין לו מה לאכול. קשה להגזים בחשיבות הדברים! נראה שמגמת ההלכה בדילמות שבהן יש יחסי כוחות בלתי שוויוניים בעליל, היא לצאת להגנת הצד החלש. כך הכתובה מגינה על האישה מפני שרירות לב של בעלה; וכך, במקרה שלנו, חובת האישה היא להיניק את בנה גם אם אינה רוצה בכך, כדי שלא יגוע ברעב.

מי פה מקל ועל מי? נהוג לחשוב שבית שמאי הם המחמירים לעומת בית הלל, אך כאן בית שמאי נראים הרבה יותר מתקדמים ביחסם לאישה ולזכותה על גופה. אבל ההלכה לא נקבעה כמותם. הם מחמירים עם האבות, שנאלצים לשכור מינקת במקרה שאם התינוק לא מיניקה. מצד שני, זכותו של התינוק לחיים, זוכה בהלכות אלה לעדיפות הגבוהה ביותר. אנחנו מתרשמות מאוד מכך שלמרות שהוא הצד החלש ביותר בניגוד אינטרסים זה, בית הלל וההלכה הנקבעת כמותם מגינים על זכות התינוק לחיים בעדיפות הגבוהה ביותר.¹⁰

כעת ברור לנו יותר מדוע ההנקה מוגדרת כחובה של האישה לבעלה: בתור הצד החזק במשולש אב, אם ותינוק, צריך שיהיו לאב הכוח והאמצעים הכלכליים להבטיח שלתינוק יהיה מה לאכול.

כפי שראינו במשנה, כאשר מושכרות או נקנות שתי שפחות, החובה להיניק היא על השפחה השנייה, מה שפוטר את האישה מחובה זו. נוכל ללמוד מזה, שההנקה היתה עניין של מעמד כלכלי. נשים עשירות יותר יכלו שלא להיניק ולשכור שירותי מינקת, בעוד שנשים עניות נאלצו להיניק, גם אם לא רצו בכך.

מדוע שאישה לא תרצה להיניק? ובכן, יכולות להיות לכך סיבות רבות, כגון משבר או דיכאון אחרי לידה, כאבים שונים או רצון לשמר את גופה. למי האישה צריכה להיות נאמנה - לעצמה, לתינוק או לאביו? למרות שדעת בית שמאי לא התקבלה להלכה, היא חשובה מאוד כי היא מאירה את הצד האפל והמורכב יותר שביחסי אם-תינוק.

הדיון על השלב ההתפתחותי שבו התינוק מתחיל להכיר את אמו, הפתיע אותנו בשכלולו שלו. הוא מראה שהחכמים ערים לכך שכל תינוק מתפתח בקצב משלו, למרות שיש שלבים ידועים בהתפתחות הזו. הם גם ערים לקשר המיוחד שנוצר בין התינוק לאמו, ולחשיבות הקשר הזה ואופני הביטוי הלא-מילוליים שלו. מבט, ריח וטעם קושרים את האם והתינוק יחדיו משלב מאוד מוקדם בהתפתחותו, אולי אפילו שלושים יום אבל שלושה חודשים ודאי. הקשר הזה הוא לא פחות מקיומי.

ההכרה בכך מאפשרת לגרושה מקור הכנסה נוסף על הכתובה. היא מיניקה את בנה

10 בסביבה התרבותית שבה נערכו דיונים אלה (רומי ובבל), היה מקובל להרוג תינוקות לא רצויים. באין אמצעי מניעה זמינים, זו היתה הדרך של אנשים לתכנן את משפחותיהם. לעומת זאת, בספרות חז"ל ההגנה הגורפת על זכות התינוק לחיים מהרגע שנולד, מוגנת על-ידי שלל הלכות. ראו: א' גולדוין, ילדות בספרות חז"ל, חיבור לשם התואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה, 1999, עמ' 10-21.

תמורת שכר. כדי לעבות את לימודנו, קראנו את סיפור תחילת חייו של משה, כאשר מרים דאגה לכך שאמו הביולוגית של משה תיניק אותו עבור בת פרעה, שאימצה אותו (שמות ב, א - י). למדנו גם מדרשים שונים המראים את החשיבות והייחוד של ההנקה ושל הקשרים שבין התינוק לאמו.¹¹

הדיון הזה בהנקה שלח אותנו לסיפורי החיים שלנו. כולנו אימהות אבל מכל מיני סיבות לא כולנו הינקנו. וגם הקשר המצופה בין אם לתינוקה לא היה קל לכולנו. סיפרנו את הסיפורים שלנו, וזה כמובן הוסיף מימד אישי וחשוב ללימוד.

מדרשי פסוק

..... "החוטאים שבהם היית קשור לגופי" (צילה דראפקין)

אני אוהבת אותך יותר

מתוך פקעת הקירבה

נמשך חוט

ממני אליך

ההולך ונמתח

ורוקם את המרחק

המאפשר לך

לטוות חוטי קירבה

בפקעת האהבה

לעמנואל בתך.

נותרתי אוצרת בי

את סימני החוטאים

שבהם היית קשור לגופי.

אורית שנהר

11 ראו: ילקוט שמעוני, בראשית כא ז: "ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה"; ספרי, בהעלותך יא ח (פיסקה פ"ט); ויקרא רבה כז ז; בבלי, עירובין פב ע"א (דיון בשלב ההתפתחותי שהחל ממנו הילד הקטן עצמאי יחסית ויכול להסדרר לזמן קצוב בלי אמו לשם קיום מצוות שונות).

חוטי הנקה מה הם?

זוכרת את רגעי ההנקה הקסומים
רגעים של חום, של חיבור פיזי ורגשי, בהתכנסות ומבט
רגעים שנתנו הדדית אחת לשני
זוכרת את רגעי השפע של לפני
בזמן מקלחת.
כשחוט דק לבן, כמעט שקוף זורם ומזכיר את הנוכחות
גם כשלא נמצאים יחד.
מגוון חוטים שבהם הייתם קשורים לגופי
חוטים דקים, חזקים ונחלשים, מחברים ומפרידים
כקורים המשמשים בית ומגן ווילון ומקור למזון ומזכרת.
חוטים הנושאים עליהם טל מרוות ודמעות אושר ועצב
"והחוט המשולש לא במהרה ינתק" (קוהלת, ד' יב)
לאה רייביץ

החוטים שבהם היית קשור לגופי

נותקו באחת כשנולדת.
את החבלים בהם ניסיתי לקשור אותך אלי
אתה ניתקת בכוח נעורך המתפרץ.
את החוטים שטווייתי וקשרתי לנכדיי
לא פרמת,
לא קרעת,
איפשרת להם להיות גמישים
חזקים
ובני קיימא
עד היום הזה
בו הם גדולים ועצמאיים
וטווים את החוטים שלהם
על פי רצונם.
ואני מנסה לקשור מחדש את החוטים
שנקרעו לאורך הדרך,
וליצור רקמה משפחתית
רב-דורית, שלמה, יפה ומגוונת.
שולה אפרת

בני

הא לך סיפור על הרגעים הראשונים בחיינו המשותפים.

נולדנו אחד אל השני, ללא חוטים, ללא חבלים, ללא קשרים.

השדיים שלי לא ניאותו להיניק, אתה לא רצית לינוק.

נבהלתי ממך, אולי גם אתה ממני.

חשתי בדידות איומה, דממה, פחד, שקט ובלכול.

כולן מסביבי ידעו בדיוק מה נכון לעשות, מתי ואיך נכון להרגיש.

הקשבתי לעצות ולא הבנתי.

אמא!!!

תוך חודשים אחדים גדלנו האחד אל השנייה.

יחד החלנו להצמיח שורשים, ענפים ועלווה.

התחברנו וצימחנו קשרים מגוונים צבע.

לימדנו האחד את השניה לאהוב,

פעם אני לימדתי אותך ופעם אתה אותי.

לימדנו האחת את השני לשאול שאלות,

אתה שאלת ושאלת ללא סוף, דרשת ממני שאשאל ואברוק.

החיבור בינינו העמיק שורשיו, צימח גזע רחב, חזק ויציב.

ממנו התפתחו ענפים גבוהים דומים אך שונים.

למדנו להבין אחד את השני ללא מילים, ללא חקר, ללא שאלות ובעיקר ללא

שקרים.

צימחנו עץ ענק עמוס בפרחים, בפירות מתוקים וחוטרים ראויים.

תודה.

איילה שורץ

החוטים שבהם היית קשור לגופי

היו הקשר שלי למציאות

היו הנחמה שלי

הינקתי אותך וינקתי ממך חיים.

אליזבט גולדזין

פגשתי אדם
והכל בי נפתח
דבר לא נדרשתי להסתיר
כעורה או יפה
נקייה או עכורה
הכל התקבל
הכל אפשרי.
והיום כששניים אבדו לנו
בהבזק של אש
החוטים שבהם היו קשורים לגופנו
כואבים ומדממים
ברחמי ברחמיך
כעת הם שוכנים
בועטים מתהפכים
נעים וזזים
אין שקט ואין מנוחה
במסע החיים העכשווי
אדמת גופנו עליהם מכסה
ואנחנו נפגשנו שנית
רחם ברחם
חוטים בוערים חבוקים.
אסתר אלכסנדר

9. דף ס ע"א – ס ע"ב: עוד על הנקה וזכויות התינוק

תנו רבנן יונק תינוק והולך עד עשרים וארבעה חדש מכאן ואילך כיונק שקץ דברי רבי אליעזר רבי יהושע אומר אפילו ארבע וחמש שנים פירש לאחר עשרים וארבעה חדש וחזר כיונק שקץ ...

למדו חכמים: יונק תינוק והולך עד עשרים וארבעה חודש. מכאן ואילך כיונק שקץ, דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר: אפילו ארבע וחמש שנים. הפסיק (לינוק) לאחר עשרים וארבעה חודש וחזר (לינוק), כיונק שקץ...

אמר מר רבי יהושע אומר אפילו ארבע וחמש שנים והתניא ר' יהושע אומר אפילו חבילתו על כתיפיו אידי ואידי חד שיעורא הוא אמר רב יוסף הלכה כרבי יהושע [...]

אמר מר, רבי יהושע אומר: (מותר לינוק) אפילו ארבע וחמש שנים. והרי שנויה ברייתא: ר' יהושע אומר: אפילו חבילתו על כתפיו, זה וזה שיעור אחד הוא. אמר רב יוסף:

פירש לאחר עשרים וארבעה חדש וחזר כיונק שקץ. וכמה אמר רב יהודה בר חביבא אמר שמואל שלשה ימים איכא דאמרי תני רב יהודה בר חביבא קמיה דשמואל שלשה ימים.

הלכה כרבי יהושע [...]

הפסיק לינוק לאחר עשרים וארבעה חודש וחזר, כיונק שקץ. וכמה (זמן נמשכה ההפסקה)? אמר רב יהודה בר חביבא אמר שמואל: שלושה ימים. יש אומרים שלמד את זה רבי יהודה בר חביבא לפני שמואל: שלושה ימים.

תנו רבנן מינקת שמת בעלה בתוך עשרים וארבעה חדש הרי זו לא תתארס ולא תינשא עד עשרים וארבעה חדש דברי רבי מאיר ור' יהודה מתיר בשמונה עשר חדש.

למדו חכמים: מינקת שמת בעלה בתוך עשרים וארבעה חודש (מלידת התינוק), הרי זו לא תתארס ולא תינשא עד עשרים וארבעה חודש (מלידת התינוק), דברי רבי מאיר. ור' יהודה מתיר בשמונה-עשר חודש.

אמר רבי נתן בר יוסף הן הן דברי בית שמאי הן הן דברי בית הלל שבית שמאי אומרים עשרים וארבעה חדש ובית הלל אומרים: עשרים ושמונה-עשר חודש.

אמר רבי נתן בר יוסף הן הן דברי בית שמאי הן הן דברי בית הלל שבית שמאי אומרים עשרים וארבעה חדש ובית הלל אומרים: עשרים ושמונה-עשר חודש.

אמר רבן שמעון בן גמליאל אני אכריע לדברי האומר עשרים וארבעה חדש מותרת לינשא בעשרים ואחד חדש לדברי האומר בשמונה עשר חדש מותרת להנשא בחמשה עשר חדש לפי שאין החלב נעכר אלא לאחר שלשה חדשים אמר עולא הלכה כרבי יהודה ואמר מר עוקבא לי התיר רבי חנינא לשאת לאחר חמשה עשר חדש.

אמר רבן שמעון בן גמליאל: אני אכריע. לדברי האומר עשרים וארבעה חודש, מותרת להינשא בעשרים ואחד חודש. לדברי האומר בשמונה-עשר חודש, מותרת להינשא בחמישה-עשר חודש, לפי שאין החלב נעכר אלא לאחר שלושה חודשים. אמר עולא: הלכה כרבי יהודה. ואמר מר עוקבא: לי התיר רבי חנינא לשאת לאחר חמישה-עשר חודש.

אריסיה דאביי אתא לקמיה דאביי אמר ליה מהו ליארס בחמשה עשר חדש אמר ליה חדא דרבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה ועוד בית שמאי ובית הלל הלכה כבית הלל

אריסו של אביי בא אל אביי (לשאול), האם מותר לו להתארס בחמישה-עשר חודש. אמר לו: סיבה אחת (שכשיש מחלוקת) בין רבי מאיר לרבי יהודה, הלכה כרבי יהודה. ועוד (סיבה, כשיש מחלוקת בין) בית שמאי ובית הלל, הלכה כבית הלל.

ואמר עולא הלכה כרבי יהודה ואמר מר עוקבא לי התיר רבי חנינא לשאת לאחר חמשה עשר חדש כל שכן דאת ליארס

ואמר עולא: הלכה כרבי יהודה. ואמר מר עוקבא: לי התיר רבי חנינא לשאת לאחר חמישה-עשר חודש, כל שכן שאתה בא (רק) להתארס.

כי אתא לקמיה דרב יוסף אמר ליה רב ושמואל דאמרי תרוייהו צריכה להמתין עשרים וארבעה חדש חוץ מיום שנולד בו וחוזן שנתארסה בו רהט בתריה תלתא פרסי ואמרי לה פרסא בחלא ולא אדרכיה

כאשר בא (אביי) לפני רב יוסף, אמר לו: רב ושמואל אמרו שניהם שצריכה להמתין עשרים וארבעה חודש, חוץ מיום שנולד בו וחוזן מיום שנתארסה בו. רץ אביי אחרי (אריסו) שלוש פרסות, ויש אומרים פרסה בתוך חול, ולא השיג אותו.

אמר אביו האי מילתא דאמור רבנן אפילו ביעתא בכותחא לא לישרי איניש במקום רביה לא משום דמיחזי כאפקירותא אלא משום דלא מסתייעא מילתא למימרא דהא אנא הוה גמירנא ליה להא דרב ושמואל אפילו הכי לא מסתייעא לי מילתא למימר.

אמר להו רב פפי ואתון לא תסברוה מהא דתניא הרי שהיתה רדופה לילך לבית אביה או שהיה לה כעס בבית בעלה או שהיה בעלה חבוש בבית האסורין או שהלך בעלה למדינת הים או שהיה בעלה זקן או חולה או שהיתה עקרה וזקנה איילונית וקטנה והמפלת אחר מיתת בעלה ושאינה ראויה לילד כולן צריכות להמתין שלשה חדשים דברי רבי מאיר רבי יוסי מתיר ליארס ולינשא מיד

ואמר רב נחמן אמר שמואל הלכה כרבי מאיר בגזירותיו אמרי ליה לאו אדעתין והלכתא מת מותר גמלתו אסור מר בר רב אשי אמר אפילו מת נמי אסור דלמא קטלה ליה ואזלא ומינסבא הוה עובדא וחנקתיה ולא היא ההיא שוטה הואי דלא עבדי נשי דחנקן בנייה.

אמר אביו: דבר זה שאמרו חכמים, שאפילו להתיר לאכול ביצה בכותח לא יתיר אדם במקום רבו, לא משום שנראה כחוצפה, אלא משום שלא מסתייע הדבר לומר (הלכה כראוי). שהרי אני למדתי (את ההלכה) הוה של רב ושמואל, ואפילו כך לא הסתייע לי לומר (אותה כראוי).

אמר להם רב פפי: ואתם אינכם סבורים כמו הברייתא הזו: "הרי שהיתה רדופה לילך לבית אביה, או שהיה לה כעס בבית בעלה, או שהיה בעלה חבוש בבית האסורין, או שהלך בעלה למדינת הים, או שהיה בעלה זקן או חולה, או שהיתה עקרה וזקנה, איילונית וקטנה, והמפלת אחר מיתת בעלה ושאינה ראויה לילד - כולן צריכות להמתין שלושה חודשים, דברי רבי מאיר. רבי יוסי מתיר להתארס ולהנשא מיד."

ואמר רב נחמן אמר שמואל: הלכה כרבי מאיר בגזירותיו. אמרו לו: לא עלה על דעתנו (שכחנו ברייתא זו). וההלכה: מת (התינוק) - מותר (לאמו להינשא מיד), גמלתו - אסור. מר בר אשי אמר: אפילו מת, גם אסור (לה להינשא מיד), שמא תהרוג אותו (אמו) ותלך ותינשא. היה מקרה בו (האם) חנקה את בנה. אבל אין ההלכה כך כי אותה אישה היתה שוטה (לא שפויה), שאין נשים חונקות את בניהן.

במילים אחרות

סוגייתנו ממשיכה את הדיון בזכויות התינוק בהקשר של הנקה. רבי אליעזר קובע שמותר לתינוק לינוק עד גיל עשרים וארבעה חודשים, ולאחר מכן זה משוקץ (כלומר טמא, אסור). רבי יהושע חולק עליו וקובע, שמותר לתינוק לינוק אפילו ארבע או חמש שנים, ובלבד שהוא יונק באופן רציף, ללא הפסקה משמעותית, ובהמשך הסוגייה נקבע כי משכה יותר משלושה ימים. דילגנו כאן על דיון סבוך (שנראה לנו לא הכי מעניין) באפשרות לראות בחלב אם משום טומאה. אפשרות זו נדחת.

מעמתיים שתי ברייתות על דעתו של רבי יהושע, האומר באחת מהן שמותר לתינוק לינוק עד גיל ארבע או חמש (כפי שכבר ראינו), ובברייתא אחרת הוא אומר, שאפילו ילד הסוחב חבילה על גבו יכול להמשיך לינוק. נקבע שהמדובר באותו פרק זמן, וזו ההלכה. גם פה דילגנו על קטע קצר העוסק בהלכות שבת (הקשר הוא השאלה, האם מותר לאדם חולה לינוק מבהמה בשבת, או שזוהי מלאכה. גם בכך לא מצאנו הרבה עניין).

הברייתא הבאה נועדה להבטיח את זכותו של תינוק להשלים את תקופת היניקה הנחוצה לבריאותו. נקבע כי אישה שהתאלמנה במשך תקופת ההנקה חייבת לחכות שהתינוק ישלים מינימום של זמן יניקה לפני שיוותר לה להתארס או להינשא. יש מחלוקת בשאלה, מהי תקופה מינימלית זו. רבי מאיר קובע, שחובה לתת לתינוק להשלים שנתיים של הנקה מלידתו. לעומתו קובע רבי יהודה, שדי בשמונה-עשר חודשים. חכמים אלה בעצם ממשיכים מחלוקת בין בית שמאי, שרבי מאיר פוסק כמותם, לבין בית הלל, שרבי יהודה פוסק כמותם.

רבן שמעון בן גמליאל מקצר את התקופות האמורות בשלושה חודשים בהתאמה, בהסתמכו על טענה שגם אם האישה תיכנס להריון, החלב שלה נעכר רק לאחר שלושה חודשים. עולא קבע, שהלכה כרבי יהודה וכבית הלל, כמקובל במחלוקות שבין רבי יהודה לרבי מאיר, ובין בית הלל לבית שמאי. החכם מר עוקבא מעיד, שרבי חנינא אכן הסתמך על דעת בית הלל בתיקונו של רבן שמעון בן גמליאל, והתיר לו להינשא לאישה שבנה היה בן חמישה-עשר חודשים בלבד.

ואולם, הסיפור מראה כי למרות שכל כללי פסיקת ההלכה נוטים לצד המקצרים את תקופת ההמתנה של האישה, וגם חכמים מסוימים נהגו כך, כשאביי פוסק על-פי עמדה זו, רב יוסף נוזף בו. רב ושמואל, שני גדולי חכמי בבל, פסקו שיש להמתין שהתינוק יהיה בן עשרים וארבעה חודשים לפני שיוותר לאיש לשאת את אמו או להתארס לה. רב יוסף סבור שיש לפסוק לפי דעת רב ושמואל, כי על האריס שמסופר עליו לחכות עד שהתינוק של ארוסתו העתידית יהיה בן עשרים וארבעה חודשים כדי להתארס. האם זה מבטא הבדל נוהג בין ארץ-ישראל

לכבל? זו אפשרות פרשנית סבירה לאור הנפשות הפועלות בסוגייה זו, ואולם אביי בוחר ללמוד מסיפור זה דווקא את החובה לשמור על היררכיה ברורה, ולא לפסוק הלכה באופן עצמאי כאשר אפשר להיוועץ בחכם בעל סמכות גבוהה יותר. היה לו אמנם על מה להסתמך כשפסק שמותר לאריס שלו להתארס, אבל הוא שכח שלמד גם את קביעת רב ושמואל (שאינן ביניהם מחלוקת). הוא רודף אחרי האריס שלו כדי לתקן את הטעות שעשה, אך אינו מצליח להשיג אותו לפני האירוסין. כדי לחזק את דבריו שאין לאדם לסמוך על עצמו בפסיקת הלכה אלא ללכת להיוועץ ברב בכיר, הוא מביא לדוגמה את הפותח, מאכל מקובל בכבל שהיה עשוי מחלב ולחם ישן. ברור שמותר לאכול את המאכל הזה ביחד עם ביצה, כי ביצה אינה בשר בשום מקרה, אבל אביי אומר שאסור לאדם לפסוק כך מבלי לבקש את אישור רבו, מחשש לטעויות.

בחזרה לנושא ההנקה ולרצון האם המיניקה להינשא בשנית: קיימת ברייתא, לפיה אם לתינוק יש מינקת או שהוא כבר גמול, או להבדיל במקרה שהתינוק נפטר, מותר לאמו להינשא מיד, ללא תקופת המתנה. ההיגיון כאן הוא שאין צורך להגן על זכותו של התינוק לינוק, וכי לא נשקפת סכנה לחייו בשל רצון האם להינשא בשנית. שני אמוראים, רב פפא ורב הונא, רצו לנהוג כך, אולם אישה מבוגרת אחת העידה שהיא חוותה את אחת מן הסיטואציות המתוארות בברייתא, ורב נחמן אסר עליה להינשא מיד. לא כתוב כמה זמן דרש ממנה רב נחמן לחכות לפני נישואיה השניים. ואולם אותו רב נחמן איפשר לאישה ממשפחת ראש הגולה – המנהיג הפוליטי של גולי בבל – להינשא מיד, בניגוד למה שפסק לאישה המבוגרת שהעידה ש"בה היה המעשה". התשובה הניתנת לסתירה זו במעשיו של רב נחמן היא, שבמשפחת ראש הגולה התינוק מוגן יותר, ומינקת לא תעז לחזור בה מהתחייבותה, כפי שהיא עלולה לעשות עם תינוק שאינו כה מיוחס.

רב פפי מצטט ברייתא נוספת, שבה מפורטים מקרים רבים שבהם אין חשש להריון של האישה: אישה הנמצאת רוב הזמן בבית אביה (ולא בבית בעלה), או שמריבה וכעס הבריחו אותה מבית בעלה, או שהוא בכית הסוהר, או שעזב את ביתו לפרק זמן ממושך, או שבעלה (הראשון) זקן או חלה – בכל המקרים הללו האישה צריכה, בכל זאת, לחכות שלושה חודשים לפני נישואיה לאדם אחר, למרות שאין סיכוי שהיא הרה מבעלה הראשון. לא מצוין כאן, שהאישה זקוקה לגט מבעלה כדי שתוכל להינשא בכל זמן שהוא. הברייתא מפרטת עוד מצבים שבהם בטוח כי האישה אינה הרה, התלויים בה: היא עקרה (ומכאן שברייתא זו אינה עוסקת בזכות היניקה, אלא בחשש שהאישה הרתה מבעלה הראשון), זקנה, איילונית (אישה בת יותר מ-20 שמשום מה אינה מפותחת מבחינה מינית ולכן לא יכולה להרות), קטנה (מתחת לגיל פוריית), ומי שהפילה לאחר מות בעלה הראשון – כל הנשים הללו צריכות לחכות שלושה חודשים מפטירת הבעל או קבלת הגט ועד שיורשה להן להינשא בשנית. זאת, לדעתו של רבי מאיר שההלכה נפסקת לפיו. רבי יוסי סבור, בניגוד לעמדת רבי מאיר, שנשים אלה יכולות להינשא

ללא דיחוי כלשהו. רב פפי סבור, שמברייתא זו אפשר ללמוד על שהות של שלושה חודשים גם במקרים המתוארים בברייתא הקודמת, שקבעה כי אם התינוק לא צריך לינוק, אפשר להתיר לאישה להינשא מיד. כלומר, רב פפי חולק על הברייתא המתירה לאישה להינשא מיד, אם יש לה מינקת לתינוק, או שהוא גמול, או שהוא נפטר.

רב פפא ורב הונא אומרים לרב פפי שהם לא זכרו את הברייתא השנייה, שממנה ניתן להסיק כי בכל מקרה על האישה להמתין שלושה חודשים בטרם יותר לה להנישא בשנית. ואולם הסוגייה מסכמת, שדעת רבי מאיר בברייתא השנייה התקבלה הלכה למעשה. ובכל זאת, מותר לאישה שכנה נפטר להינשא מיד, ללא תקופת המתנה של שלושה חודשים. אין זה המצב במקרה של תינוק גמול. נראה כי החשש הוא שאישה תמהר לגמול את תינוקה לפני הזמן, כדי שיותר לה להינשא. מר בר רב אשי סבור שאותו היגיון חל גם על תינוק מת - החשש הוא שהאישה תהרוג את תינוקה כדי להינשא מיד. אמנם מובא סיפור על מקרה כזה, אך ההלכה לא נקבעת לפיו, שכן אותה אישה היתה "שוטה" - לא שפויה - וההנחה היא שנשים נורמטיביות לא רוצחות את תינוקן כדי להינשא מיד. החשש הזה מוסר מסדר היום.

מדרש הבית

הסוגייה מוסיפה לדאוג לזכויותיו של התינוק ולהתייבב לצידו כאשר יש ניגוד אינטרסים בין אמו לבינו. זה מה שמאפשר לרב יוסף לקבוע שהלכה כרבי יהושע במחלוקת שלו עם רבי אליעזר על כך שתינוק יכול לינוק גם ארבע וחמש שנים. וכך גם עצם הקביעה שאם אלמנה (או גרושה) זה לא מצוין במפורש אבל נדמה שיש היגיון להחיל עליה את הקביעה) חייבת לחכות שהתינוק ישלים פרק זמן מינימלי של יניקה כדי להבטיח את זכותו לחיים. אין חולק על עצם העיקרון, אלא רק על קציבת התקופה הזו.

ייתכן שרבי אליעזר, הקוצב את תקופת היניקה הלגיטימית לשנתיים, נסמך על תפיסה של השד לא רק כאיבר שמזין, אלא גם כאיבר מיני. רבי אליעזר ידוע בחרדה שלו מנשים,¹² וייתכן מאוד שזו הסיבה לכך. המראה של ילד בן חמש היונק מאמו מעורר בו רתיעה, כאילו יש בכך סוג של גילוי עריות. לעומתו, רבי יהושע סבור שאין בכך שום דבר פסול, אלא יחס בריא ומזין, בכל המובנים, בין הילד לאמו.

האם יש בכך התעלמות מאנושיותה של האם ההופכת ל"שד מהלך"? אנחנו מרגישות מתח בסוגייה. מצד אחד, הגנה על התינוק היונק; מצד שני, זכויות האישה על גופה. הנושא אינו מוכרע חד-משמעית והמחלוקת העמוקות בסוגייה כמעט בכל אחד מהנושאים המועלים משקפות זאת היטב.

12 ראו: 'ר' אליעזר אומר: המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות" (משנה סוטה ג ד) וראו גם לעיל, פרק 7 שם טוען רבי אליעזר שאישה שאינה עובדת עסוקה בהכרח בזימה.

במחלוקת שבין בית הלל לבית שמאי נראה על פניו שבית שמאי מחמירים עם האישה, בקובעם שעליה לחכות עשרים וארבעה חודשים מלידת תינוקה עד שתוכל להתארס או להינשא מחדש. חשוב לזכור כי בתנאים שבהם נוצרו ההלכות, היה כמעט בלתי אפשרי לקיים משפחה חד-הורית. היו נחוצים שני מבוגרים כדי להבטיח שתהיה פרנסה וגם לחם לאכול וכביסה נקייה. בית הלל, כדרכם, מקלים על האישה, בקובעם שדי בשמונה-עשר חודשים מלידת התינוק ועד שיותר לאישה להתארס או להינשא מחדש. אבל כמו במחלוקת על עצם החובה להיניק, בית שמאי יוצאים דווקא להגנת הצד החלש במשוואה: שם, לעיל, האישה שאינה רוצה להניק אל מול בעלה, וכאן התינוק שזכאי להשלים עשרים וארבעה חודשי הנקה לפני שתהיה אפשרות לאמו להיכנס להריון, דבר שעלול להמעיט או להפסיק את החלב שלה. אולי בית שמאי דווקא מקלים על הצד החלש יותר ומגינים עליו בפסיקותיהם.

האם די היה לתינוק לינוק שמונה-עשר חודשים כדי להתקיים? והאם זו עובדה בדוקה שהחלב של אישה הרה "נעכר" רק אחרי שלושה חודשים מכניסתה להריון? ומדוע בארץ-ישראל קיצרו עד מידת האפשר את תקופת ההמתנה לנישואים שניים כל עוד תינוק ינק, ובבבל לעומת זאת הקפידו על משך זמן של שנתיים שלמות? נוכל רק לשער, שתנאי החיים וההבדל במצבם הכלכלי של היהודים בין בבל לארץ-ישראל אפשרו או יצרו את ההבדלים הללו.

הברייתא על חובת ההמתנה של שלושה חודשים לפני נישואים שניים של נשים במקרים שבהם אין חשש שהן בהריון, כי בעצם אינן יכולות להיכנס להריון כלל, מעידה על כך שמטרתם של נישואים אינה רק העמדת צאצאים. זכותם של אנשים לחיות בזוגיות גם אם אין שום סיכוי שיהיו להם צאצאים. האם זה מטעמים רגשיים? כנראה שהטעמים הכלכליים והפרקטיים חשובים יותר. כאמור, היה קשה מאוד עד כמעט בלתי אפשרי להתקיים לבד. היה צורך בכוח העבודה של גבר ואישה כדי להתקיים. התא המשפחתי שיסודו בזוג, הפך להיות הנורמה ואנשים שהתגרשו או התאלמנו נישאו מחדש בהקדם האפשרי. אבל מעניין שבמסגרת זו, החובה של בני הזוג זה לסיפוק מיני כלפי זו אינה תלויה בתוצאה הצפויה של יחסים אלה. אלה נתפסים כזכויות יסוד כמו מזון, ביגוד וקורת-גג.

נציין שההלכה כאן נקבעת בגלל על-ידי החשש שאישה תגמול את תינוקה לפני הזמן הדרוש לו כדי לשוב ולהינשא, אבל לא בגלל החשש שאישה תהרוג את תינוקה לשם כך. נראה שחכמים צפו בתינוקות יונקים ובקשר שלהם עם אמותיהם. העיסוק בהנקה הוא מאוד חי ולימודו מרגש אותנו, בעיקר בגלל ההכרה בצרכים השונים של כל הנוגעים והנוגעים בדבר.

10. דף ס ע"ב – סא ע"א: עולה עמו ואינה יורדת עמו

למדו חכמים: "הרי שנתנו לה בן להניק, הרי זו לא תניק עמו לא בנה ולא בן חברתה. (אפילו אם) פסקה (הסכימה לשכר) מועט, אוכלת הרבה. לא תאכל עמו דברים הרעים לחלב השתא בנה אמרת לא בן חברתה מיבעיא מהו דתימא בנה הוא דחייס עילויה ממציא ליה טפי אבל בן חברתה אי לאו דהוה לה מותר לא הוה ממציא ליה קא משמע לן

תנו רבנן הרי שנתנו לה בן להניק הרי זו לא תניק עמו לא בנה ולא בן חברתה פסקה קימעא אוכלת הרבה לא תאכל עמו דברים הרעים לחלב השתא בנה אמרת לא בן חברתה מיבעיא מהו דתימא בנה הוא דחייס עילויה ממציא ליה טפי אבל בן חברתה אי לאו דהוה לה מותר לא הוה ממציא ליה קא משמע לן

"פסקה קימעא אוכלת הרבה", מהיכן (המזון הנוסף)? אמר רב ששת: משלה. "לא תאכל עמו דברים הרעים", מה הם? כגון כשות, וחזיו (נבטי תבואה) ודגים קטנים ואדמה. אביי אמר: אפילו דלעת וחבוש. רב פפא אמר: אפילו דלעת וענפי דקל. רב אשי אמר: אפילו פותח ודגים קטנים. מהם המפסיקים את החלב, מהם עוכרים את החלב [...]

פסקה קימעא אוכלת הרבה מהיכא אמר רב ששת משלה לא תאכל עמו דברים הרעים מאי נינהו אמר רב כהנא כגון כשות וחזיו ודגים קטנים ואדמה אביי אמר אפילו קרא וחבושא רב פפא אמר אפילו קרא וכופרא רב אשי אמר אפילו כמכא והרסנא מינייהו פסקי חלבא מינייהו עכרי חלבא. [...]

אמר רב הונא: שאל אותנו רב הונא בר חנינא: היא אומרת להניק והוא אומר שלא להניק, שומעין לה. הסבל שלה הוא. הוא אומר להניק והיא אומרת שלא להניק, מהו?

אמר רב הונא בדק לן רב הונא בר חנינא היא אומרת להניק והוא אומר שלא להניק שומעין לה צערא דידה הוא הוא אומר להניק והיא אומרת שלא להניק מהו

כל מקום שאין זו דרכה (להניק כי רגילים לשכור מינקת), שומעין לה. היא דרכה להניק והוא דרכו (שנשים במשפחתו לא מינקות), מה הדין?

כל היכא דלאו אורחה שומעין לה היא אורחה והוא לאו אורחיה מאי

בתר דידיה אזלינן או בתר דידה
אזלינן ופשיטנא ליה מהא עולה
עמו ואינה יורדת עמו

אמר רב הונא מאי קראה והיא
בעולת בעל (בראשית כ, ג), בעלייתו
של בעל ולא בירידתו של בעל ר'
אלעזר אמר מהכא כי היא היתה
אם כל חי (בראשית ג, כ) לחיים ניתנה
ולא לצער ניתנה.

הכניסה לו שפחה וכו': הא שארא
עבדא ותימא ליה עיילית לך
איתתא בחריקאי משום דאמר
לה הא טרחא לדידי ולדידה קמי
דידך מאן טרח.

שתים אינה מבשלת ואינה מניקה
וכו': הא שארא עבדא ותימא
ליה עיילית לך איתתא אחריתי
דטרחא לדידי ולדידה וחדא
לדידך ולדידה משום דאמר לה
קמי אורחי ופרחי מאן טרח.

שלש אינה מצעת המטה: הא
שארא עבדא ותימא ליה עיילית
לך אחריתי לאורחי ופרחי משום
דאמר לה נפיש בני ביתא נפיש
אורחי ופרחי אי הכי אפילו
ארבע נמי ארבע כיון דנפישו להו
מסייען אהרדי

אמר רב חנא ואיתימא ר' שמואל
בר נחמני לא הכניסה לו ממש
אלא כיון שראויה להכניס אף על
פי שלא הכניסה
תנא אחד שהכניסה לו ואחד
שצמצמה לו משלה.

אחריו אנו הולכים או אחריה אנו
הולכים? ופתרנו לו (את השאלה)
שלמדנו "עולה עמו ואינה יורדת עמו".

אמר רב הונא: מהו הפסוק (האומר
כך)? "וְהוּא, בְּעֵלְתָּ בְּעַל" (בראשית כ, ג).
בעלייתו של בעל ולא בירידתו של
בעל. ר' אלעזר אמר מכאן: "כִּי הוּא
הִיְתָה אִם כָּל חַי" (בראשית ג, כ). לחיים
ניתנה ולא לצער ניתנה.

"הכניסה לו שפחה וכו': הרי שאר
העבודות (היא) עושה. ותאמר לו:
הכנסתי לך אישה במקומי. משום
שאמר לה: זו טורחת בשבילי ובשבילה.
לפניך מי יטרח?

"שתים אינה מבשלת ואינה מניקה
וכו': הרי שאר (מלאכות היא) עושה,
ושתאמר לו: הכנסתי לך אישה אחרת
שטורחת בשבילי ובשבילה ואחת
בשבילך ובשבילה. משום שיאמר לה:
לפני אורחים ומזדמנים מי יטרח?

"שלוש אינה מצעת המיטה": הרי את
השאר היא עושה, ותאמר לו: הכנסתי
לך (אישה) אחרת לאורחים ומזדמנים.
משום שיאמר לה: מתרבים בני הבית,
מתרבים (גם) אורחים ומזדמנים. אם
כך, אפילו הכניסה ארבע (שפחות)
גם כן (תצטרך לעבוד)? ארבע כיוון
שרבות, הן מסייעות זו לזו.

אמר רב חנא, ויש אומרים (שאמר זאת)
רבי שמואל בר נחמני: (גם אם) לא
הכניסה לו ממש, כיוון שראויה להכניס,
אף על פי שלא הכניסה.

למדנו: אחד שהכניסה לו ואחד
שצמצמה לו משלה.

ארבע יושבת בקתדרא: אמר רב יצחק בר חנניא אמר רב הונא אף על פי שאמרו יושבת בקתדרא אבל מוזגת לו כוס ומצעת לו את המטה ומרחצת לו פניו ורגליו אמר רב יצחק בר חנניא אמר רב הונא כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ ממוזגת הכוס והצעת המיטה והרחצת פניו ורגליו והצעת המטה אמר רבא לא אמרן אלא בפניו אבל שלא בפניו לית לן בה. ומזיגת הכוס שמואל מחלפא ליה דביתהו בידא דשמאלא אביי מנחא ליה אפומא דכובא רבא אבי סדיא רב פפא אשרשיפא

”ארבע יושבת בקתדרא: אמר רב יצחק בר חנניא אמר רב הונא: אף על פי שאמרו ”יושבת בקתדרא”, אבל מוזגת לו כוס ומצעת לו את המיטה ומרחצת לו פניו, ידיו ורגליו. אמר רב יצחק בר חנניא אמר רב הונא: כל מלאכות שהאישה עושה לבעלה, נידה עושה לבעלה חוץ ממוזגת הכוס והצעת המיטה והרחצת פניו, ידיו ורגליו. ”והצעת המטה”, אמר רבא: לא אמרנו (זאת) אלא בפניו, אבל שלא בפניו (תציע לו את המיטה). ”ומזיגת הכוס”, שמואל, היתה מחליפה אשתו (ומוזגת) ביד שמאל. אביי, היתה מניחה לו (את הכוס) על פי החבית. רבא (מניחה לו) למראשותיו, ורב פפא על הספסל.

במילים אחרות

למינקת אסור להניק את בנה ביחד עם התינוק שניתן לה להנקה תמורת שכר. זאת אומרת, שאישה לא יכולה להשכיר את עצמה להיות מינקת כל עוד בנה לא נגמל, אחרת הוא עלול למות ברעב. אסור לה גם להשכיר את שירותיה או לתתם בחינם לכל תינוק אחר, גם אם יש לה די חלב להניק שניים. הסוגייה שואלת, מדוע יש צורך להזכיר את ”בן חברתה” לאחר שהוזכר שאסור לה להניק את בנה ביחד עם היונק שנשכרה עבורו; זה הרי קל וחומר מובהק. התשובה היא, שגם אם המינקת מוכנה לתת רק מעט חלב לתינוק אחר, ולא הנקה מלאה (כמו לבנה), אסור לה לעשות זאת.

בכל מקרה, על המיניקת לאכול הרבה כי זה טוב לחלב. גם אם שכרה מועט, היא צריכה להוסיף מזון משלה כדי שיהיה לה די חלב (!). כמו כן, אסור לה לאכול דברים המזיקים לחלב. הרשימה ארוכה ומפרטת כל מיני מזונות שנתפסו כממעטים את החלב או כמעכירים אותו (דילגנו על הפיסקה הבאה, שיש בה ריכוז של אמונות עממיות בהשלכות על הוולד שיש להתנהגות האם בזמן קיום יחסי מין ובזמן ההריון).

בהמשך הסוגייה יש דיון בשאלה, מה קורה כאשר בני הזוג אינם מסכימים על הנקת התינוק שלהם. נקבע חד-משמעית, כי כאשר האישה מבקשת להניק את תינוקה והאב אינו רוצה שהיא תעשה זאת, הדעה שלה היא הקובעת! הנימוק הוא ”צערה דידה הוא” (זה הצער שלה), כלומר, שההשלכה של ההנקה על האישה היא מרחיקת לכת, ולכן

צריכה להיות לה זכות מלאה להחליט להניק, אם רצונה בכך. רש"י מפרש את הביטוי "צערה דירה הוא", שיש לה כאבים של גודש חלב, וזהו צערה. במקרה זה האינטרס של התינוק זהה לאינטרס של האם, ולכן נקבע שזה מכריע, לעומת רצון האב המתנגד.

כאשר המצב הוא הפוך והבעל רוצה שאשתו תניק למרות שהאישה אינה רוצה בכך, בודקים את מעמדה הסוציו-אקונומי של האישה לפני הנישואים ואחריהם. ההנחה היא, כי ככל שהמעמד הסוציו-אקונומי של האישה גבוה יותר, היא עשויה שלא לרצות להניק, מכיוון שהיא יכולה לשכור מינקת. אם האישה היא ממשפחה שבה נהוג שלא להניק, אין לבעל זכות לכפות עליה להניק נגד רצונה ועליו לדאוג למשאב שיאפשר לו לשכור מינקת. אפשר להסיק מכאן שאם האישה היא ממעמד נמוך יותר ונהוג במשפחתה להניק, זכותו של הבעל לכפות על אשתו להניק. אבל גם זה מסויג: כאשר הבעל הוא ממשפחה שבה מקובל שלא להניק, לבעל אין זכות לכפות על אשתו להניק נגד רצונה. הנימוק לכל האמור הוא "עולה עמו ואינה יורדת" במעמד סוציו-אקונומי. קביעה זו מאפשרת עקרונית ניידות חברתית של נשים כלפי מעלה. היא גם מטילה חובה כלכלית כבדה על אדם הנושא אישה ממעמד גבוה משלו, כדי לשמור על מעמדה. מכאן, שגברים עניים יכלו לשאת רק נשים עניות כמוהם, אם לא הצליחו לעלות בעצמם מן המעמד הסוציו-אקונומי שאליו נולדו. הגבר אינו הנהנה מנשיאת אישה עשירה ממנו. להיפך, הוא מחויב לשמור על רמת חייה.

הדיון הבא מתעכב על לשון המשנה, אבל למעשה שואל, מדוע יש צורך בארבע שפחות כדי להחליף אישה אחת. מן האפקט המצטבר בדיון נראה שהציפיות מן האישה גבוהות יותר במידה ניכרת מהציפיות משפחה. האישה צריכה לעשות את כל המלאכות של אישה לבעלה ולעצמה וגם לאורחים מזדמנים. יש פה כבוד לשפחה ולכושר עבודתה, וגם ציפייה ששפחות יעזרו זו לזו בביצוע המטלות שלהן. אך כפי שכבר עלה מן המשנה, הציפיות מן האישה שאין בידה כסף לשכור שפחות, גבוהות, ויש לה עבודה רבה מאוד! מבין השורות אפשר ללמוד, כי ככל שמשק הבית גדול יותר – איש ואישה ושפחות – עבודות הבית רבות יותר. השפחה מביאה איתה הקלה חלקית בלבד לאישה החוקית, כי היא גם זקוקה לתנאי מחיה כגון מזון ובגדים.

אם די בנדוניה של האישה לאפשר קניית שפחה, הרי שגם אם אינה עושה זאת בפועל, היא נדרשת לפחות עבודה. היא אפילו יכולה לצמצם את זכויותיה המגיעות לה בכתובה, כדי להוריד מעצמה חלק מן המטלות שלה. האם מבין השורות עולה כאן שוב האפשרות שאישה תוכל לפרנס את עצמה, לפחות חלקית?

רב הונא מוסיף לכל מלאכות האישה שנמנו במשנה גם מזיגת כוס, הצעת המיטה ורחיצת ידיו, פניו ורגליו של בעלה – מלאכות הכרוכות באינטימיות, ולכן לא נעשות בזמן נידה (שבה אסור לקיים יחסי מין, ויש הימנעות מיצירת אינטימיות כדי לשמור סייג על איסור זה). מכיוון שאלה מלאכות הנחשבות אינטימיות, "דברים של קירוב וחיבה" כפי שמכנה אותן רש"י, הן לא מוטלות על השפחות, אלא נותרות מלאכות של האישה. בכל זאת, נכתב כי בזמן נידה מותר לאישה להציע את המיטה, שלא

בנוכחות בעלה, ומסופר שלנשות חכמים רבות היה סימן מוסכם עם בעליהן למזיגת הכוס והנחתה במקום לא רגיל, כדי שהם יידעו שהן נידות.

מדרש הבית

האיסור החל על מינקת להניק את בנה ביחד עם התינוק שנשכרה להניקו, מעורר בנו את השאלה, מה יאכל התינוק שלה? האם הוא נידון למות ברעב? הדרך היחידה שבה הצלחנו לענות על שאלה זו היא, שהאישה יכולה להשכיר את עצמה כמינקת רק משלב שבנה נגמל ואוכל מזון אחר. אבל זה לא כתוב בטקסט, והאיסור החל עליה להניק את בנה ביחד עם התינוק הנוסף, אפילו אם יש לה די חלב לשניהם, נראה דרקוני.

המינקת זוכה ליחס בעייתי. מתערבים לה בבחירה להניק שני תינוקות, גם אם יש לה אפשרות לכך, ומפקחים גם על מזונה. גם אם שכר ההנקה אינו מספיק כדי להבטיח את שפע המזון שהיא זקוקה לו לייצור הרבה חלב, חובה עליה להשלים את החסר מכספה. מניין לאותה אישה, אשר מההקשר אנחנו מבינות שהיא ענייה, כסף להוסיף על שכר ההנקה? המינקת אינה אלא שפחה.

גם היום יש אמונות רבות לגבי מזונות האישה המינקת: מה מרבה את החלב ומה דווקא מצמצם את ייצורו במקרים של גודש? ידוע גם שמזונות מסוימים שהמינקה אוכלת עלולים ליצור אצל היונק תגובות אלרגיות. מסתבר כי היה כבר לא מעט ידע בנושא זה שהצטבר בנסיון החיים של החכמים, נשותיהן והמינינקות של ילדיהם.

מדוע יש מקרים של אי-הסכמה בין בני הזוג אודות ההנקה של תינוקם? מדוע אין הם משוחחים ומגיעים לפשרה? מסתבר, שההלכה מתערבת דווקא במקרים שבהם אין הסכמה וההידברות אינה מועילה או אינה קיימת.

הביטוי "צערה דידה הוא", הניתן כנימוק לכך שרצון האישה מכריע כאשר היא רוצה להניק, יכול להתפרש ביותר מדרך אחת. עצם ההנקה, התלות המוחלטת של התינוק במינקתו בשלבים המוקדמים של חייו, הוא אחריות כבדה והרבה טירחה, ואולי יש בכך גם צער - בלילות ארוכים ללא שינה ובימים קשים לתינוק (ולכל תינוק יש ימים ולילות קשים). יש לכבד את רצונה של אישה הרוצה לקחת זאת על עצמה, גם אם בעלה אינו רוצה בכך. יש בכך אישור לבעלות האישה על גופה ועל "צערה".

מצד שני, יש נשים שאינן רוצות או אינן יכולות להניק, וגם במקרים כאלה אין מתעלמים מרצונה של האישה, גם אם בעלה רוצה שתניק. הביטוי "עולה עמו ואינה יורדת", כנימוק להקשבה לרצון האישה שלא להניק, מעמיד את ההנקה כחובה שנשים שואפות להיפטר ממנה, לפחות נשים ממעמד מסוים. אין מוקיעים את הנשים האלה, אלא בודקים אם הן זכאיות למעמד המחייב את האב לשלם למינקת עבור התינוק שלהן. החכמים קשובים כאן לרצון האישה, אבל כפי שכבר ראינו, גם דואגים שיהיה מי שיאכיל את התינוקות.

בחירת הפסוקים ליצירת המדרשים התומכים בכלל "עולה עמו ואינה יורדת" מעניינת ואולי אפילו מפתיעה. "והיא בעולת בעל" (בראשית כ, ג) מדבר על רבקה, שאבימלך רצה לשאתה לאישה, כי הוטעה לחשוב שהיא אחותו של יצחק. אלוהים מתגלה אליו ואוסר עליו לגעת בה כי היא נשואה. המדרש קורא את הפסוק "בעלייתו של בעל", כלומר, שאישה נשואה לא רק זוכה להגנה על מיניותה, אלא גם להגנה על מצבה הכלכלי. המדרש הבא נסמך על הפסוק המתאר את השם שאדם נותן לחוה, אם כל חי (בראשית ג, כ), המובא מיד אחרי הקללות שנתקלו אדם ואשתו בעקבות האכילה מפרי עץ הדעת. כאן הקריאה היא, שאם כל חי ניתנה לחיים ולא לסבל. רוכשים לה כבוד, וראוי שתחיה חיים מכובדים. הנקה בכפייה אינה נכללת בכך, אלא אם מדובר בזוג עני (ואז זכותו של התינוק לחיים מכריעה). מדרש זה מחזיר את ההקשר של נתינת החיים על-ידי האישה. האם של התינוק, כל תינוק, היא נותנת חיים.

מדרשי פסוק

"אף על פי שאמרו 'יושבת בקתדרא', אבל... " (כתובות סא ע"א)

אף על פי שיצאתי לגמלאות ואיני צריכה לעבוד ואיני צריכה לבעלי,
אני לא מסכה בקתדרא הנוחה והרכה ולא נחה לרגע.

יום לומדת

יום מטיילת

יום בגינה

יום בספרייה

יום מסיעה נכד לשם

יום מסיעה נכדה לכאן

יום אוספת נכד מהגן

והקתדרא נותרת מיותרת בפנינת הבית

סליחה, אין עליה חותם ישבני

היא נשארת חלקה ומתוחה.

רונית דקל

האם זה מה שהיא רוצה?

תמיד הייתה עסוקה, תמיד פעלה ועשתה

ופתאום התפנה הזמן ויש שפע פנאי

והיא לא רוצה לשבת בקתדרא.

אליזבט גולדווין

"כעצה טובה לאשה ולו בגדר כפייה למלאכה" (רש"י)

בינו לבינה ניצבת הקתדרא

למי היא שמורה?

פעם לו פעם לה

ואין במושב הכבוד

שום מפתח להצלחה

רק למלאכות של חיבה

של קשר ושל אהבה,

רק להן המפתח.

מלאכות של חיבה

מלאכות של אישה לבעלה

אותן ידעו חז"ל להגדיר ולמנות

אבל לא לצוות!

חובת האישה לדעת לומר

מהן מלאכות החיבה שלהן היא ראויה

וכשם שרשות היא לאיש

כך היא רשות לאשה.

והקתדרא כבודה במקומו מונח

על בימת כבוד ההשכלה הגבוהה.

אסתר אלכסנדר

אף על פי שאמרו לי "את בת שבעים ואינך צריכה יותר לעבוד" -

מזה עשר שנים אני ממשיכה לעבוד בתמה (המפעל הקיבוצי שלנו), ולהתנדב

לכל מיני משימות מקומיות נדרשות, כי אלה הם דברים של חיבה,

שלא לדבר על דברים של חברותא, כגון טיולים עם כלבתי, רכיבה על סוסים,

לימודים ובילויים עם נכדיי.

ובאשר למזיגת הכוס, הצעת המיטה ורחיצת פניו, ידיו ורגליו של בעלי, מכל אלו

אני פטורה זה 26 שנים, וטוב שכך.

שולה אפרת

יושבת בקתדרא - אמרו: יושבת בראש.

יושבת בראש? על הראש?

ומה על האשה?

יושבת בקתדרא ועל ראשה כל האחריות

אחריות לעצמה, לגופה, לנפשה, לרוחה,

אחריות לילדיה, לעברם, לעתידם

אחריות לבית, לשלום הבית,

ועוד יש שאומרים "יושבת בקתדרא" זו בטלה

ובטלה - סכנה.

ועוד אמרו שיש מלאכות שהיא חייבת לבעלה, כי כך סדרי עולם.

ויש שאמרו "מלאכות של חיבה" שגם הן סדרי עולם

ולמרות שפטורה מכביסת הכבסים בבית,

מכבסת המילים אינה מלבינה

ואף על פי שאמרו יושבת בקתדרא

אין לה באמת את הרגע הזה

לשבת.

גם לא בקתדרא...

לאה רייביץ

יולדת אינה צריכה לעבוד רק לשבת בקתדרא ו-

להניק, לחייך, לאהוב, לחנך, להיות יפה, חלילה לא עייפה.

מעניינת, מעודכנת, מרפאה ומשמחת כל באי ביתה.

יולדת יושבת בכיסא מלכות לנפוש בחופשת הלידה.

יולדת אינה צריכה לעבוד רק

לבנות את ביתה;

להאיר ולהתוות מסלולים להלך בהם;

לשמר את הקיים ולהמציא כיוונים חדשים;

לראות ולזהות צרכים;

להאזין, להקשיב ולגלות פתרונים;

כל אלו אינן פעולות הראויות להיקרא "עבודה"

מאשרים זאת חכמי המוסד לביטוח לאומי כשאמרו:

"...עקרת הבית זכאית לכל קצבאות הביטוח הלאומי, מלבד לקצבאות שנועדו

לפצות על אבדן הכנסה מעבודה"

משום ש"מעשיה אלו אינם חובות של עבודה, אלא רק דברים של חיבה שהאישה

עושה לבעלה"

איילה שורץ

11. דף סא ע"א – סא ע"ב: תאוות אחרות

אמר רב יצחק בר חנניא אמר רב הונא הכול משהין בפני השמש, חוץ מבשר ויין. אמר רב חסדא: בשר שמן ויין ישן. אמר רבא: בשר שמן כל השנה כולה, יין ישן בתקופת תמוז. אמר רב ענן בר תחליפא: הייתי עומד (לשמש) בפני מר שמואל, והביאו לו תבשיל של פטריות. ואם לא היה נותן לי (מן התבשיל), הייתי מסתכן. אמר רב אשי: הייתי עומד (לשמש) לפני רב כהנא, והביאו לו עיגול של לפת בחומץ. ואם לא היה נותן לי, הייתי מסתכן. רב פפא אמר: אפילו תמר ריחני (יש לתת לשמש לפני הארוחה). כללו של דבר: כל שיש לו ריח או שיש בו חריפות.

אבוה בן איהי ומנימין בן איהי, אחד (מהם) היה מאכיל (את השמש לפני הסעודה) מכל מין ומין, ואחד (מהם) רק ממין אחד. חכם זה היה אליהו מדבר אתו, וחכם זה לא היה אליהו מדבר אתו. שני חסידים (אחרים), ויש אומרים רב מרי ורב פנחס בני רב חסדא, אחד (מהם) היה מקדים (ומאכיל את השמש) ואחד היה מאחר. זה שהקדים – היה אליהו מדבר אתו, וזה שאיחר – לא היה אליהו מדבר אתו.

אמימר ומר זוטרא ורב אשי היו יושבים בפתח בית אזגור המלך. עבר והלך המלצר הראשי של המלך. ראה אותו רב אשי את מר זוטרא שהלבינו פניו. לקח באצבעו (מן המאכל) והניח בפיו של מר זוטרא.

אמר רב יצחק בר חנניא אמר רב הונא הכל משהין בפני השמש חוץ מבשר ויין אמר רב חסדא בשר שמן ויין ישן אמר רבא בשר שמן כל השנה כולה יין ישן בתקופת תמוז אמר רב ענן בר תחליפא הוה קאימנא קמיה דמר שמואל ואייתו ליה תבשילא דארדי ואי לאו דיהב לי איסתכני אמר רב אשי הוה קאימנא קמיה דרב כהנא ואייתו ליה גרגלידי דליפתא בחלא ואי לאו דיהב לי איסתכני רב פפא אמר אפילו תמרתא דהנוניתא כללא דמילתא כל דאית ליה ריחא ואית ליה קיוהא

אבוה בר איהי ומנימין בר איהי חד ספי מכל מינא ומינא וחד ספי מחד מינא מר משתעי אליהו בהדיה ומר לא משתעי אליהו בהדיה הנהו תרתין חסידי ואמרי לה רב מרי ורב פנחס בני רב חסדא מר קדים ספי ומר מאחר ספי דקדים ספי אליהו משתעי בהדיה דמאחר ספי לא משתעי אליהו בהדיה

אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו קא יתבי אפיתחא דבי אזגור מלכא חליף ואזיל אטורנגא דמלכא חזייה רב אשי למר זוטרא דחוור אפיה שקל באצבעתיה אנח ליה בפומיה

אמר לו (המלצר הראשי): גרעת מסעודת המלך. אמרו לו: מדוע עשית כך? אמר להם: מי שעושה כך פוסל את מאכל המלך. אמרו לו: מדוע? אמר להם: דבר אחר ראיתי בו. בדקו ולא מצאו. לקח אצבעו והניח עליו (מן הבשר). אמר להם: כאן האם בדקתם? בדקו ומצאו. אמרו לו חכמים: מדוע סמכת על הנס? אמר להם: ראיתי רוח צרעת שפורחת עליו.

אותו רומאי שאמר לה לאותה אישה: התנשאי ליי? אמרה לו: לא. הלך הביא רימונים. פילח ואכל לפניו. כל המים (הרוק) שציערו אותה בלעה אותם, ולא נתן לה עד שנעשתה שקופה כזוככת. לסוף אמר לה: אם ארפא אותך, תינשאי ליי? אמרה לו: כן. הלך הביא רימונים. פילח ואכל לפניו. אמר לה: כל המים (הרוק) שמצער אותך, רקקי והשליכי, רקקי והשליכי. עד שיצא ממנה כעלה ירוק ונרפאה.

אמר ליה אפסדת לסעודתא דמלכא אמרו ליה אמאי תיעביד הכי אמר להו מאן דעביד הכי פסיל למאכל דמלכא אמרו ליה אמאי אמר להו דבר אחר חזאי ביה בדקו ולא אשכחו שקל אצבעתיה אנח עליה אמר להו הכא מי בדקיתו בדקו אשכחו אמרו ליה רבנן מאי טעמא סמכת אניסא אמר להו חזאי רוח צרעת דקא פרחא עילויה.

ההוא רומאה דאמר לה לההיא איתתא מינסבת לי אמרה ליה לא אזיל אייתי רימני פלי ואכל קמה כל מיא דצערי לה בלעתיה ולא הב לה עד דוג לה לסוף אמר לה אי מסינא לך מינסבת לי אמרה ליה אין אזיל אייתי רימני פלי ואכל קמה אמר לה כל מיא דצערי לך תוף שדאי תוף שדאי עד דנפקא מינה כי הוצא ירקא ואתסיות.

במילים אחרות

השמש הוא ככל הנראה מי שמגיש את המזון לסעודתם של בעל הבית ואורחיו¹³. נראה כי היה מקובל שהשמש אוכל אחרי ארוחת בעל הבית, ונכתב כאן שאם על השמש להגיש בשר או יין, הוא יוכל לשתות או לאכול לפני הארוחה כדי למנוע ממנו עוגמת נפש או אפילו סכנה. מסתבר, שבשר ויין לא הוגשו תדיר, אלא רק בארוחות חגיגיות במיוחד. על כל פנים, יש פה קביעה המתחשבת ברגשות השמש במצב של ארוחה חגיגית. רב הסדא מסייג את קביעתו הגורפת של רב הונא לבשר שמן ויין ישן בלבד; כלומר, שהוא מניח שלא כל בשר או כל יין מביאים לידי פיתוי שהשמש אינו יכול

13 וראו גם הסיפור על שוליית הנגר בגיטין נח ע"א, שם בעל הבית בסוף הסיפור מגיש את המשקה לאקס שולייתו ואשתו.

לעמוד בו, אלא רק המשובחים ביותר. רבא מסייג עוד ואומר, שיש לאפשר לשמש לשנות יין ישן לפני הסעודה רק בתקופת תמוז, ולא בשאר ימות השנה. בתמוז חם מאוד, ולפי רש"י, הצירוף של הצמא עם הריח החרیف של היין הוא הגורם לכך שלא משהים את שתייתו עד לסוף הארוחה. רב ענן בר תחליפא ורב אשי מספרים על נסיונם כשמשים של מר שמואל ורב כהנא בהתאמה. ניתן להם לטעום מאכלים בעלי ריח חזק עוד לפני הארוחה, והם מעידים שזה הציל אותם מסכנה. ככל הנראה המדובר בעילפון או לפחות בתאוה שלא ניתן לעמוד בפניה. התלמוד מסכם, שיש לאפשר לשמש לטעום מכל מאכל בעל ריח חזק או חריפות עוד לפני הארוחה. מכיוון שמדובר בתפקיד שהיררכית ברור שהוא מתחת לבעלי הארוחה וסר חמרותם, זו קביעה שאינה מובנת מאליה. הרי היה אפשר לחשוב שנותנים לשמש לאכול את שאריות הארוחה. יש בכך התחשבות משמעותית ברגשות אדם הנמצא במצב פגיע.

אליהו הנביא מתגלה בסיפורי חז"ל לאנשים הנוהגים לפני משורת הדין, חסידים. כאן אליהו מתגלה לאחד מבני אידי, הנותן לשמש לאכול לפני הסעודה מכל מין ומין שעליו להגיש בסעודה, לעומת אחיו שנתן לשמש לאכול רק ממין אחד, אליו אליהו לא מתגלה. ועוד מודגש שאליהו התגלה למי שאיפשר לשמשו לאכול לפני הארוחה, ולא התגלה למי שהירשה לו לאכול רק לאחר הארוחה.

הסיפור הבא מדגיש אף הוא את עוצמת הפיתוי והתאוה המתעוררת לנוכח מזון עשיר וריחני. מסופר על אמימר, מר זוטרא ורב אשי, שישבו בפתח ארמונו של מלך פרס וראו את הטבח הראשי עובר עם ארוחתו של המלך. רב אשי שם לב שמר זוטרא החוויר מאוד, כנראה מפאת תאוותו למזון המשובח. למרבה הפלא, רב אשי לוקח באצבעו מן המזון של המלך ושם בפיו של מר זוטרא, וזה כמוכך לא עובר בלי לעורר מהומה. הטבח כועס עליו שפסל בכך את ארוחת המלך. שומרי המלך שואלים אותו כיצד העז לעשות כך, ורב אשי טוען להגנתו שסעודה זו לא היתה ראויה למלך מלכתחילה, מכיוון שיש בה צרעת. שומרי המלך בדקו את הבשר ולא מצאו בו דבר פסול. רב אשי מתעקש ומצביע על חלק ספציפי בבשר, ושם נמצא הנגע. אחרי האירוע שאלו חכמים אחרים את רב אשי, מדוע סמך במעשיו על הנס. רב אשי מתעקש שראה בבשר דבר פסול מלכתחילה (מה שלא נראה מתיאור רצף האירועים בסיפור).

לסיום חלק זה בסוגייה, העוסק בתאוות המתעוררות כתוצאה מקרבה למאכלים מבלי יכולת לאכול אותם, מסופר על אישה שרומאי הציע לה נישואים והיא סירבה. הוא אכל לפניו רימונים, והיא, במקום ללכת משם, צפתה בו, התגרתה ופיה התמלא בריר, שאותו בלעה עד שנעשתה חולה מכך. הרומאי הציע לה שוב נישואין הפעם תמורת ריפוייה, והפעם היא הסכימה. הרומאי שב לאכול לפניו רימונים והורה לה לירוק את כל הריר העולה בה. לבסוף יצא ממנה משהו כמו עלה ירוק והיא נרפאה.

מדרש הבית

מהו הקשר בין חלק זה לבין שאר חלקי הסוגייה? האם הקשר הוא תאווה שקשה לרסנה? קודם דובר על תאווה מינית המתעוררת לנוכח "מלאכות של חיבה", וכאן מדובר על תאווה לאוכל או שתייה. אולי הכינוי "שמש" מרמז על קשר בין תפקיד זה לתשמיש? וכמו ששם לא מצופה מהאיש להתגבר על יצרו, אלא קובעים שיש להימנע מביצוע "מלאכות של חיבה" על-ידי שפחתו או אשתו בימי נידתו, גם כאן לא מצופה מהשמש להתגבר על תאוותו ולא מטיפים לו מוסר. אדרבה, הציפייה היא ממעסיקו שידאג לו כראוי.

מיהו השמש הזה? האם הוא נשכר על-ידי האיש כדי למלא משימות שהשפחות אינן ממלאות, או שזה תפקיד אחר לחלוטין? האם הוא נחוץ כי האישה או שפחותיה אינן "כשרות" להגיש את המזון לגברים? שני חכמים בעלי תואר רב מעידים על עצמם ששימשו כשמשים, וזה מפתיע ולא לגמרי מובן. לא ראינו שיש דאגה לתאוותיה של השפחה, לפחות לא בקשר למזון. ייתכן שנרמז כאן כי בביצוע מלאכות של קירבה גם היצר המיני שלה עלול להתעורר, ולא רק יצרו של האיש. אם השפחה המכינה את המזון נמצאת במטבח, ייתכן שאינה זקוקה לרשות כדי לאכול. היא פשוט אוכלת כרצונה.

הדיון בכשאלה מאילו מזונות ומשקאות שיוגשו חובה לתת לשמש לטעום לפני הסעודה, מעיד שאין זה מובן מאליו. אולי חוששים שהאוכל לא יספיק? מצד שני, אם יש שמש זו אינה ארוחה של עניים, שכמות מזונם מוגבלת. כנראה שיש כאן בעיקר שמירה על ההיררכיה: המובן מאליו הוא שהאנשים החשובים יותר, שהשמש מגיש להם את ארוחתם, אוכלים לפניו. כנגד זה באה סוגייתנו לומר שעדיף לפעול הפוך ולתת לשמש ליהנות לפני הארוחה ממה שיגיש. אליהו הנביא מגויס לתמוך בתוכנה הזאת.

הסיפור על מר זוטרא ורב אשי מעלה את השאלה, תאוותו של מי גדולה יותר - של מר זוטרא המחוויר בראותו את מזון המלך, או של רב אשי הטובל את אצבעו במזון הזה? הסיפור מעורר עוד תהיות רבות: מה עושים שלושה חכמים ליד ארמון המלך? ומדוע האוכל של המלך לא מתבשל בתוך הארמון, כי אם מגיע במשלוח עם הטבח הראשי? מדוע רב אשי סומך על הנס ולא מתאפק? מדוע חוורונו של מר זוטרא מעורר את רב אשי לפעולה כל-כך חריגה ולא מכבדת? הרי דחיפת אצבע למזון של מישהו אחר, גם אם זו לא ארוחה של המלך, היא מעשה שלא ייעשה. הסיפור הזה הוא הדגמה קיצונית ולא לגמרי מובנת של תאווה שלא מתגברים עליה.

באשר לסיפור האחרון כאן, האם יש משמעות להיותו של האיש רומאי? אולי משום היותו רומאי האישה נאלצת לסרב לו, למרות רצונה? אפשרות אחרת היא שדווקא בשל היותו זר הוא רואה באישה משהו שסביבתה הקרובה אינה רואה. על כל פנים, היא אינה רוצה להינשא לו, והוא אוכל לפני רימונים. הרימון מגרה, ופעולת הפילוח מסמלת את יחסי המין שהוא מציע לה. הרימון מסמל שפע, חוכמה, מצוות וגם תשוקה. הוא

כאילו אומר לה, ראי מה אני יכול להציע לך.

פילוח הרימון על ידי הרומאי מזכיר לנו גם את המיתוס היווני של פרספונה, הנחטפת לשאול על-ידי הדס. כדי להחזירה כל שנה לשאול, הוא נותן לה שלושה גרגרי רימון.¹⁴ גרגרי הרימון הם פיתוי שאי אפשר לעמוד בפניו, כדי כך שכל שנה פרספונה חוזרת לשאול כדי לטעום מהם.

ה"מים", המצערים את האישה בסיפור הזה – האם אלה דמעות? האם היא מתגרה, וזהו רוק (כהצעת התרגום)? מדוע היא נשארת במקום ללכת, למרות שהמים מצערים אותה? האם היא מתחרטת על תשובתה, או שמא היא מפחדת ללכת? הרי הרומאי הוא לא רק גבר, אלא שייך לקבוצת השלטון? האם היא מתאפקת? אולי יש בה כמיהה לפוריות, שמשום מה נמנעת ממנה?

בבית המדרש שלנו התגלעה מחלוקת בין הדנות את הרומאי לכף חובה לבין הדנות אותו לכף זכות: הדנות לכף חובה סבורות שהרומאי נעלב מתשובתה השלילית של האישה, ולכן הוא מתעלל בה כדי להשיג את מבוקשו בכל מחיר, בלי שיהיה באמת איכפת לו שהוא גורם סבל לאישה. הוא יהיר ונדמה לו שהוא יודע הכול. הוא גורם לאישה לחלות וגם בטוח שהוא יודע לרפא אותה. הוא מתעלל בה והיא חלשה מכדי ללכת, כמו אישה מוכה. היחסים הללו חולים, "עֵזָה כְּמֹת אֶהָבָה, קָשָׁה כְּשָׂאוֹל קִנְאָה" (שיר השירים ח, ו), כולל היבטים פיזיים ורגשיים. האישה הולכת ונעשית שקופה כי הדם יורד לה לרגליים, או שמא זה מסמל את הרצון שלה, שדוכא ונעלם. היא נעשית יותר ויותר שברירית, כמו זכוכית. בסוף הסיפור אין תיקון, היא לא נרפאה כי לא היתה חולה מלכתחילה. כמו בסיטואציות הכפייה שראינו בגמרא, הסכמתה של האישה להינשא אינה הסכמה "לרצונה", אלא תוצאה של כפייה ומניפולציה.

הדנות את הרומאי לכף זכות סבורות שהוא רואה בה משהו שהיא אינה מודעת לו. מה שתומך בפרשנות זו הוא ששניהם אינם עוזבים את המקום, אלא נשארים באינטרקציה הקשה הזו, שבה הולך ונחשף מה שיש באישה הזאת. ככל שהוא אוכל, היא נעשית לו שקופה. הוא מפתה אותה כי הוא מרגיש שהמיניות שלה פגועה, ולכן הוא גם מעודד אותה לירוק, פעולה הנחשבת מאוד לא נשית. האישה שקופה לעצמה, אינה יודעת שהיא צריכה לירוק את המים החונקים אותה. הוא לה כעין "מבט, וחלון וראי" (לאה גולדברג). יש משהו שהיא צריכה להוציא מעצמה, להקיא, כדי להבריא ולהיות מסוגלת לאהוב, וזהו ריפוייה. ואכן היא יורקת לא רק רוק, אלא גם עלה תמר שנראה כסמל פאלי. האישה פגועה מינית, והרומאי אכן מרפא אותה. ואולי העלה מסמל דווקא נביטה והתחדשות, צמיחה לאחר שהיתה משותקת רגשית ופיזית, ולכן לא רצתה להינשא ולא זזה ממקומה. אולי משהו צמח ביניהם.

האם נישאו לבסוף? ואם כן, האם יש סיכוי שיהיו אלה נישואים מאושרים? אולי גם

14 ראו, א' שבתאי, המיתולוגיה היוונית, ספרי, תל-אביב 2000, עמ' 22.

הוא היה זקוק לריפוי. אין לסיפור המשך ואנחנו ספקניות לגבי הסיכוי שנישואים אשר זהו הבסיס שלהם יהיו בריאים וטובים. ונותרנו עם השאלה האם ההסכמה של האישה נסחטה במניפולציה.¹⁵

מדרשי פסוק

“הכל משהין לפני השמש (ואחר כך הוא אוכל)”... (כתובות סא ע"א, פירוש שטיינזליץ)

“אמר רב יצחק בר חנניא אמר רב הונא: כל המלאכות שהאשה עושה לבעלה - נידה עושה לבעלה, חוץ ממזיגת הכוס והצעת המיטה והרחצת פניו ידיו ורגליו [...]”
אמר רב יצחק בר חנניא אמר רב הונא: הכל משהין בפני השמש, חוץ מבשר ויין.”

האם האישה היא השמש של בעלה בבית ובמיטה?

ומיהו השמש?

אולי סוג של מלצר המגיש את המאכלים לתלמידי החכמים.

ומה בין האישה לבין השמש -

האם מקומו בחבורה כמעמד האישה בביתה?

בשמש מתחשבים ובשר ויין ממנו לא מונעים,

למרות כל הכללים וחוקי הנימוסים.

ובבית במי מתחשבים? בבעל כמובן,

ובימי הנידה אשתו מחויבת להימנע

מכל מה שמתדלק את התשוקה.

בין הגברים יש הסכמה, ולחוסר האפוק יש הבנה.

משום כך באופן בלתי נמנע גם בין גברים ונשים

נדרשת האישה לזהירות ושמירה.

שהרי את הגברים אין להעמיד בניסיון

שמא ייגרם להם ביזיון.

אסתר אלכסנדר

15 ראו גם את פירושה היפה של רוחמה וייס, “האישה שנעשתה שקופה”, מתחייבת בנפשי, משכל, תל-אביב 2006, עמ' 125-151. פרשנות הסיפור מאפשרת לווייס לגעת באומץ רב בפגיעה מינית שעברה, ולו רק ברמז.

הכל משהיין...

השהיה, לפי הגדרת המילון: עיכוב, איחור, דחייה.
האם אפשר לעכב דחף?
האם מותר לאַחַר צורך?
האם צריך לדחות רצון?
לרעיונות גדולים אין זמן השהיה
הם נולדים, מתפרצים ומבקשים
להיות כאן ועכשיו ובכל המרחב.
האנושות זקוקה לרעיונות גדולים כדי להתפתח, אבל לפעמים שוכחת שמי
שאמור
ליישם אותם הם אנחנו
האנשים עם רצונות, צרכים ודחפים.
רעיה אפנר

הכל משהיין לפני השמש

חוץ מבשר ויין.
וזה אומר שצרכיו של השמש, היחיד, העובר, נדחים, ונענים רק אחרי צורכי
הכלל, חוץ מפיתויים גדולים,
שהוא יתקשה לעמוד בפניהם.
אבא שלי עסק כל חייו בצורכי ציבור באמונה.
היה שמש, ותמיד נדמה היה לי שהכל, אבל הכל,
הוא משהה בפני עצמו,
סופר - אגו מושלם ונוקשה.
ואם היו סדקים במציאות
זה מה שהוא רצה שנאמין בו -
צורכי הכלל קודמים.
בערוב ימיו אמרה אימי:
כתוב שכל מי שעוסקים בצורכי ציבור באמונה
הקב"ה ישלם שכרם ויסיר מהם כל מחלה
וירפא לכל גופם ויסלח לכל עוונם...
אבל הקב"ה לא משלם שכרו.
שלומית תורן ארבל

קונה ומבשלת
רוקחת ומערבבת
מתכנסת המשפחה
מלאי תשוקה ותאוה לארוחה.
יאללה - בואו נשב , נאכל.
אני משמשת בפניהם
באי-אלו מטעמים
שלפעמים צולחים ולעיתים נצלים.
החבורה מיד תופסת כף
לא משהה בפני עצמה
לא משהה בפני
אין חינוך לאיפוק
יש דחף לסיפוק.
בינתיים אני כבר
אוחזת תינוקת בידי
שאמה לא תשתהה
תתפנק קצת ותהנה.
עד שמתקרבת לשולחן
כבר נכד נוסף קופץ ורץ
אני אחריו לתת לו מענה
שלא ייטרף.
השתהיתי, השתהיתי
בפני עצמי
עד שהגעתי לשולחן
כמו פולניה כשרה
נאנחתי אנחת רווחה.
אורית שנהר

12. דף סא ע"ב – סב ע"א: זכות האישה לעונתה

משנה: המדיר את אשתו מתשמיש המטה, בית שמאי אומרים, שתי שבתות. בית הלל אומרים, שבת אחת. התלמידים יוצאים לתלמוד תורה שלא ברשות שלשים יום. הפועלים, שבת אחת. העונה האמורה בתורה, הטילין, בכל יום. הפועלים, שתיים בשבת. החמרים, אחת בשבת. הגמלים, אחת לשלשים יום. הספנים, אחת לששה חדשים, דברי רבי אליעזר.

מהי הסיבה של בית שמאי למד מיולדת נקבה, ובית הלל למד מיולדת זכר. ובית הלל (מדוע לא) ילמדו מיולדת נקבה? אם מיולדת, היו לומדים זאת גם כך. אלא בית הלל מנידה הם לומדים זאת. במה הם חלוקים? חכם זה (בית הלל) סבור ש(למדים) דבר מצוי (שיעור פרישה) מדבר מצוי (שיעור נידה). וחכם זה (בית שמאי) סבור ש(למדים) דבר שהוא גרם לה (שיעור פרישה) מדבר שהוא גרם לה (לידה).

אמר רב: מחלוקת (זו) במפרש (את משך הנדר), אבל סתם (לא פירש את זמן נדרו), דברי הכל יוציא לאלתר וייתן כתובה. שמואל אמר: אפילו בסתם גם ימתין, שמא ימצא פתח לנדרו.

והרי נחלקו (כבר רב ושמואל באותו עניין), שלמדנו: המדיר את אשתו מליהנות לו עד שלושים יום, יעמיד פרנס. יותר מכאן, יוציא וייתן כתובה.

ואמר רב: לא למדו זאת אלא במפרש (את משך הנדר), אבל בסתם יוציא לאלתר וייתן כתובה. ושמואל אמר: אפילו בסתם ימתין גם, שמא ימצא פתח לנדרו.

מאי טעמא דבית שמאי גמרי מיולדת נקבה ובית הלל גמרי מיולדת זכר ובית הלל נמי נגמרו מיולדת נקבה אי מיולדת גמרי לה הכי נמי אלא בית הלל מנדה גמרי לה במאי קמיפלגי מר סבר מידי דשכיח ממדי דשכיח ומר סבר מידי דהוא גרים לה ממדי דהוא גרים לה

אמר רב מחלוקת במפרש אבל בסתם דברי הכל יוציא לאלתר ויתן כתובה ושמואל אמר אפילו בסתם נמי ימתין שמא ימצא פתח לנדרו

הא פליגי בה חדא זימנא דתנן המדיר את אשתו מליהנות לו עד שלושים יום יעמיד פרנס יותר מכאן יוציא ויתן כתובה

ואמר רב לא שנו אלא במפרש אבל בסתם יוציא לאלתר ויתן כתובה ושמואל אמר אפילו בסתם נמי ימתין שמא ימצא פתח לנדרו

צריכא דאי איתמר בהא בהא קאמר רב משום דלא אפשר בפרנס אבל בההיא דאפשר בפרנס אימא מודי ליה לשמואל ואי איתמר בההיא בהך קאמר שמואל אבל בהא אימא מודי ליה לרב צריכא.

נחוץ (להזכיר את שתי המחלוקות), שאם היה נאמר רק בזו (מדיר מתשמיש), אמר רב כך (שיוציא לאלתר) משום שאי אפשר בפרנס, אבל באותה (מחלוקת, מדיר מהנאה) הוא מודה לשמואל. ואילו היתה נאמרת ההיא (מחלוקת במדיר הנאה), בזו אומר שמואל שימתיך, אבל בזו (מדיר מתשמיש) אמור שמודה לרב. (לכן) זה נחוץ (לפרט את שתי המחלוקות).

התלמידים יוצאין לתלמוד וכו': ברשות כמה כמה דבעי. אורחא דמילתא כמה אמר רב חדש כאן וחדש בבית שנאמר לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה ור' יוחנן אמר חדש כאן ושנים בביתו שנאמר חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו ורב נמי מאי טעמא לא אמר מההיא שאני בנין בית המקדש דאפשר על ידי אחרים ור' יוחנן מאי טעמא לא אמר מההיא שאני התם דאית ליה הרווחה

התלמידים יוצאים לתלמוד: ברשות, כמה? כמה שרוצה. דרך ארץ כמה? חדש כאן וחדש בבית, שנאמר: "הַמְשֻׁרְתִּים אֶת הַמֶּלֶךְ לְכָל דְּבַר הַמַּחְלֻקוֹת הַבָּאָה וְהַיֹּצֵאת חֹדֶשׁ בְּחֹדֶשׁ לְכָל חֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה." (דברי הימים א, כז, א) ורבי יוחנן אמר: חודש כאן ושניים בביתו, שנאמר: "חֹדֶשׁ יְהִי בְּלִבְנוֹן, שְׁנַיִם חֹדְשִׁים בְּבֵיתוֹ." (מלכים א, ה, כח). ורב גם מדוע לא אמר מההיא (כמו רבי יוחנן)? שונה בניין בית המקדש, שאפשר (לעשותו) על-ידי אחרים. ורבי יוחנן מדוע לא אמר מההיא (כמו רב)? שונה שם (אצל דוד), שיש להם רווח (שלא כמו תלמוד תורה שאינו מפרנס).

במילים אחרות

זכותה של כל אישה שבעלה יקיים איתה יחסי אישות, היא נושא המשנה הזו. ראשית נקבע כי נדר של איש שלא לקיים יחסי אישות עם אשתו, הוא עילה לגירושין אם האישה רוצה בכך, ובתנאי שתקופת הנדר נמשכת יותר משבועיים לדעת בית שמאי, או יותר משבוע לדעת בית הלל. המערכת המשפטית ממחרת להתערב במקרה של נדר כזה ומחייבת את הבעל לגרש את אשתו עם כתובתה. זה לא לגיטימי.

תלמידי חכמים רשאים להעדר מביתם ולא לקיים יחסי אישות עם נשותיהם, גם אם הן

לא הסכימו לכך, למשך שלושים יום; ופועלים - שבוע אחד. מעבר לתקופות קצובות אלה, על הבעל לגרש את אשתו ולתת לה את כתובתה, אם תבעה זאת.

"העונה האמורה בתורה" היא חובת האישה לקיים יחסי אישות עם אשתו. המשך המשנה מגדיר את תדירות יחסי המין שאמורים להיות אפשריים לנשים של בעלי עיסוקים שונים, בהתאם לעיסוקם. "טיילים" הם, לפי האמור בתלמוד בהמשך, אנשים שלומדים בעירם וחוזרים בכל יום הביתה. ההבדל בין חמרים לגמלים הוא, שחמרים עוסקים במשלוחים קרובים יותר מגמלים, המובילים סחורות גם הרחק מהבית, כדי חודש. לספנים, המרחיקים ביותר, ניתנת אורכה של שישה חודשים. עד כאן המשנה.

כדי להבין את התחלת הגמרא על משנה זו יש לעיין בדיני טומאת היולדת בויקרא יב, א - ח. נכתב שם שהאישה טמאה - כלומר, שאסור לבעלה לקיים איתה יחסי מין - במשך שבוע אם ילדה בן, ושבועיים אם ילדה בת. בויקרא טו, יט מצוין כי אישה שיש לה וסת טמאה שבעה ימים, בתנאי שהדימום נעצר לפני מועד זה. מכאן מסיק התלמוד, שתקופה של שבוע עד שבועיים להימנעות מיחסי מין היא סבירה, אבל לא יותר מכך. בית שמאי מאפשרים לבעל להימנע מיחסי מין במשך שבועיים, מתוך מחשבה שזו תקופה סבירה, היא אינה גורמת סבל מיותר לאישה, כפי שניתן לאסור על יחסי מין של יולדת נקבה במשך שבועיים. ההצעה שבית הלל לומדים את משך הנדר לפי היולדת זכר, נדחית ונאמר שהם מסיקים את תקופת ההימנעות מימי הטומאה בוסת. מכאן נשאלת השאלה, מדוע בית הלל נסמכים על תקופת טומאת הנידה, בעוד שבית שמאי נסמכים על תקופת טומאת היולדת? התשובה היא שבית הלל נסמכים על מה שתדיר יותר, בעוד בית שמאי משווים בין דברים שהבעל גרם להם (ההריון והנדר).

מכאן עובר הדיון למחלוקת בין רב ושמואל, אמוראים בדור הראשון. רב סבור שהמחלוקת האמורה בין בית שמאי לבין בית הלל חלה רק על מקרים שבהם הבעל אמר בפירוש לכמה זמן הוא מדיר את אשתו מיחסי אישות, אך אם לא פירש את משך הזמן של חלות נדרו, הרי שיש לפרק את המשפחה לאלתר ולתת כתובה לאישה, ואין מחלוקת בעניין זה בין בית הלל לבית שמאי. לעומת זאת טוען שמואל, שגם אם לא פירש הבעל את תקופת הנדר, אין למהר ולפרק את המשפחה, כי אולי יהיה אפשר להתיר את הנדר בדרך כלשהי.

התלמוד משווה מחלוקת זו למחלוקת אחרת בין רב ושמואל, המפרשת משנה העוסקת בנודר הנאה מאשתו (ולא רק מיחסי אישות): אם משך הנדר הוא עד שלושים יום, על הבעל למנות אדם אחר שידאג לה במקומו. מעבר לשלושים יום עליו לגרשה עם דמי כתובתה. גם על משנה זו אמר רב שהיא חלה רק על מקרה שבו הבעל נקב במשך זמן ברור לנדרו, ואולם אם לא הגבילו בזמן, עליו לגרש את אשתו לאלתר עם דמי כתובתה. ושמואל אמר, שגם אם הבעל לא פירש את משך נדרו, ימתין כי אולי יהיה אפשר להתיר את הנדר בדרך אחרת.

למרות הרמיון בין שתי המחלוקות, אומר התלמוד שיש צורך בשתייהן. אף אחת מהן לא

מייתרת את השנייה, בגלל הנסיבות השונות של הנדר. אדם הנודר הנאה מאשתו, יכול לפרנסה באמצעות שליח, מה שאין כן לגבי יחסי אישות. היינו עלולים לחשוב שבעניין הנודר הנאה מאשתו סבור רב כמו שמואל, שניתן להמתין פרק זמן להתרת הנדר; אבל במקרה של נדר ביחסי אישות, שמואל מסכים לדעת רב, שעל הבעל הנודר לגרש את אשתו לאלתר, ולא כך הוא. הם חלוקים בשני המקרים: המדיר את אשתו מתשמיש, וגם המדיר את אשתו מהנאה.

במשנה כתוב שלומדי תורה יכולים לשהות מחוץ לביתם ללא רשות של נשותיהם במשך חודש. התלמוד שואל, לכמה זמן מותר להם לצאת מביתם ברשות נשותיהם, והתשובה היא כמה שהם רוצים, כלומר, אין מתערבים בהסכמות של הזוג. ובכל זאת, נשאל מהו פרק זמן הגיוני, מהו המנהג המקובל. הפעם רב חולק על רבי יוחנן ואומר, שיותר לתלמיד להעדר מביתו חודש, אם אחר כך הוא נמצא בביתו חודש (לפחות). הוא נשען על פסוק מדברי הימים א, המדבר על שירות לדוד המלך. רבי יוחנן סבור שיותר לתלמיד להיעדר מביתו למשך חודש, אם הוא אחר כך נמצא חודשיים בביתו, והוא מסתמך על פסוק ממלכים א, העוסק בבניין בית המקדש. הנימוקים לבחירת הפסוק משמשים להבהרת דברים נוספים: רב סבור שבמלאכת בניית המקדש התאפשר לתת לאדם להיות בביתו חודשיים, כי אנשים אחרים עסקו בכך בינתיים; אבל לימוד תורה הוא שונה ולא יכול להיעשות על-ידי מישהו אחר, לכן מותר לבעל להיות בביתו רק חודש אחד. רבי יוחנן לא לומד את משך הזמן להיעדרות מהשירות לדוד, כי לדברי התלמוד שירות זה היה בתשלום, ולכן היה אינטרס לאישה לאפשר לבעלה להיות רק חודש בבית, בעוד שמלימוד תורה אין לה רווח.

מדרש הבית

האם מטרת הנישואים היא העמדת צאצאים, ומשום כך ממהרים לפרק משפחה שלא מתקיימים בה יחסי אישות? אפשר לפרש כך, אבל זו אינה האפשרות היחידה, שכן לא נאמר שזכותה של האישה לחיי אישות מותנית בפוריותה. אישה בהריון או לאחר גיל המעבר, ואפילו עקרה, זכאית אף היא ליחסי אישות. ייתכן שחז"ל דואגים פה לצרכיה של האישה.

מדוע שאיש ידיר את אשתו מיחסי מין? ייתכן שהוא כועס עליה, ואולי משהו בה מעורר בו רתיעה. באה משנתנו ומגבילה בזמן את הזכות לכעס. אם מדובר ברתיעה, ייתכן שהאיש יאלץ לגרש את אשתו ולתת לה את כתובתה, אם רגש זה לא יעבור כעבור שבוע או שבועיים.

מקובל לחשוב שבית הלל מקלים ובית שמאי מחמירים. כאן מתעוררת השאלה, עם מי מקלים ועם מי מחמירים? בית הלל במשנתנו מקלים עם האישה ומחמירים יותר עם הבעל המדיר, ובית שמאי - להיפך. וזה מעניין לאחר שראינו כי בעניין ההנקה בית שמאי מקלים דווקא עם האישה שאינה רוצה להניק, לעומת בית הלל המקנים לבעל

כוח כפייה על אשתו. בשני המקרים בית הלל שומרים יותר על המסגרת הנורמטיבית של משפחה, כפי שהם סבורים שהיא צריכה להתנהל, גם אם זה בא על חשבון חירות הפרט – שלא להניק או להימנע מיחסי אישות.

מה שבולט במשנה ובסוגייתה הוא, שממהרים לפרק משפחה לא מתפקדת, גם בכפייה. המשנה מגבילה את היכולת של הבעל להותיר את אשתו בודדה, כאילו ביקשו למנוע עגינות של נשים. הבעל לא יכול להימנע סתם כך מיחסי אישות, וגם לא להיעלם מן הבית לתקופות בלתי מוגבלות. מעניין ומצער לגלות, שלאורך ההיסטוריה נעשה מעט מידי להתיר עגונות שבעליהן נעלמו והותירו אותן לבדן למשכי זמן בלתי מוגבלים. בשונה מרוח המשנה כאן, המראה רמת התערבות גבוהה של בית הדין בפירוק המשפחה, הכוח הושאר למעשה בידי הגברים להחליט האם ומתי יגרשו את נשותיהם. פוסקי ההלכה לא התירו מציאות של נשים נטושות גם במצבים טרגיים במיוחד, שבהם הבעל פשוט נעלם. אם הבעל סירב או מסרב לתת לאשתו גט, היא ובית הדין נותרים חסרי אונים, גם אם אינו מקיים איתה יחסי אישות וגם במקרים חמורים יותר של נטישה מוחלטת. זה מצב בלתי נסבל, הנמשך עד היום.

טומאת הנידה וטומאת היולדת הם חוקים מקראיים החלים גם היום, למרות שרוב חוקי הטומאה האחרים אינם מקוימים עוד. האם הדבר נועד דווקא להגן על נשים ולאפשר להן להימנע מיחסי אישות בתקופות רגישות, כמו המחזור החודשי ולאחר לידה? המושג "טומאה" נושא קונוטציה שלילית, אף כי לא ברור לגמרי למה הוא מתייחס. זה אינו בדיוק לכלוך ולא דווקא נוגע לנוזלי גוף, אף שחלקם גורמים לטומאה. מפתיע שתקופות האיסור הללו – אשר לנו נראה שהן נועדו בעיקר לאפשר לנשים לשמור על גופן במצבים רגישים של וסת ולאחר לידה, כך שבני זוגן לא יוכלו לתבוע יחסי אישות בתקופות אלה – נתפסות פה כמינימום הכרחי של הימנעות מיחסי מיין עבור האישה דווקא, ולא עבור הגבר.

אנחנו מתעכבות על דיני הטומאה הללו, דווקא סביב לידה, שהיא רגע של מימוש הנשיות וכוח החיים של האישה, וזמן המחזור החודשי שהוא זמן רגיש וטעון עבור הרבה נשים; ודווקא אז האישה מוגדרת "טמאה". האם לא היה אפשר למצוא דרך נעימה יותר לאפשר לאישה שלא לקיים יחסי מיין, אבל לקבל חיבוק ותמיכה מכן זוגה? בניגוד לרוח הסוגייה, המתחשבת בצרכים הגופניים של האישה, הגדרתה כטמאה סביב מימוש נשיותה מחזירה את האישה למצב של אובייקט, שהגברים נרתעים ממנו. הזכרנו גם את העובדה שלאורך הדורות, ובשל אמירה של רבי זירא בתלמוד¹⁶, נשים נחשבות טמאות סביב המחזור עוד שבעה ימים נוספים על ימי הדימום, כלומר, הטומאה נמשכת בין 12 – 15 ימים. יש זוגות החווים זאת בצורה חיובית מאוד כתקופה המעודדת את בני הזוג להתגעגע זה לזו כל פעם מחדש, אך יש הרואים בכך התערבות בוטה בחיי האישות של

16 בבלי, נידה סו ע"א.

בני זוג. עמדת בית שמאי, שמותר להימנע מיחסי מין במשך שבועיים, ניצחה במקרה זה את עמדת בית הלל, שדי בשבוע. בעיה נוספת הנגרמת מתוספת שבעת הימים ה"נקיים" (האם דם הוא לכוף?), היא תופעה כאובה של "עקרות הלכתית"; כלומר, שבשל ההחמרה הזו יש נשים המחמיצות באופן קבוע את הביוץ שלהן. הנטייה של רבנים היא להפנות את הנשים הללו לרופאי נשים, שייתנו להן הורמונים ל"הסדרת הוסת", כך שהביוץ יהיה מאוחר יותר. זהו פיתרון בעייתי במיוחד, כי הורמונים אלה עלולים להיות מסרטנים, ובכלל יש פה התערבות רפואית, במקום לצמצם את חלות דבריו של ר' זירא. יש נשים מקרב שומרות דיני הנידה המתקוממות נגד פרקטיקה זו.

מהו האיזון הנכון בין לימוד תורה לבין חובות האיש לאשתו? זו שאלה אקטואלית תמיד, גם היום. האם לא מדובר כאן במתח הנצחי בין קריירה ומשפחה? הנושא הזה עוד יידון רבות בהמשך הסוגייה התלמודית. בינתיים נראה שהתלמוד דורש איזון הגיוני בין הבית ללימוד התורה, גם אם מדובר בהסכמות בין בני הזוג. האיש צריך להיות נוכח בבית זמן שווה או כפול לעומת הזמן שמותר לו להיעדר ממנו. לימוד התורה מחליף את בית המקדש כמוקד הדתי, ולכן אך הגיוני שילמדו מבניין המקדש את תקופת ההעדרות של האיש מביתו לשם לימוד תורה.

אמר רב: אנחה שוברת חצי גופו של אדם, שנאמר: "וְאַתָּה בֶּן-אָדָם הָאֲנַח בְּשִׁבְרוֹן מַתָּנִים וּבְמַרְיוֹת תֵּאָנַח" (יחזקאל כא, יא). ורבי יוחנן אמר: אף כל גופו של אדם, שנאמר: "וְהָיָה כִּי יֵאמְרוּ אֲלֶיךָ עַל מָה אַתָּה נֹאנַח וְאָמַרְתָּ אֶל שְׁמוּעָה כִּי בָאָה וְנָמַס כָּל לֵב וְרָפוּ כָּל יָדַיִם וְכִהְתָּה כָּל רוּחַ וְכָל בְּרָפִים תִּלְכְּנָה מֵיָם" (שם יב). ולרבי יוחנן גם כתוב "בְּשִׁבְרוֹן מַתָּנִים"?

שכאשר מתחילה, מן המתננים מתחילה. ולרב גם כתוב "וְנָמַס כָּל לֵב וְרָפוּ כָּל יָדַיִם וְכִהְתָּה כָּל רוּחַ"? שונה שמועה על בית המקדש שחזקה ביותר. ההוא ישראל ועובד כוכבים שהיו הולכים בדרך ביחד, לא הצליח עובד הכוכבים ללכת עם הישראלי. הזכיר לו את חורבן בית המקדש. נאנק ונאנח. ואפילו כך לא יכול עובד הכוכבים ללכת איתו. אמר לו: האם אין אתם אומרים: "אנחה שוברת חצי גופו של אדם"? אמר לו: דברים אלה אמורים בדבר חדש, אבל זו שכבר למדנו אותה, לא, שאומרים האנשים: זו שרגילה בשכול אינה פוחדת.

"הטיילין בכל יום" – מהם טיילים? אמר רבא: תלמידים (ההולכים ללמוד את) פרקם (בעירס). אמר לו אביי: מיהם שכתוב בהם "שׁוֹא לְכֶם מִשְׁפִּימִי קוּם מֵאַחֲרַי שְׁכַת אֲכָלִי לַחֵם הָעֶצְצִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שְׁנָא" (תהילים קכו, ב)

אמר רב אנחה שוברת חצי גופו של אדם שנאמר ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח ורבי יוחנן אמר אף כל גופו של אדם שנאמר והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים ורבי יוחנן נמי הכתיב בשברון מתנים ההיא

דכי מתחלא ממתנים מתחלא ורב נמי הכתיב ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח שאני שמועה דבית המקדש דתקיפא טובא ההוא ישראל ועובד כוכבים דהוו קאזלי באורחא בהדי הדדי לא אימצי עובד כוכבים לסגויי בהדי ישראל אדכריה חורבן בית המקדש נגיד ואיתנח ואפילו הכי לא אימצי עובד כוכבים לסגויי בהדיה אמר ליה לאו אמריתו אנחה שוברת חצי גופו של אדם אמר ליה הני מילי מילתא חדתי אבל הא דשנן בה לא דאמרי אינשי דמלפי תכלי לא בהתה.

הטיילין בכל יום: מאי טיילין אמר רבא בני פירקי אמר ליה אביי מאן דכתיב בהו שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שנא

ואמר רב יצחק אלו נשותיהן של תלמידי חכמים שמנדרות שינה מעיניהם בעולם הזה ובאות לחיי העולם הבא ואת אמרת בני פירקי אלא אמר אביי כדרב דאמר רב כגון רב שמואל בר שילת דאכיל מדידיה ושתי מדידיה וגני בטולא דאפדניה ולא חליף פריסתקא דמלכא אבביה

כי אתא רבין אמר כגון מפנקי דמערבא ר' אבהו הוה קאי בי באני הוו סמכי ליה תרי עברי איפחית בי באני מתותיה איתרמי ליה עמודא סליק ואסקינהו

כאשר בא רבין (מארץ-ישראל לכבל) אמר: כגון המפונקים מארץ-ישראל. ר' אבהו היה עומד בבית המרחץ והיו סומכים אותו שני עבדים. נהרס המרחץ מתחתיו. הזדמן לו עמוד (שעמד עליו), עלה והעלה את שניהם.

ר' יוחנן הוה קסליק בדרגא הוו סמכי ליה רב אמי ורב אסי איפחית דרגא תותיה סליק ואסקינהו אמרי ליה רבנן וכי מאחר דהכי למה ליה למיסמכיה אמר להו אם כן מה אניח לעת זקנה.

והפועלים שתיים בשבת: והתניא הפועלים אחת בשבת אמר רבי יוסי ברבי חנינא לא קשיא כאן בעושין מלאכה בעירן כאן בעושין מלאכה בעיר אחרת תניא נמי הכי הפועלים שתיים בשבת כמה דכריים אמורים בעושין מלאכה בעירן אבל בעושין מלאכה בעיר אחרת אחת בשבת.

”והפועלים שתיים בשבת” - והרי למדנו בברייתא ”אחת בשבת”. אמר רבי יוסי בנו של רבי חנינא: אין כאן סתירה. (המשנה מדברת על) מי שעושים מלאכה בעירם (והברייתא מדברת על) עושים מלאכה בעיר אחרת. למדנו בברייתא גם כך: ”הפועלים שתיים בשבת” כמה דכריים אמורים? בעושין מלאכה בעירן, אבל בעושין מלאכה בעיר אחרת, אחת בשבת.

החמרים אחת בשבת: אמר ליה רבה בר רב חנן לאביי איכפל תנא לאשמועינן טייל ופועל אמר ליה לא אכולהו והא ששה חדשים קאמר אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו אמר ליה רבה בר רב חנן לאביי חמר ונעשה גמל מאי אמר ליה רוצה אשה בקב ותיפלות מעשרה קבין ופרישות.

”החמרים אחת בשבת” – אמר לו רבה בן רב חנן לאביי: חזר התנא ללמד אותנו דין טייל ופועל (בלבד)? אמר לו (אביי): לא. (המשנה מדברת) על כולם. - והרי שישה חודשים נאמר (על ספנים)? – אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. אמר לו רבה בן רב חנן לאביי: חמר (האם יכול לשנות עיסוק) ולהפוך לגמל? אמר לו (אביי): רוצה אשה בקב ותיפלות מעשרה קבין ופרישות.

הספנים אחת לששה חדשים דברי ר' אליעזר: אמר רב ברונא אמר רב הלכה כרבי אליעזר אמר רב אדא בר אהבה אמר רב זו דברי ר' אליעזר אבל חכמים אומרים התלמידים יוצאין לתלמוד תורה ב' וג' שנים שלא ברשות אמר רבא סמכו רבנן אדא בר אהבה ועבדי עובדא בנפשייהו

”הספנים אחת לששה חדשים דברי ר' אליעזר” – אמר רב ברונא אמר רב: הלכה כרבי אליעזר. אבל חכמים אומרים: התלמידים יוצאין לתלמוד תורה ב' וג' שנים שלא ברשות. אמר רבא: סמכו חכמים על דברי רב אדא בר אהבה ועשו מעשה בעצמם.

כי הא דרב רחומי הוה שכיח קמיה דרבא במחוזא הוה רגיל דהוה אתי לביתיה כל מעלי יומא דכיפורי יומא חד משכתייה שמעתא הוה מסכיא דביתיהו השתא אתי השתא אתי לא אתא חלש דעתה אחית דמעתא מעינה הוה יתיב באיגרא אפחית איגרא מתותיה ונח נפשיה

כמו שרב רחומי היה מצוי לפני רבא במחוזא. היה רגיל לבוא לביתו/לאשתו כל ערב יום כיפור. יום אחד משכה אותו הסוגייה. היתה אשתו מצפה לו: עכשיו הוא בא, עכשיו הוא בא. לא בא. נעצבה והורידה דמעה מעינה. היה יושב על הגג. נשמת הגג מתחתיו ומת.

במילים אחרות

התירוץ להבאת הקטע הזה הוא שזוהי מחלוקת בין רב לרבי יוחנן, בדומה למחלוקת שהיתה בסוף הקטע הקודם לגבי תקופת ההיעדרות מביתו המותרת לתלמיד חכם בהסכמה עם אשתו. פה עוסקים במשהו אחר לגמרי: בשורות רעות השוכרות חצי גופו של אדם, לדעת רב, או את כל גופו, לדעת רבי יוחנן. האם היעדרות הבעל מכיתו

למשך תקופות ארוכות שוכרת את גופן של נשים כמו בשורות רעות? נראה בהמשך שזו אפשרות פרשנית סבירה. בינתיים מבררים איך רב ורבי יוחנן מתייחסים כל אחד לפסוק שבעל הפלוגתא שלו השתמש בו לתמוך את דבריו. רבי יוחנן מסכים שהאנחה מתחילה לשבור את האדם מן המתניים, אך מתפשטת לגוף כולו; ורב סבור שרק אנחה על חורבן בית המקדש - כלומר, צער גדול במיוחד - שוכרת את כל גופו של האדם, אבל לא בשורות רעות רגילות. מן הסיפור על הישראלי ועובד הכוכבים המנסים ללכת יחד עולה, שמתרגלים גם אל בשורת חורבן בית המקדש. איזכור זה לא מאט את הקצב המהיר מדי של הישראלי לעומת הנוכרי. הפתגם המובא בסוף הסיפור מטריד במיוחד: כאילו אישה שכבר שיכלה בנים, מתרגלת לכך ואינה חוששת לאבד עוד ילדים (כך על פי פירוש רש"י ושטיינזלץ).

כעת חוזרת הסוגייה למשנה ושואלת, מיהם הטיילים המוזכרים בה, שעונתם בכל יום? רבא מניח שאלה תלמידי-החכמים הלומדים בעירם, שאין להם מניעה מלקיים עונה בכל יום. אביי חולק על כך. תלמידי-חכמים מכילים את כוחותיהם בלימוד, ולכן נשותיהם צוברות זכויות לעולם הבא, כי אינן זוכות לעונה תדירה כפי הראוי להן. אביי אומר שטיילים הם אנשים כמו רב שמואל בר שילת, שמצבו הכלכלי איתן ואין גובי המס מטרידים אותם, כלומר, איש שגורלו שפר עליו במיוחד. רבין שהגיע מארץ-ישראל אומר שיש שם חכמים מפונקים, כמו רבי אבהו ורבי יוחנן, שנשמכים על עבדים או על תלמידים שלהם, למרות שהם חזקים במיוחד ונחלצים בקלות ממצבים שמצריכים הרבה כוח. אלה הם הטיילים היכולים לקיים עונה בכל יום. התלמוד הבבלי מרבה לתאר את חכמי ארץ-ישראל תיאורים קריקטוריים, וזו עוד דוגמה לכך.¹⁷

יש סתירה בין המשנה המפורשת כאן, הקובעת שעונה של פועלים פעמיים בשבוע, לבין ברייתא הקובעת שעונתם של פועלים פעם בשבוע. התשובה לסתירה זו היא שבמשנה מדובר על פועלים העובדים בעיר מגוריהם, בעוד שהברייתא עוסקת בפועלים העובדים במקום אחר. מובאת עוד ברייתא התומכת בפרשנות זו.

מכיוון שעונתם של רוב בעלי המלאכה השונים היא פחות מפעם בשבוע, רבה בן רב חנן שואל, האם המשנה האומרת שהמדיר את אשתו מתשמיש למשך שבוע חייב לגרשה, מתייחסת רק לטיילים ולפועלים שעונתם כל שבוע או כל יום, שהרי לכל שאר בעלי המלאכה יש עונה לעיתים נדירות יותר משבוע. התשובה של אביי היא שהמשנה מתייחסת לכולם, כי עצם הידיעה של האישה שהיא מודרת מעונה גורמת לה צער, גם אם בעלה ספן ועונתה רק כל שישה חודשים. המטאפורה של מי שאין לו פת בסלו, מדגישה את ההתחשבות ברגשות האישה המודרת מעונתה. בשל הצער הנגרם לה, הבעל הנודר להימנע מעונה חייב לגרש את אשתו עם כתובתה, גם אם אין עליו חובת

17 ראו, למשל: בבלי בבא מציעא פג עב - פו ע"א - קטע ארוך המשחיר את חכמי ארץ-ישראל ומזלזל בהם, וראו את הפירוש לסוגיה זו: "בן-אהרון, אגדת פומבדיתא, מחברת שדמות, 12, המדרשה באורנים, 2000, עמ' 8-74.

עונה בכל שבוע.

השאלה הבאה של רבה בן רב חנן לאביי היא, האם חמר שעונתו כל שבוע יכול להפוך לגמל (מוביל שיירות גמלים) שעונתו פעם בחודש? תשובתו של אביי, לשיטתו היא שלילית, כי אישה מעדיפה יחסי מין תדירים על פרנסה בשפע. "תיפלות" היא המילה שנבחרה כאן לציין יחסי אישות.

למרות האמור במשנה, שמותר לתלמידים לצאת ללמוד תורה שלא ברשות למשך שלושים יום, כאן קובעים חכמים שלתלמידים מותר להיעדר מן הבית ללא רשות נשותיהם גם למשך שנתיים או שלוש שנים. האם יש כאן ביטוי לשינוי בנורמות בין המשנה לתלמוד הבבלי? האם זה פער בין ארץ-ישראל לבבל? על כל פנים, נכתב כאן שחכמים נהגו לפי היתר זה. ולדוגמה מסופר על רב רחומי, שלמד אצל רבא במחוזא ונהג להגיע לביתו לבקר את אשתו (בארמית ביתו ואשתו מצוינים באותה המילה, "דביתהו") פעם בשנה, בערב יום כיפור. ערב יום כיפור הוא המועד האחרון לבקשת סליחה מן הזולת בטרם הכניסה ליום הדין. כנראה שרב רחומי ידע שהוא גורם לאשתו סבל בהעדרויותיו הארוכות. בערב יום כיפור אחד נסחף רב רחומי בלימודו ושכח את עצמו על גג בית המדרש. אשתו שציפתה לו בקוצר רוח הורידה דמעה מעינה, ובאותו רגע נשמט הגג מתחת לרב רחומי. הוא נפל ומת. בסיפור הזה מבוטאת ביקורת חריפה נגד הנהגה של תלמידי-החכמים להיעדר לתקופות ארוכות מביתם. נראה בהמשך הסוגייה סיפורים נוספים ברוח זו המעידים על כך שהתופעה הזו של תלמידי-חכמים הנעדרים מביתם לתקופות ארוכות, היתה רווחת. אנחנו רחוקות מאוד מרוח המשנה, הקובעת שחודש הוא פרק הזמן המקסימלי להיעדרות מן הבית לשם תלמוד תורה "שלא ברשות".

מדרש הבית

הטיילים הם בעצם בטלנים שיש להם זמן ואפשרות לקיים יחסי מין בכל יום. חכמי בבל יוצאים מגדרם כדי להגדיר את סוג האנשים המחויב בעונה בכל יום. אלה הם אנשים פריבילגיים מאוד, כמו רב שמואל בר שילת שיש לו הכול, או ה"מפונקים" מארץ-ישראל. האם הם הניחו שנשים בהכרח מבקשות לקיים יחסי מין בכל יום? אין לכך התייחסות.

יש בסוגייה זו מתח עצום בין הקביעה של המשנה ש"המדיר את אשתו מתשמיש" ליותר משבוע חייב לגרש אותה, לבין המציאות הכופה או מזמנת היעדרויות ממושכות הרבה יותר. הסיבה להיעדרויות אלה היא עיסוקיו של האישה - עיסוקים מקצועיים או לימוד תורה. המציאות טופחת על פני התיאוריה האומרת שזוגיות תקינה כוללת יחסי מין תדירים.

המתח הזה מוכר לנו ממציאות חיינו: זה המתח בין קריירה למשפחה. חיפוש האיזון

הנכון בין השנים מהווה מתח מכונן בחיים של רבות מאיתנו. קשה ומאתגר למצוא איזון בין הקריירה הדרושה התמסרות והתקדמות, לבין דרישות המשפחה שגם הן תובעניות. המתח הזה בולט במיוחד בתקופת הולדת הילדים וגידולם. הולדת הילדים מאתגרת גם את הזוגיות עצמה, וזוגות רבים מתקשים להקדיש לה זמן ומשאבים. ויש דברים נוספים המאתגרים את הזוגיות, ומושכים את בני הזוג לעיסוקים שמחוץ לזוגיות, כמו תחביבים או חברים. איך משמרים את הזוגיות לנוכח כל האתגרים שהחיים מזמנים? נדמה שהסוגייה הזו עוסקת בבעיה מבלי לפתור אותה. היא רק משקפת ומדגישה אותה.

האם כנשים אנחנו יודעות לאזן טוב יותר מגברים בין הפנים לחוץ, בין הזוגיות לכל מה שמושך החוצה ממנה? ייתכן שנשים מתמסרות פחות לקריירה, אבל אנחנו שואלות, האם זה נובע מן הנורמות החברתיות, המטילות על האישה אחריות רבה יותר לטיפוח המשפחה והילדים? או שמא זו באמת נטייה טבעית להיות מסוגלות להתמסר חלקית לכל משימה ולא להיות טוטליות, לא לגבי המשפחה, ולא לגבי הכוחות המושכים החוצה ממנה? גם לשאלה זו אין לנו תשובה וייתכן ששני הדברים חוברים יחד.

הכניסה לחדר המיטות של בני הזוג אולי נועדה להגן על זכויותיהן של הנשים בזוגיות, אבל היא גם כפייתית כלפי שני בני הזוג: כלפי האיש שיש לו חובת יחסי מין בתדירות מינימלית, וכלפי האישה שאם היא מסרבת לקיים יחסי מין, היא נקראת מורדת, ויש לכך השלכות חמורות על זכויותיה: - היא מגורשת ללא כתובה, (ובכך תעסוק המשנה הבאה). מצד אחד, "האישי הוא פוליטי"¹⁸ וחובתה של החברה להתערב ביחסים שבין נשים לגברים ולפעול למען איזון טוב יותר בין מעמד הגברים למעמד הנשים גם בתוך הזוגיות והמשפחה. מצד שני, היכן החירות של כל זוג לעצב לעצמו את הזוגיות שלו? זהו עוד מתח הנמצא ביסוד הסוגייה הזו.

נדמה שכל המתחים הללו מתנקזים לתוך הסיפור הקצר על רב רחומי ואשתו. סיפור זה נדון בהרחבה על ידי ארי אלון בספרו "עלמא די"¹⁹ ובה הוא מדגיש את המתח שבין אהבת התורה לאהבת האישה. רב רחומי כל כך מאוהב בתורה שהוא שוכח את חובותיו כלפי אשתו. הוא חי בציר האנכי של אהבת התורה האלוהית על חשבון הציר האופקי של יחסים שבין אדם לחברתו. והאישה (ששמה אינו מוזכר) מתאפקת ועוצרת את דמעתה כל השנה מביקור אחד של רב רחומי לביקור נוסף כעבור שנה. היא סובלת בשקט ובציפיה.

רב רחומי בא בערב יום הכיפורים לביתו לבקש סליחה מאשתו על הבדידות שהוא כופה עליה כל השנה, שכן "עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו" (יומא, פ"ח מ"ט). אבל ביום הכיפורים חל איסור לקיום יחסי מין

18 מטבע הלשון הזו היא הכותרת שניתנה למאמר מכונן של הפמיניזם הרדיקאלי מ-1969 פרי עטה של קרול האניש שבו נטען שמבנה המשפחה והיחסים בתוכה מבטאים יחסי כוחות פוליטיים, ועל כן מחובתה של החברה להתערב בהם.

19 א' אלון, עלמא די, שדמות קיג-קיד (1990), עמ' פג-פה.

כך שנראה שאת חובתו לעונתה אינו ממלא. על כל פנים, הפרת ההרגל המינימלי של ביקור שנתי בביתו גורמת לאישה להישבר ולהוריד דמעה. רב רחומי לומד תורה על הגג אולי כדי להתקרב עוד למושא אהבתו, התורה האלוהית. וכמו דמעת האישה הנופלת נופל גם רב רחומי ומת. האיזון העדין שעוד שמר במקצת על הזוג הזה הופר ללא תקנה. הסיפור ביקורתי לקביעת הגמרא שתלמידי חכמים יכולים להעדר מביתם גם שנתיים ושלוש ללא רשות נשותיהם.

המתח שבין לימוד התורה לחובות המשפחתיות ימשיך ללוות אותנו גם בפרק הבא.

מדרשי פסוק

”רוצה אשה בקב ותפלות מעשרה קבין ופרישות” (כתובות סב ע”ב)

”רוצה אשה בקב ותפלות מעשרה קבין ופרישות” (כתובות סב ע”ב)

ונאמר: ”כל המלמד בתו תורה כאילו למדה תפלות” (משנה סוטה ג ד)

מכאן שתפלות תפלה ומיותרת?

אדרבה, אני רוצה וחושקת בתפלות

אני רוצה ללמוד תורה

ורוצה את הערבים השקטים איתך

ורוצה את חברתך הטובה והמיטיבה

תפלות שאינה תפלה, תפלות נפלאה.

אליזבט גולדזין

”רוצה אשה בקב ותפלות מעשרה קבין ופרישות”

ואני, מה בסך הכל רציתי?

שיהיה אישי לצידי, ולא יפרוש ממני לטובת קריירה או רעייה בשדות זרים.

חיי הנישואין לימדו אותי להסתפק בקב ותפלות, כהמלצת אביי, למען שלום

בית.

ואני הרי רציתי עשרה קבין של אהבה, לצד פרישות פה ושם, וזה לא צלח, כי הוא

הסתפק בקב של אהבה לי ועשרה קבין של תפלות לכל מאן דהיא.

וכשפירקנו את החבילה אחרי שלושים שנה, זכיתי לעשרה קבין של חופש והמון

תפילות להגשים.

שולה אפרת

תְּפִלוֹת מול פרישות?
ואני שואלת היכן כאן התְּפִלוֹת?
והרי ברור כשמש
שהפרישות כל כולה תְּפִלוֹת.
כי לא טוב היות האדם לבדו
ועזר כנגד ועזר בעד
עליהם העולם עומד!
והתורה תורת חיים
ודי לחכימא...

**

ובאשר לסיפור החיים שלי
אם פרישות אז היא זמנית ובהסכמה, לצורך מילוי המצברים, לעיתים שלי
לעיתים שלך.
והכי מוצלח לכל משפחה, שיהיו בה עשרה קבין של תְּפִלוֹת, פרנסה שמחה
ואהבה.

אסתר אלכסנדר

אישה רוצה
לעשות כאוות נפשה.
איש רוצה
לעשות כאוות נפשו.
היילכו השניים יחדיו
ונועדו?
או שמא יימשך
כל אחד לעולמו שלו
בנפרד.
טוב לזוגיות
קב של קשר
קב של תיפלות
קב של פרנסה
ולא יזיק מרחב
של קב לפרישות.
אורית שנהר

תפלות, לשון תפל, חסר טעם
אם האשה רוצה - נותנים לה,
אלא שהיא בוחרת בתפל,
בחורה סרת טעם.
הו, מה נפלא העולם
שבחוריו בוחרים
בדברים של טעם.
שלוטית תורן-ארבל

14. דף סב – סג ע"א: סיפורים על היעדרות ממושכת של תלמידי חכמים

עונה של תלמידי-חכמים מתי? אמר רב יהודה אמר שמואל: מערב שבת לערב שבת.

“אֲשֶׁר פָּרְיוֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ” (תהילים א, ג) – אמר רב יהודה ואם תאמר רב הונא ואם תאמר רב נחמן: זה המשמש מיטתו מערב שבת לערב שבת.

יהודה, בנו של ר' חייא חתנו של ר' ינאי, היה הולך ויושב בבית רב וכל בין השמשות (של שבת) היה בא לביתו. כאשר היה בא, היה רואה (ר') ינאי לפניו עמוד של אש. יום אחד משכה אותו הסוגייה. מכיוון שלא ראה את הסימן ההוא, אמר להם רבי ינאי: הפכו את מיטתו, שאילו היה יהודה חי, לא ביטל עונתו (והיה מגיע הביתה). היה “פְּשָׁגָה שְׂיָצָא מִלְּפָנַי הַשְּׁלִיט” (קוהלת י, ה), ומת.

רבי היה עוסק (להשיא) את בנו לבית ר' חייא. כאשר הגיע לכתוב כתובה, נפטרה הנערה. אמר רבי: חס ושלום יש פסול (בשידוך)? ישבו ועיינו במשפחות (ומצאו) שרבי בא משפטיה בן אביטל (אשת דוד), רבי חייא בא משמעיה אחי דוד.

הלך ועסק (להשיא) את בנו לבית ר' יוסי בן זימרא. פסקו לו שתיים – עשרה שנה ללכת לבית רב (לפני הנישואים). העבירו (את הכלה) לפניו. אמר להם: שיהיו שש שנים. העבירו אותה (שוב) לפניו.

עונה של תלמידי חכמים אימת אמר רב יהודה אמר שמואל מערב שבת לערב שבת אשר פריו יתן בעתו אמר רב יהודה ואיתימא רב הונא ואיתימא רב נחמן זה המשמש מטתו מערב שבת לערב שבת

יהודה בריה דר' חייא חתניה דר' ינאי הוה אזיל ויתיב בבי רב וכל בי שמשי הוה אתי לביתיה וכי הוה אתי הוה קא חזי קמיה עמודא דנורא יומא חד משכתייה שמעתא כיון דלא חזי ההוא סימנא אמר להו רבי ינאי כפו מטתו שאילמלי יהודה קיים לא ביטל עונתו הואי כשגגה שיוצא מלפני השליט ונח נפשיה

רבי איעסק ליה לבריה בי רבי חייא כי מטא למיכתב כתובה נח נפשה דרביא אמר רבי חס ושלום פסולא איכא יתיבו ועיינו במשפחות רבי אתי משפטיה בן אביטל ורבי חייא אתי משמעיה אחי דוד

אזיל איעסק ליה לבריה בי ר' יוסי בן זימרא פסקו ליה תרתי סרי שנין למיזל בבי רב אחלפוה קמיה. אמר להו ניהוו שית שנין אחלפוה קמיה

אמר להו איכניס והדר איזיל הוה קא מכסיף מאבוה אמר ליה בני דעת קונך יש כך מעיקרא כתיב תביאמו ותטעמו ולבסוף כתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם

אמר להם: אשא אותה ואחר כך אלך (ללמוד). היה מתבייש מאביו. אמר לו: בני דעת קונך יש כך. מתחילה כתוב: "תבאמו ותטעמו בהר נחלתך" (שמות טו, יז), ולבסוף כתוב: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כה, ח) (כבר בהיותם במדבר).

אזיל יתיב תרתי סרי שני כבי רב עד דאתא איעקרא דביתהו אמר רבי היכי נעביד נגרשה יאמרו ענייה זו לשוא שימרה נינסיב איתתא אחריתי יאמרו זו אשתו וזו זונתו בעי עלה רחמי ואיתסיאת.

הלך וישב שתיים-עשרה שנים בבית רב. עד שבא, נעשתה אשתו עקרה. אמר רבי: מה נעשה? אם יגרש אותה יאמרו: מסכנה זו לשווא ציפתה. ישא (אישה) אחרת, יאמרו: זו אשתו וזו זונתו. ביקש עליה רחמים והתרפאה. רבי חנניה בן חכינאי היה הולך לבית רב בסוף חתונתו של רבי שמעון בר יוחאי. אמר לו: המתן לי עד שאבוא איתך. לא המתין לו. הלך וישב שתיים-עשרה שנים בבית רב. עד שבא, השתנו שבילי העיר ולא ידע ללכת לביתו. הלך, ישב על גדת הנהר. שמע לנערה אחת שהיו קוראים לה: בת חכינאי, בת חכינאי מלאי את כדך ובואי נלך. אמר, מכאן שזו הנערה שלי. הלך אחריה. היתה יושבת אשתו ומנפה קמח. הרימה את עיניה, ראתה אותו, הביט ליבה ופרחה רוחה. אמר לפניו: ריבוננו של עולם, ענייה זו זה שכרה? ביקש עליה רחמים וחייה.

רבי חנניה בן חכינאי הוה קאזיל לבי רב בשילהי הלוליה דרבי שמעון בן יוחאי אמר ליה איעכב לי עד דאתי בהדך לא איעכבא ליה אזל יתיב תרי סרי שני כבי רב עד דאתי אישתנו שבילי דמתא ולא ידע למיזל לביתהו אזל יתיב אגודא דנהרא שמע לההיא רביתא דהוו קרו לה בת חכינאי בת חכינאי מלי קולתך ותא ניזיל אמר שמא מינה האי רביתא דידן אזל בתרה הוה יתיבא דביתהו קא נהלה קמחא דל עינה חזיתיה סוי לבה פרח רוחה אמר לפניו רבוננו של עולם ענייה זו זה שכרה בעא רחמי עליה וחייה

רבי חמא בר ביסא הלך ישב שתיים-
עשרה שנים בבית המדרש. כאשר
בא, אמר: לא אעשה כפי שעשה בן
חכינאי. הלך ישב בבית המדרש.
שלח לביתו (להודיע על בואו). בא
ר' אושעיא בנו וישב לפניו. היה
שואל אותו הלכות. ראה ששמועותיו
מחודדות, חלשה דעתו (הצטער),
אמר: אם הייתי כאן, היה לי זרע
כזה. הלך לביתו ונכנס גם בנו. קם
לפניו, חשב שהוא רוצה לשאול אותו
הלכה. אמרה לו אשתו: האם יש אב
שעומד בפני בנו? קרא עליו רמי בר
חמא: "וְהַחוּט הַמְשָׁלֵשׁ לֹא בְמִהְרָה
יִנְתָּק" (קוהלת ד, יב) זה ר' אושעיא בנו
של רבי חמא בר ביסא.

רבי עקיבא רועה של בן כלבא שבוע
היה. ראתה אותו בתו (של כלבא
שבוע) שהוא צנוע ומעולה. אמרה
לו: אם אתקדש לך, תלך לבית רב
(ללמוד)? אמר לה: כן. התקדשה לו
בצנעה ושלחה אותו. שמע אביה,
הוציא אותה מביתו והדיר אותה
הנאה מנכסיו.

הלך ישב שתיים-עשרה שנים בבית
רב. כאשר בא, הביא אתו שנים-
עשר אלף תלמידים. שמע זקן אחד
שאומר לה (לאשתו): עד כמה את
נוהגת כאלמנה חיים? אמרה לו:
אם לי היה מקשיב, היה יושב עוד
שתיים-עשרה שנים אחרות. אמר
(רבי עקיבא לעצמו): ברשות אני
עושה. חזר והלך וישב שתיים-עשרה
שנים נוספות בבית רב.

רבי חמא בר ביסא אזיל יתיב תרי
סרי שני בני מדרשא כי אתא אמר
לא איעביד כדעביד בן חכינאי עייל
יתיב במדרשא שלח לביתיה אתא
ר' אושעיא בריה יתיב קמיה הוה
קא משאיל ליה שמעתא חזא דקא
מתחדדי שמעתיה חלש דעתיה אמר
אי הואי הכא הוה לי זרע כי האי על
לביתיה על בריה קם קמיה הוא סבר
למשאליה שמעתתא קא בעי אמרה
ליה דביתיהו מי איכא אבא דקאים
מקמי ברא קרי עליה רמי בר חמא
החוט המשולש לא במהרה ינתק
זה ר' אושעיא בנו של רבי חמא בר
ביסא

רבי עקיבא רעיא דבן כלבא שבוע
הוה חזיתיה ברתייה דהוה צניע ומעלי
אמרה ליה אי מקדשנא לך אזלת לבי
רב אמר לה אין איקדשא ליה בצניעה
ושדרתייה שמע אבוה אפקה מביתיה
אדרה הנאה מנכסיה

אזיל יתיב תרי סרי שנין בני רב כי
אתא אייתי בהדיה תרי סרי אלפי
תלמידי שמעיה לההוא סבא דקאמר
לה עד כמה קא מדברת אלמנות
חיים אמרה ליה אי לדידי ציית יתיב
תרי סרי שני אחריני אמר ברשות קא
עבידנא הדר אזיל ויתיב תרי סרי שני
אחריני בני רב

כי אתא אייתי בהדיה עשרין וארבעה אלפי תלמידי שמעה דביתהו הות קא נפקא לאפיה אמרו לה שיבכתא שאילי מאני לכוש ואיכסאי אמרה להו יודע צדיק נפש בהמתו כי מטיא לגביה נפלה על אפה קא מנשקא ליה לכרעיה הוו קא מדחפי לה שמעיה אמר להו שבקוה שלי ושלכם שלה הווא

שמע אבוה דאתא גברא רבה למתא אמר איזיל לגביה אפשר דמפר נדראי אתא לגביה אמר ליה אדעתא דגברא רבה מי נדרת אמר ליה אפילו פרק אחד ואפילו הלכה אחת אמר ליה אנא הוא נפל על אפיה ונשקיה על כרעיה ויהיב ליה פלגא ממוניה

ברתיה דרבי עקיבא עבדא ליה לבן עזאי הכי והיינו דאמרי אינשי רחילא בתר רחילא אזלא כעובדי אמה כך עובדי ברתא

רב יוסף בריה דרבא שדריה אבוהי לבי רב לקמיה דרב יוסף פסקו ליה שית שני כי הוה תלת שני מטא מעלי יומא דכפורי אמר איזיל ואיחזינהו לאינשי ביתי שמע אבוהי שקל מנא ונפק לאפיה אמר ליה זונתך נזכרת איכא דאמרי אמר ליה יונתך נזכרת איטרוד לא מר איפסיק ולא מר איפסיק.

כאשר בא, הביא איתו עשרים וארבעה אלף תלמידים. שמעה אשתו ויצאה לקראתו. אמרו לה השכנות: שאלי בגד ללבוש והתכסי. אמרה להן: "יודע צדיק נפש בהמתו" (משלי יב, י). כאשר הגיעה אליו, נפלה על פניה ונישקה את רגליו. היו דוחפים אותה תלמידיו. אמר להם: הניחו לה. שלי ושלכם, שלה הוא.

שמע אביה שבא אדם גדול לעיר. אמר: אלך אליו אפשר שיפר את נדרי. בא אליו. אמר לו (רבי עקיבא): על דעת שיהא אדם זה גדול האם נדרת? אמר לו: אפילו (אם היה יודע) פרק אחד, ואפילו הלכה אחת. אמר לו: אני הוא. נפל על פניו ונשק את רגליו ונתן לו חצי ממונו.

בתו של רבי עקיבא עשתה לבן עזאי כך, והוא שאומרים בני אדם: כבשה אחר כבשה הולכת, כמעשה האם כך מעשה הבת.

רב יוסף בנו של רבא שלח אותו אביו לבית הרב. קצבו לו שש שנים. כאשר עברו שלוש שנים, הגיע ערב יום כיפור. אמר: אלך ואראה את אנשי ביתי. שמע אביו, לקח כלי נשק ויצא לקראתו. אמר לו: זונתך נזכרת?! יש אומרים שאמר לו: יונתך נזכרת?! נאבקו. לא חכם זה אכל סעודה מפסקת, ולא חכם זה אכל סעודה מפסקת.

במילים אחרות

הסוגייה פותחת בקביעה, שעונת תלמידי חכמים - כלומר, מחויבותם לקיום יחסי אישות עם נשותיהם - היא מערב שבת לערב שבת, פעם בשבוע, בדומה לפועלים הגרים בעיר אחרת. הפער בין קביעה זו לרצף הסיפורים המופיע אחריה מדגיש את הביקורת על התנהגותם של תלמידי החכמים "ששמועתם מושכת אותם", ששוכחים את עצמם בלימוד.²⁰

בסיפור הראשון יהודה בן רבי חייא (אמורא בדור הראשון), נוהג אמנם לבוא לביתו כל ערב שבת, אבל פעם אחת שכח את עצמו בלימוד. רבי ינאי, חמיו (תנא בדור האחרון), שהיה רגיל לראותו מגיע בכל יום שישי מלווה בעמוד אש, משוכנע שאם יהודה בן רבי חייא אינו בא לביתו, זה סימן שנפטר, כי לא ייתכן שהוא מוותר על עונתו. איש צדיק שמלווה אותו עמוד אש, לא מוותר על הגעה הביתה לשבת. ואולם הסתבר שזו היתה נבואה שהגשימה את עצמה. יהודה בן רבי חייא נפטר רק אחרי דברי רבי ינאי. מספר הסיפור אכן סבור שיהודה בן רבי חייא עשה דבר חמור כשנתן לעצמו להיסחף בלימודו ולהימנע מהגעה לביתו בערב שבת, עד כדי גזר דין מוות.

הסיפור הבא הוא על נישואי בנו של רבי יהודה הנשיא. הנסיון הראשון לשרך אותו למשפחת רבי חייא אינו עולה יפה, והכלה המיועדת נפטרה. רבי מניח שיש פסול בשידוך ואכן נמצא שמשפחת רבי חייא אינה מיוחסת דיה כדי להשתדך לבית רבי, שמוצאו ממשפחת דוד. הנסיון השני נעשה עם משפחת רבי יוסי בן זמרא. הפעם קבעו לחתן, בין התנאים לנישואים, מימון של שתים-עשרה שנות לימודים בבית רב לפני החתונה. כלומר, הציפייה היתה שהכלה והחתן המיועדים יחכו לחתונה במשך שתים-עשרה שנים. בכל זאת, דאגו שהחתן יראה את כלתו בטרם לכתו לבית הרב. היא מצאה חן בעיניו, ולכן ביקש לקצר את תקופת לימודיו לשש שנים. בפעם השנייה שראה אותה, ביקש לשאתה מיד ורק אחר כך לצאת ללימודים. כשהתבייש בפני אביו על תשוקתו להינשא מיד ואי יכולתו לדחות את סיפוקו, הרגיע אותו רבי ואמר לו שגם בעניין המקדש הקדוש ברוך הוא שהתכוון שיבנו מקדש רק לאחר כניסת בני ישראל לארץ, פסק בסוף שיבנו משכן עוד במדבר. כלומר, שהקירבה יוצרת חיבה (על-פי פירוש רש"י ושטייננולץ), וזה בסדר. אחרי החתונה הלך בן זה (שאינו מוזכר בשמו) ללמוד שתים-עשרה שנים, כמצופה ממנו. כשחזר סוף סוף לביתו, נעשתה אשתו עקרה. אולי ההמתנה הממושכת מנשוא גרמה לכך. על כל פנים, רבי חוכך בדעתו מה לעשות כדי שבנו יוכל לקיים את מצוות "פרו ורבו". הוא נמנע מלגרש את האישה

20 ראו דיונים מפורטים בסיפורים אלה אצל: ש' ולר, נשים ונשיות בסיפורי התלמוד, תל-אביב 1993, עמ' 56-80. שם טוענת המחברת שהסיפורים נועדו להראות שכאשר הלומדים אינם מתנתקים רגשית ממשפחותיהם, התוצאה אינה מוות, בשונה מהמתנתקים רגשית. מגמה אפולוגטית זו נראית לנו מרחיקת לכת ומתעלמת מהאפקט המצטבר של הסיפורים. ראו גם: D. Boyarin, "Internal Opposition in Talmudic Literature", *Presentation*, 36 (1991), pp. 87-113.

העקרה כדי שלא להוות דוגמה רעה לנשים המחכות לבעליהן הלומדים. נישואים עם אישה נוספת נשקלים גם הם ונרחים, כדי שלא ייצא שאישה זו כמו זונה, נועדה רק לשם תענוג. בסופו של דבר הוא מתפלל, והאישה נרפאת מעקרותה (מדוע לא חשב על אופציה זו מלכתחילה?).

רבי חנניה בן חכינאי היה להוט כל-כך ללכת ללמוד בבית רב, שלמרות בקשה מפורשת של רבי שמעון בר יוחאי שימתין לו עד סוף מסיבת חתונתו, לא המתין לו ומיהר ללימודיו. מהמשך הסיפור אפשר ללמוד שהוא היה נשוי עוד לפני כן והספיק להוליד ילדה. כעבור שנים-עשרה שנות לימוד בבית הרב החליט רבי חנניה בן חכינאי לשוב לביתו, אבל לא מצא את הדרך לשם. החיים לא נפסקו בעיר מוצאו והיא השתנתה, ואף בתו בגרה ונהיתה נערה. רבי חנניה בן חכינאי נמנע מלשאול אנשים לדרך אלא הולך לגדת הנהר. שם הוא שומע את חברותיה של בתו קוראות לה "בת חכינאי", ומבין שזוהי בתו. הוא אינו ניגש אליה, אלא הולך אחריה עד לביתו, שם אשתו עסוקה בעבודתה הרגילה ומנפה קמח. כשהיא רואה אותו, פורחת נשמתה. רבי חנניא בן חכינאי מתפלל לשובה לחיים, וזה אכן מה שקורה.

רבי חמא בר ביסא, שגם הוא הלך ללמוד שנים-עשרה שנים בבית-המדרש, מנסה ללמוד את הלקח ממסיונו המסוכן של רבי חנניא בן חכינאי, ולא מגיע לביתו בפתאומיות, אלא שולח הודעה על בואו. כנראה שגם הוא לא ביקר בביתו משך כל תקופת לימודיו. על כל פנים, בזמן ההמתנה הוא הולך לבית המדרש שבעירו, ושם פוגש את בנו, שהפך בינתיים לתלמיד-חכם בזכות עצמו. הם אינם מזהים זה את זה, אבל לומדים תורה יחד ור' חמא בר ביסא מתרשם מאוד מחריפותו של הצעיר הזה. הוא מצטער מאוד על השנים שהיה יכול לבלות בגירול בנו, וחושב שאילו היה נשאר בביתו, היה מגדל בן כזה חכם. כשהסתיים הלימוד המשותף, רבי חמא בן ביסא הולך סוף-סוף לביתו, ולשם מגיע אחריו גם בנו. הוא חושב שתלמיד חכם זה בא אליו להמשיך את הלימוד המשותף, וקם מלפניו כאות של כבוד. אמו של הצעיר שחיכתה שנים-עשרה שנים לשובו של בעלה, מתפלאה ומעירה בסרקזם על מחוות הכבוד הזאת שאינה מתאימה ליחס שבין אב לבנו. כך נודעת לרבי חמא בר ביסא זהותו האמיתית של בנו. הוא מהלל אותו ומתהדר בכך שיש לו בן חכם כמותו, דור שלישי לתלמידי-חכמים. אין מילת תורה לאישה, שהמתנה שנים-עשרה שנה וגידלה לכדה בן תלמיד-חכם.

הסיפור הבא הוא הסיפור הידוע על רבי עקיבא ואשתו. רבי עקיבא היה רועה של כלבא שבוע. בתו של כלבא שבוע ראתה בו פוטנציאל לתלמיד-חכם, ראתה שהוא "צנוע ומעולה", ומציעה לו נישואים בתנאי שיילך ללמוד. רבי עקיבא מסכים והם נישאים בחשאי. אולם אביה שומע על הנישואים, כועס מאוד, מגרש אותה מביתו ומנשל אותה מרכושו. כך נותרת בת כלבא שבוע ללא מקור מחיה וללא בעלה, שהלך ללמוד שנים-עשרה שנים בבית רב, כמוסכם ביניהם. כשחזר, התלוו אליו שנים-עשר אלף תלמידים, כי הוא נהיה רב ומורה חשוב ביותר בפרק הזמן שחלף. עוד לפני שנכנס לביתו שמע איש זקן אחד אומר לאשתו: כמה תמשיכי לחיות כאלמנה בחיי בעלה? ואשתו עונה,

שאלו שמע בעלה בקולה, היה לומר שתיים-עשרה שנים נוספות. נראה שרבי עקיבא כלל לא נכנס לביתו, אלא מסיק מכך שקיבל רשות מאשתו ללכת ללמוד שתיים-עשרה שנים נוספות וכך הוא עושה.

כעבור עשרים וארבע שנים רבי עקיבא חוזר לביתו, מלווה בעשרים וארבעה אלף תלמידי חכמים. הפעם אשתו מבקשת לצאת לקראתו, אבל שכנותיה שרואות את עליבות בגדיה, מציעות לה לשאול בגד מכובד יותר. אשת ר' עקיבא מסרבת להצעה ויוצאת כמו שהיא מתוך ביטחון שרבי עקיבא יכיר אותה כמו שאדם מכיר את בהמתו. כשנפלה לרגליו, דחפו אותה תלמידיו. ר' עקיבא מתרה בהם מיד ואומר את המשפט היפה: "שלי ושלכם - שלה הוא".

אביה, ששמע שרב גדול הגיע לעיר, ניגש אליו שיתיר לו את נדרו לנשל את בתו מכל רכשו. ר' עקיבא שואל אותו, האם היה נודר את נדרו גם אילו ידע שחתנו יהפוך לגדול בתורה. כלבא שבוע עונה, שאילו ידע אפילו הלכה אחת, לא היה מדיר את בתו מנכסיו. ואז מגלה לו רבי עקיבא שהוא-הוא אותה חתן. כלבא שבוע נופל לרגליו ומעניק לו חצי מרכושו. כך מסתיימות עשרים וארבע שנות אלמנות בחיים ועוני מחפיר של אשת רבי עקיבא, שאמנם היא זו שיזמה אותו, אבל גם שילמה את מלוא המחיר על כך.

בהערה, שנראית כמעט אגבית, מצויין שבתו של רבי עקיבא נהגה כמו אמה עם בן עזאי.²¹

לסיום מחזור סיפורים עשיר וטרגי זה מסופר על רב יוסף, בנו של רבא, שנשלח ללמוד שש שנים על-ידי אביו. לאחר שלוש שנים, בערב יום כיפור הוא מחליט ללכת לביתו לראות את אשתו (כאמור, בארמית ביתו ואשתו זו אותה המילה). אביו יוצא לקראתו חמוש כדי למנוע ממנו ללכת לביתו לפני תום שש השנים, והם נאבקים עד כניסת יום הכיפורים, כך ששניהם מפסידים את הסעודה המפסקת לפני הצום. הסיפור מסתיים כאן.

מדרש הבית

מן האפקט המצטבר מהסיפורים הללו עולה ביקורת חריפה מאוד על נורמה שכנראה רווחה בכבל של התקופה שבה נכתבו הסיפורים. הסיפורים "מרחיקים עדות" על-ידי שימוש בשמות של תנאים ואמוראים ארץ-ישראליים, אבל נראה שהנורמה להיעלם מהבית לשנים רבות היתה דווקא בבליית, אולי בשל המרחקים הגדולים שם בין יישוב

21 הסיפור הזה סותר סיפור אחר על בן עזאי מיבמות סג ע"ב, שם נאמר עליו שלא קיים את מצוות "פרו ורבו" כי "נפשו חשקה בתורה". בעלי התוספות מעירים על כך ומציעים להבין שבן עזאי אירס את בתו של רבי עקיבא, אך מעולם לא נשאה. הוא גם מי שנכנס עם רבי עקיבא לפרסו והציץ ומת. מעט ידוע על בן עזאי, והסיפורים עליו לא לגמרי מתאימים זה לזה.

ליישוב. אנחנו רחוקים מאוד מקביעת המשנה, שעונתם של תלמידי חכמים היא כל שבוע. רק הסיפור הראשון מראה שמירה על הנורמה של עונה מדי שבוע, וגם זה לא עולה יפה. זהו הסיפור היחיד שבו האיש ששכח את עצמו בלימוד, הוא זה שמשלם את המחיר על כך במותו. שאר הסיפורים מראים שחכמים לא היססו להשאיר את נשותיהם כאלמנות או ליתר דיוק, כעגונות, למשך פרקי זמן ממושכים. הניתוק מהבית היה כה מוחלט, שחכמים אלה אינם מזהים את ילדיהם ואת הדרכים במקום מושבם. הנשים שאינן מוזכרות בשמותיהן, סובלות - האחת נעשית עקרה, השנייה מתה והשלישית סרקסטית, כנראה כועסת.

הסיפורים הללו מסופרים ביד אמן, בתמצות ודיוק לשון, מועט המחזיק מרובה. עלינו לדמיין את שתיים-עשרה השנים הארוכות של נתק בין בני הזוג ובין החכמים לביתם וילדיהם. ממה התפרנסו נשים נטושות אלה? וכיצד עמדו לברך במלאכת החזקת בתיהן וגידול ילדיהן?

ההשוואה בין בניית בית המקדש לנישואים, שראינו בסיפור על בנו של רבי, כאשר רבי מפיס את בנו הלהוט להינשא, מהגישה את חשיבות המשפחה והזוגיות. ובכל זאת, זה לא מונע ממנו להיעלם לפרק זמן כה ממושך הגורם לאשתו עקרות. הניתוק שלו הוא עקר, ועקרותה של אשתו אינה אלא ביטוי חיצוני של מה שקרה לו.

יש בית-מדרש מצוין בעיר מוצאו של רבי חמא בר ביסא, שכן בנו גדל שם להיות תלמיד-חכם מבריק. ובכל זאת, הוא נעלם לשתיים-עשרה שנים. מדוע היה צריך להתרחק מביתו? יש לזקוף את החינוך הטוב של הבן בעיקר לזכות אשתו, ששלחה את בנה לבית המדרש המצוין הזה.

הסיפור על רבי עקיבא שונה משאר הסיפורים כי היוזמה ליציאה ללימודים היא כאן לא של התלמיד-חכם ולא של אביו, אלא של אשתו. היא זו המשלמת את מלוא המחיר, תרתי משמע, של ההיעדרות הממושכת של בעלה. האם סבלה פחות מן הנשים האחרות בשל כך? על כל פנים, הסביבה, האיש הזקן והשכנות, רואים את סבלה ומתקוממים. אולם המפגש המחודש בין בני הזוג אינו טראומטי. נראה שרבי עקיבא מזהה אותה מיד, למרות עליבות בגדיה והזמן הרב שעבר, ומכיר לה תודה. האם הסוף הטוב של הסיפור, כולל התרת נדרו של כלבא שבוע, נועד לגרום לנו הנשים לנהוג כאשת רבי עקיבא? ייתכן, שכן מצוין שגם בתו של רבי עקיבא (מניין היתה לו בת? מתי היא נולדה?) נהגה כמו אמה. ואולם הופעת הסיפור ברצף הסיפורים הביקורתיים מעלה גם את האפשרות שרבי עקיבא הוא מקרה מיוחד. על כל פנים, זהו סיפור מכועס במיוחד. רבי עקיבא מרוכז בעצמו ואינו דואג לאשתו, לא לעונתה, אך גם לא לשארה ולכסותה. האם באמת ראוי שאישה תחיה בעוני מנוול במשך עשרים וארבע שנים כדי שבעלה יוכל ללמוד תורה באין מפריע? למרות שמקובל לראות סיפור זה כסיפור אהבה רומנטי, אנו מטילות ספק בכך.

בסיפור האחרון האישה כלל אינה מופיעה, והמאבק הוא בין רבא לבנו רב יוסף, שדווקא

מבקש להגיע לביתו לאחר שלוש שנים. אביו סבור שעליו להשלים קודם את שש שנות לימודיו. הסיפור אינו מוכרע. הוא מסתיים בתיקו מטריד.

בכל הסיפורים הללו הארוס מוסב לתלמוד תורה, במקום ליחסים בין איש לאשתו. מה זה אומר על התורה ועל תלמידי החכמים?²² החכמים הללו הופכים בעצם לנזירים ממין לתקופות ממושכות, כשכל האנרגיה שלהם מופנית לתלמוד התורה.

שאלנו את עצמנו אם יש מקבילה בחיים שלנו להתמסרות מוחלטת עד כדי נתק ממושך. למרות הקושי העצום לאזן בין קריירות שונות לבין חיי משפחה, נראה שנתקים כה טוטאליים אינם רווחים. אבל אפשר לקבל השראה מן הסיפורים הללו גם לנתקים חלקיים יותר, שעלולים לאתגר חיי המשפחה, כגון לימודים רחוק מהבית, שירות צבאי קרבי או עבודה במדינה רחוקה ללא המשפחה. למרות אמצעי התקשורת המפותחים העומדים לרשותנו היום, האם מהגרי עבודה אינם סובלים מנתקים שכאלה? חשבנו גם כי ייתכן שגברים נוטים יותר להתנתק מהבית לעומת נשים. זה נובע בעיקר מן המוסכמות החברתיות. לגיטימי יותר לגבר לתלמוד רחוק מביתו או לעסוק בעבודה המרחיקה אותו מהבית, מאשר לנשים.

מדרשי פסוק

“עונה של תלמידי חכמים, אימתי? ... מערב שבת לערב שבת” (כתובות סב ע”ב)

הטיילים בכל יום

חכמים שתיים בשבת

אומרים אחת בשבת

כעונה אחת ושישי חובה.

ולמה קבעו חכמינו עיתים לעונה של תלמידי-חכמים?

כי לתורה אין שיעור ואין גבולות

וצריך לשים לה סייג על-מנת

להבטיח את הזוגיות שתהא

עיקר בבית.

שולה אפרת

22 הרעיון הזה מפותח מאוד ביצירתו של ארי אלון, ראו: א' אלון, "שער הגיא", עלמא די, שדמות קיג-קיד, עמ' נו-כג, ובפרט פירושו לסיפור על רב רחומי ולסיפור על רב יוסף ורבא אביו.

עונה של חכמים אימתי?

מערב שבת לערב שבת.

ועונתן של חכמות אימתי?

אם רצונו שלוב ברצונה

יואילו ויחפצו ויממשו כשירצו.

אם רצונה אינו כשלו

רצונו אינו כשלה

מה יעשו?

יהיו חכמים וחכמות בעונתם,

מערב שבת לערב שבת,

בין ערב שבת לערב שבת,

בשבת,

בערב,

הזמן אינו חשוב. ההסכמה וההנאה הן העיקר.

הזוג נהנה, השכינה עונה.

לאה רייביץ

ההתייחסות לקיום יחסי מין בכתובים משמחת מאוד.

יש פה התאמה.

כשהגבר צעיר וכוחו במותניו, באה הגמרא ואומרת לו, אל תתנפל, לא כל יום,

רק ביום שישי.

כשהוא כבר בוגר, כוחו לא במותניו וצריך לעודד/לחייב אותו לקיים יחסי מין, אז

פעם בשבוע חייב!

אילנה שמחון

בערב שבת נפתחים שערי שמים
ומלאכי השרת מברכים אותנו
שיהא השבוע הבא עלינו לטובה
משופע בכל טוב, בכיסנו ובנשמתנו.

ואנחנו הילדים מביטים
בנרות השבת שהדליקה אמא
שומעים קידוש שמברך אבא
ומסבים אל השולחן.
סועדים את לבנו בירק ובבשר
מקנחים בעוגת קינמון וציפורן
ומברכים שאכלנו משלו.

בערב שבת מספרים בשבחה
של אמנו אשת החיל
שערכה שולחן כיד המלך
ובשבחו של אבינו
שהביא דבר תורה
ולמדנו כבוד ודרך ארץ
ואומרים אמן אחריהם
ויוצאים בשמחה למקום תורה.
דבורה ארקינד

עונה של תלמידים אימתי? מערב שבת לערב שבת.
ערב שבת או יום שישי בצהריים. האם יגיע הביתה מהצבא? בהעדר טלפונים
ניידים לא היה אפשר לדעת. בכל ערב שבת הייתה זו הפתעה החוזרת על עצמה
- יגיע או לא יגיע? בני הגדול, כששירת בצבא, היה שב הביתה לקראת ערב שבת
וחוזר לכסיסו במוצאי שבת.
לעיתים עוד היה מספיק ליידע אותנו מטלפון ציבורי שנבוא לאסוף אותו מצומת
זה או אחר בשעה מאוד לא ברורה. ההמתנה בצומת הייתה מורטת עצבים.
אוטובוס אחר אוטובוס עוצר בתחנה, והחייל שלי לא בא. כשהיה סוף-סוף יורד
מהאוטובוס, עייף וסחוט משינה-לא-שינה בדרכים, הייתי מחסירה פעימה.
החייל שלי חזר, וכבר כמעט נכנסת השבת.
וכך מערב שבת לערב שבת, עד שחלפו עברו שלוש שנים.
רונית דקל

איזה מענה נותנים לעונה

ושל מי היא בכלל?

רק לאישה יש עונה?

רק לאישה יש תשוקה?

תמיד כשאת עצבנית

אני יודע שימי המחזור מתקרבים,

כך הוא אומר לי.

את ברגישות יתר

זה ההורמונים אני יודע

אני לוקח את זה בחשבון.

ואתה, מה קורה לך?

אתה תמיד אותו דבר?

לי יש כרונולוגיה אחרת

אצלי הכל תלוי

בתפקיד, בעבודה

בחגים, בשבתות

וגם בכמה תאריכים כואבים במיוחד.

אצלי העונות קבועות

אצלך כל הזמן משתנות!

ללימוד תורה קובעים עיתים

בעבודה יש לוח זמנים

ולזוגיות?

אנחנו בעצמנו נחליט

נדבר, נרגיש ונממש

בלי לתת דין וחשבון

בלי לסמן בלוח השנה

רק מתי שמתחשק

זו העונה שלנו

תמיד!

אסתר אלכסנדר

15. דף סג ע"א – סד ע"א: אישה מורדת

משנה: המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת. ר' יהודה אומר: שבעה טרפעיקין. עד מתי הוא פוחת? עד כנגד כתובתה. ר' יוסי אומר: לעולם הוא פוחת והולך עד שאם תפול לה ירושה ממקום אחר גובה הימנה. וכן המורד על אשתו, מוסיפין על כתובתה שלשה דינרין בשבת. ר' יהודה אומר: שלשה טרפעיקין.

מורדת ממאי רב הונא אמר מתשמיש המטוה ר' יוסי ברבי חנינא ממלאכה תנן וכן המורד על אשתו בשלמא למאן דאמר מתשמיש לחיי אלא למאן דאמר ממלאכה מי משועבד לה אין באומר איני זן ואיני מפרנס והאמר רב האומר איני זן ואיני מפרנס יוציא ויתן כתובה ולא לאמלוכי ביה בעי.

מורדת ממה? רב הונא אמר: מתשמיש המיטה. ר' יוסי ברבי חנינא אמר: ממלאכה. למדנו במשנה: "וכן המורד על אשתו". נניח למי שאמר מתשמיש, בסדר. אלא למי שאמר ממלאכה, האם משועבד לה הבעל? כן, באומר "איני זן ואיני מפרנס". והרי אמר רב: האומר "איני זן ואיני מפרנס" יוציא ויתן כתובה. וכי אין (צורך) להימלך בו (ובינתיים קונסים אותו)?

מיתבי אחת לי ארוסה ונשואה ואפילו נדה ואפילו חולה ושומרת יבם בשלמא למאן דאמר ממלאכה שפיר אלא למאן דאמר מתשמיש נדה בת תשמיש היא אמר לך אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו איכא דאמרי בשלמא למאן דאמר מתשמיש היינו דקתני חולה אלא למאן דאמר ממלאכה חולה בת מלאכה היא אלא מתשמיש כולי עלמא לא פליגי דהויא מורדת כי פליגי ממלאכה מר סבר ממלאכה לא הויא מורדת ומר סבר ממלאכה נמי הויא מורדת.

מקשים מברייטא: אחת לי ארוסה ונשואה, ואפילו נידה ואפילו חולה ואפילו שומרת יבם. זה מסתדר למי שאמר (שמורדת) ממלאכה. אלא לדעת מי שאומר (שמורדת) מתשמיש, נידה בת תשמיש היא? אמר לך, אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו. יש אומרים: זה מסתדר למי שאמר (שמורדת) מתשמיש הוא ששנה חולה. אלא למי שאמר (שמורדת) ממלאכה, חולה בת מלאכה היא? אלא (מורדת) מתשמיש כולם אינם חלוקים שהיא מורדת. כאשר נחלקו, זה ממלאכה: חכם זה סבר שממלאכה אינה מורדת, וזה סבר שממלאכה גם מורדת.

לגופו של עניין: המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרים בשבת. רבי יהודה אומר: שבעה טרפעיקין. רבותינו חזרו ונמנו שיהו מכריזין עליה ארבע שבתות זו אחר זו ושולחים לה בית-דין: היי יודעת שאפילו כתובתך מאה מנה, הפסדת. אחת לי ארוסה ונשואה, אפילו נידה אפילו חולה ואפילו שומרת יבם. אמר לו ר' חייא בן יוסף לשמואל: נידה בת תשמיש היא אמר לו: אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. אין מכריזין עליה אלא בבתי-כנסיות ובבתי-מדרשות. אמר רבא: מדויק גם שלמדנו (בברייתא) "ארבע שבתות זו אחר זו", ומזה לומדים (שמדובר על בתי-כנסיות ובתי-מדרשות בלבד, ולא ברחוב). אמר רמי בר חמא: פעמיים שולחים לה מבית-דין. אחת קודם הכרזה ואחת לאחר הכרזה. דרש רב נחמן בר רב חסדא: הלכה כרבותינו. אמר רבא: זו שטות. אמר לו רב נחמן בר יצחק: מהי השטות? אני אמרתי לו, ומשמו של אדם גדול אמרתי לו. ומיהו? רבי יוסי בר' חנינא. והוא (רבא) כדעת מי סבר? כמו שנאמר, אמר רב ששת: הלכה נמלכים בה. רב הונא בן יהודה אמר (בשם) רב ששת: הלכה אין נמלכים בה.

גופא המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרים בשבת רבי יהודה אומר שבעה טרפעיקין רבותינו חזרו ונמנו שיהו מכריזין עליה ארבע שבתות זו אחר זו ושולחין לה בית דין הוי יודעת שאפילו כתובתיך מאה מנה הפסדת אחת לי ארוסה ונשואה אפילו נדה אפילו חולה ואפילו שומרת יבם אמר ליה ר' חייא בר יוסף לשמואל נדה בת תשמיש היא אמר ליה אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו אמר רמי בר חמא אין מכריזין עליה אלא בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אמר רבא דיקא נמי דקתני ארבע שבתות זו אחר זו שמע מינה. אמר רמי בר חמא פעמים שולחין לה מבית דין אחת קודם הכרזה ואחת לאחר הכרזה דרש רב נחמן בר רב חסדא הלכה כרבותינו אמר רבא האי בורכא אמר ליה רב נחמן בר יצחק מאי בורכתיה אנא אמריתה ניהליה ומשמיה דגברא רבה אמריתה ניהליה ומנו רבי יוסי בר' חנינא ואיהו כמאן סבר כי הא דאתמר רבא אמר רב ששת הלכה נמלכין בה רב הונא בר יהודה אמר רב ששת הלכה אין נמלכין בה

היכי דמיא מורדת אמר אמימר דאמרה בעינא ליה ומצערנא ליה אבל אמרה מאיס עלי לא כייפינן לה מר זוטרא אמר כייפינן לה הוה עובדא ואכפה מר זוטרא ונפק מיניה רבי חנינא מסורא ולא היא התם סייעתא דשמיא

כיצד היא בדיוק מורדת? אמר אמימר: שאמרה: "אני רוצה אותו ורוצה לצער אותו", אבל אם אמרה "מאוס עלי", אין כופים עליה. מר זוטרא אמר: כופים עליה. היה מקרה שכפה מר זוטרא ויצא ממנו (מן הזיווג הכפוי) רבי חנינא מסורא. ולא היא. שם היתה עזרת שמים.

הוה כלתיה דרב זביד אימרדא הוה תפיסא חד שירא יתיב אמימר ומר זוטרא ורב אשי ויתיב רב גמדא גביהו יתבי וקאמרי מרדה הפסידה בלאותיה קיימין אמר להו רב גמדא משום דרב זביד גברא רבה מחניפיתו ליה והאמר רב כהנא מיבעיא בעי רבא ולא פשיט איכא דאמרי יתבי וקאמרי מרדה לא הפסידה בלאותיה קיימין אמר להו רב גמדא משום דרב זביד גברא רבה הוא אפכיתו ליה לדינא עילויה האמר רב כהנא מיבעיא בעי לה רבא ולא פשיט השתא דלא אתמר לא הכי ולא הכי תפסה לא מפקינן מינה לא תפסה לא יהבינן לה ומשהינן לה תריסר ירחי שתא אגיטא ובהנך תריסר ירחי שתא לית לה מזוני מבעל

כלתו של רב זביד מרדה. היתה תופסת בידה בגד אחד. ישב אמימר ומר זוטרא ורב אשי וישב רב גמדא איתם. ישבו ואמרו: אישה שמרדה, הפסידה (אפילו את הבגדים שהביאה איתה בנדונייתה), ועדיין קיימים. אמר להם רב גמדא: משום שרב זביד אדם גדול מחניפים אתם לו בהלכה? והרי אמר רב כהנא: שאל רבא (את הבעיה הזו) ולא פתר אותה. יש אומרים (גירסה אחרת): ישבו ואמרו (אותם החכמים): מרדה, לא הפסידה את בלאותיה (שהביאה איתה בנדונייתה) שעדיין קיימים. אמר להם רב גמדא: משום שרב זביד אדם גדול הופכים אתם את הדין עליו. הרי אמר רב כהנא: רבא הסתפק בעניין זה ולא פתר אותו. עכשיו שלא נאמר לא כך ולא כך, אם תפסה (מרכושה), לא מפקיעים ממנה. אם לא תפסה, לא נותנים לה. ומשהים אותה שנים-עשר חודשי שנה עד הגט, ובאותם שנים-עשר חודשים אין לה מזונות מבעלה.

במילים אחרות

המשנה קובעת שאישה המורדת בבעלה ואינה ממלאה את חובותיה, נקנסת בשבעה דינרים כל שבוע, עד לגובה כתובתה. מעבר לכך, היא מגורשת אך ללא כתובה, אותה איבדה כבר. רבי יהודה סבור שגובה הקנס הוא מחצית ממה שקבע התנא הראשון. רבי יוסי סבור שגם אם הקנסות הגיעו לגובה הכתובה, אפשר להמשיך ולקנוס אותה (מבלי לגרשה) מרכוש שהיא ירשה, או מכל רכוש אחר שיש לה.

המשנה קובעת גם שאם בעל מורד באשתו ואינו ממלא את חובותיו כלפיה, הוא נקנס בשלושה דינרים כל שבוע. ורבי יהודה פוסק גם כאן שהקנס הוא מחצית, שלושה טרפעקים.

התלמוד שואל, מהן החובות אשר אישה שאינה מבצעת אותן מגדירות אותה כמורדת? ניתנות לכך שתי תשובות: רב הונא אומר שאישה מורדת היא אישה שאינה מוכנה לקיים יחסי מין עם בעלה. לעומתו, אומר רבי יוסי ברבי חנינא שזו אישה המסרבת לבצע את המלאכות שהיא מחויבת בהן, כפי שהוגדר במשנה לעיל (ראו פרק 7). לשם הכרעה בשאלה זו מעיינים בהמשך המשנה, במילים "וכן המורד על אשתו". זה מתאים לדעת מי שאומר שהמרד הוא אי ההסכמה לקיים יחסי מין, אבל האם ייתכן מרד של הבעל באשתו בנושא מלאכה? התשובה לכך חיובית: איש האומר לאשתו "אני זן ואיני מפרנס", כלומר, מי שאינו ממלא את חובותיו הכלכליות לאשתו. ואולם רב קבע כי מי שאומר כך, חייב לגרש את אשתו ולתת לה כתובה, וזה סותר את משנתנו, שקונסים את הבעל בכל שבוע שהבעל מסרב לזון את אשתו. התשובה לסתירה זו נפתרת בכך שעד שנמלכים בו ומנסים לשכנע אותו לשנות את דעתו, הוא נקנס. אבל בסוף התהליך הוא חייב לגרש את אשתו עם כתובתה אם הוא מסרב לזון ולפרנס אותה.

כעת מעמתים את משנתנו עם ברייתא הקובעת שמורדת עשויה להיות אישה מאורסת, נשואה, נידה, חולה ושומרת יבם (כלומר, אישה שצריכה להתייבם לאחי בעלה המת). ברייתא זו מתיישבת עם משנתנו, אם כוונתה היא שהאישה מרדה ממלאכה. אם מניחים שמשנתנו מגדירה מורדת כמי שמסרבת לקיים יחסי מין, זה מוזר, כי על-פי הברייתא גם אישה נידה עלולה להיות מורדת, למרות שאינה מקיימת יחסי מין בזמן הנידה. התשובה הניתנת לתהייה זו היא כי עצם העובדה שהאישה מסרבת ליחסי מין עם בעלה באופן עקרוני, פוגעת בו או במילים של התלמוד: "אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו"²³. כלומר, עצם העובדה שהבעל יודע שאשתו מסרבת לקיים אתו יחסי מין גם כשלא תהיה נידה, מצערת אותו, ולכן האישה המורדת נקנסת גם בהיותה נידה.

שאלה הפוכה נשאלת על אי ההתאמה בין המשנה לאותה הברייתא, אם מניחים שהמשנה מדברת על אישה שמורדת מיחסי מין. נטען שאישה חולה אמנם אינה יכולה לעשות מלאכה, אבל יכולה לקיים יחסי מין (!) התשובה הכללית הניתנת היא, כי

23 וראו לעיל, בפרק 13, שם נאמר משפט זה על אישה שבעלה אינו ממלא את חובת עונתה.

אין חולקים על כך שאישה אשר אינה מוכנה לקיים יחסי מין עם בעלה היא מורדת, ואולם קיימת מחלוקת בשאלה, האם אישה שאינה רוצה לעשות מלאכה נחשבת אף היא למורדת.

בשונה מהאמור במשנה, מסופר בברייתא ש"רבותינו חזרו ונמנו" - כלומר החליטו ברוב קולות - שבמקום לקנוס את האישה המורדת, מביישים אותה בבית הכנסת או בבית המדרש במשך ארבעה שבועות רצופים ושולחים לה בית-דין שמודיע לה כי אם תתמיד במרידתה תאבד את כל כתובתה בלי קשר לגובהה של הכתובה. רמי בר חמא אומר ששולחים לה אנשים מבית הדין פעמיים: לפני ביושה כפומבי, ורק אם לא חזרה בה, שבים ושולחים לה אנשים לאיים עליה שוב בסוף תהליך הביוש. רב נחמן בר רב חסדא קובע שההלכה היא "כרבותינו" (ולא כפי שנאמר במשנה). רבא אומר שזו שטות. דעתו היא, שיש לעשות עם האישה תהליך כמתואר במשנה. השאלה נותרת לא מוכרעת, ולא ברור מהו התהליך שיש לעשות עם אישה מורדת.

התלמוד מבחין בהמשך בין אישה שרוצה בכוונה לצער את בעלה, הנחשבת מורדת, לעומת אישה שמואסת בבעלה. אין כופים על אישה שמואסת בבעלה להיות אתו. מר זוטרא כופר בכך וקובע כי גם אישה שמאסה בבעלה נכפית, על-פי התהליך המתואר לעיל. ומסופר שמזיווג כזה, שבו אישה מאסה בבעלה אך מר זוטרא כפה עליה להישאר עם בעלה ולקיים אתו יחסי אישות, נולד החכם רבי חנינא מסורא. כלומר, אין חשש שזיווג כזה יביא לתוצאה של ילדים שאינם ראויים. יש מי שכופר בכך ואומר שבאותו מקרה היה "סיוע שמיימי", ואולם אין להסיק מכך לכל מקרה אחר.

מסופר שכלתו של רב זביד מרדה ונאחזה בכגדיה הבלויים. להמשך הסיפור יש שתי גירסאות סותרות: האחת גורסת, ששלושה חכמים קבעו כי אישה מורדת מאבדת גם את הבגדים שהביאה לנישואיה בנדונייתה. היא מאבדת הכול. רב גמדא חלק עליהם ואמר, שהם מתחנפים לרב זביד ולכן פוסקים כך. שאלה זו לא הוכרעה על-ידי רבא (שהוא חכם חשוב מהם). הגירסה השנייה אומרת, שהחכמים האמורים קבעו שאישה מורדת אינה מאבדת את בגדיה שנותרו לה מנדונייתה. רב גמדא אמר, שהם מתחנפים לרב זביד, כי רבא לא הכריע בשאלה זו. מכיוון ששאלה זו לא הוכרעה, נקבע שאם אישה תפסה את בגדיה, משאירים לה אותם, אבל אם לא תפסה אותם, אין נותנים לה אותם. היא נותרת חסרת כול.

לסיום חלק זה נקבעת החמרה נוספת במצבה של האישה המורדת: מעכבים את גיטה במשך שנה שלמה, ללא מזונות מבעלה. בשנה זו היא גם חסרת כול וגם מסורבת גט ולא יכולה להינשא לאיש אחר. זו סנקציה שאי אפשר להגזים בחומרתה.

מדרש הבית

בסוגייה ניכר מתח רב בין הרצון למנוע מאישה למרוד בכל מחיר ובין הקשבה מסוימת לרצונותיה. במשנה יש הצעה לתהליך שכנוע עם ענישה הדרגתית של האישה המורדת. היא נקנסת בכל שבוע, אבל לא מאבדת הכול בבת אחת. האמוראים מחמירים את מצבה באומרם שיש לבייש את האישה בפומבי, ואם זה לא עוזר, היא מאבדת בבת אחת את כל כתובתה. מגדילים לעשות החכמים הקובעים שאפילו את בגדיה האישה מאבדת, והיא נותרת בלא מזונות ובלא גט במשך שנה שלמה. זו סנקציה חמורה מאין כמותה בחברה שבה האישה אינה עצמאית מבחינה כלכלית. נראה כאילו עצם האפשרות שאישה יכולה למרוד בבעלה מקוממת את החכמים ופוגעת באגו הגברי שלהם.

עם זאת, קיימת אפשרות שאישה תאמר שבעלה מאוס עליה, המתקבלת בהבנה מצד רוב החכמים. הם סבורים שאין לכוף אישה לחיות עם אדם שמאוס עליה, ושבמקרה כזה על הבעל לתת לה גט. נפתח כאן פתח לאישה ליזום גירושין במקרים שבהם היא אומללה בנישואיה. היא מאבדת בכך את כתובתה, שזו סנקציה לא קלה, אבל לפחות ישנה אפשרות כלשהי לאישה ליזום פרידה. על כך כתב הרמב"ם בהלכות אישות, פרק יד, הלכה ה-י:

ח| האישה שמנעה בעלה מתשמיש המיטה היא הנקראת מורדת, ושואלין אותה מפני מה מרדה: אם אמרה, מאסתיהו ואיני יכולה להיבעל לו מדעת, כופין אותו להוציא לשעתו, לפי שאינה בשביה שתיבעל לשנוי לה; ותצא בלא כתובה כלל, ותיטול בליותיה הקיימין, בין מנכסים שהכניסה לבעלה ונתחייב באחריותו, בין מנכסים שלא נתחייב באחריותו. ואינה נוטלת משל בעלה כלום; ואפילו מנעל שברגליה ומטפחת שבראשה שלקחן לה, פושטת ונותנת לו. וכן כל שנתן לה מתנה, מחזרת אותו, שלא נתן לה, על מנת שתיטול ותצא.

ט| ואם מרדה מתחת בעלה, כדי לצערו ואמרה, הריני מצערת אותו בכך, מפני שעשה לי כך וכך, או מפני שקיללני, או מפני שעשה עימי מריבה, וכיוצא בדברים אלו שולחים לה מבית דין ואומרים לה, הוי יודעת שאם את עומדת במרדך, אפילו כתובתך מאה מנה, הפסדת אותה; ואחר כך מכריזין עליה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בכל יום ארבע שבתות זו אחר זו, ואומרים פלונית מרדה על בעלה.

יז| ואחר ההכרזה, שולחין לה פעם שנייה, ואומרים לה, אם את עומדת במרדך, הפסדת כתובתך. אם עמדה במרדה ולא חזרה מלכין בה, ותאבד כתובתה, ולא יהיה לה כתובה כלל; ואין נותנין לה גט, עד שנים עשר חודש, ואין לה מזונות, כל שנים עשר חודש. ואם מתה קודם הגט, בעלה יורשה.

לפי הרמב"ם, שפוסק כמו התלמוד כאן, ההבדל בין אישה הטוענת "מאוס עלי" לבין אישה מורדת הוא הביוש הפומבי, וכן עיכוב הגט למשך שנה ללא מזונות במקרה המורדת. האישה המואסת בבעלה גם היא מאבדת את כתובתה וכל דבר שניתן לה מתנה מבעלה במשך תקופת נישואיהם, אבל נראה שהיא אמורה לקבל גט לאלתר. כמובן, אם הבעל מסרב לתת לה גט, האישה היא מסורבת גט על כל המשתמע מכך. כל זה נועד להרתיע נשים מלמרוד וגם מלטעון שמאסו בבעליהן. זו ההלכה שנקבעה לדורות.

המשנה אמנם מגדירה גם אפשרות של בעל מורד, אבל זו כלל לא נדונה בתלמוד בשלב זה. יש כאן האדרה של המיניות הגברית, שבפניה יש להכניע את האישה. האפשרות שהבעל כופה את עצמו על אשתו, כלל לא עולה על הדעת. זכותו של הגבר לקיים יחסי מין עם אשתו, גם אם היא אינה רוצה בכך.

מה גורם לאישה למרוד בבעלה, לעשות שביתת מין? ומה לגבי שביתה ממלאכה? ברור שמתענים קשים בין הבעל לאשתו יביאו אותה להכעיס אותו. מעניין שההלכה מערבת את החכמים בנושא השייך במובהק לתחום האינטימי שבין איש לאשתו. על החכמים לברר את המניעים של האישה וגם לתת לה אורכה מסוימת לחזור בה. הביוש הפומבי שלה הוא גם ביוש שלו. ודאי נשאלת השאלה בקהילה, מה גרם לסכסוך בין בני הזוג. זה עשוי להרתיע את הבעל מלהכריז על אשתו כמורדת. בכל מקרה, אנחנו בזירה של סכסוך כוחני.

מה גורם לאישה לטעון "מאוס עלי", שהיא אינה יכולה להמשיך לחיות עם בעלה? זה יכול להיות דברים פעוטים הגורמים לה דחייה, אבל זה גם יכול להיות אלימות פיזית, כלכלית או רגשית. למרות הטעון החזק של "מאוס עלי", האישה מאבדת את כתובתה. זו סנקציה חמורה, שנועדה להרתיע נשים מלטעון טענה זו.

הכלי רב העוצמה של שביתת מין מזכיר לנו את המחזה הידוע של אריסטופנס "ליסיסטרטה"²⁴, שבו נשות יוון כופות על הגברים לחתום על הסכם שלום באמצעות שביתת מין. אמנם זו קומדיה, אבל היא חושפת נקודת חולשה אצל הגברים הנזקקים לנשותיהם. אישה שמחליטה למרוד ולא לקיים יחסי מין עם בעלה, היא אישה מסוכנת לזוגיות, אבל גם לחברה ולמוסכמותיה. המשנה והתלמוד וגם הרמב"ם רוצים נשים צייתניות.

24 ראו: אריסטופנס, ליסיסטרטה (תרגום: א' שבתאי), שוקן, תל-אביב 1997. המחזה נכתב בסביבות 400 לפנה"ס.

16. דף סד ע"א – סד ע"ב: מה בין מורד למורדת?

אמר רב טובי בר קיסנא אמר שמואל: כותבין איגרת מרד על ארוסה ואין כותבין איגרת מרד על שומרת יבם. מקשים על כך (מהברייתא): "אחת לי ארוסה ונשואה, אפילו נידה אפילו חולה ואפילו שומרת יבם". אין זה קשה. כאן שתבע הוא, כאן שתבעה היא. שאמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל: תבע הוא, נזקקין לו. תבעה היא, אין נזקקין לה. במה העמדת את זו שאמר שמואל? (במקרה) שתבעה היא, זה "כותבין איגרת מרד על ארוסה". "לארוסה" היה צריך לכתוב. זה לא קשה: למד "לארוסה". במה שונה שומרת יבם שאין (כותבים לה איגרת מרד)? שאומרים אנו לה: לכי, אין את מצווה (בפרייה ורבייה). ארוסה גם נאמר לה: לכי, אין את מצווה. אלא (מדובר) בבאה מחמת טענה, שאמרה: רוצה אני מקל ליד ומעדר לקבורה. כך גם שומרת יבם, בבאה מחמת טענה זו. אלא זה וזה שתבע הוא ואין זה קשה.

כאן (בברייתא) לחלוץ, וכאן (שמואל) לייבם. שאמר ר' פדת אמר ר' יוחנן: תבע לחלוץ, נזקקין לו. תבע לייבם, אין נזקקין לו.

מה ההבדל לייבם שלא (נזקקים לו)? שאומרים אנו לו: לך, ושא אישה אחרת. לחלוץ גם נוכל לומר לו: לך, ושא אישה אחרת. אלא שאומר: כיוון שזו קשורה בי לא נותנים לי אישה אחרת.

אמר רב טובי בר קיסנא אמר שמואל כותבין איגרת מרד על ארוסה ואין כותבין איגרת מרד על שומרת יבם מיתבי אחת לי ארוסה ונשואה אפילו נדה אפילו חולה ואפילו שומרת יבם לא קשיא כאן שתבע הוא כאן שתבעה היא דאמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל תבע הוא נזקקין לו תבעה היא אין נזקקין לה במאי אוקימתא להא דשמואל בשתבעה היא האי כותבין איגרת מרד על ארוסה לארוסה מיבעי ליה הא לא קשיא תני לארוסה מאי שנא שומרת יבם דלא דאמרינן לה זיל לא מפקדת ארוסה נמי נימא לה זיל לא מפקדת אלא בבאה מחמת טענה דאמרה בעינא חוטרא לידא ומרה לקבורה הכי נמי שומרת יבם בבאה מחמת טענה אלא אירי ואירי שתבע הוא ולא קשיא

כאן לחלוץ וכאן לייבם דאמר ר' פדת אמר ר' יוחנן תבע לחלוץ נזקקין לו תבע לייבם אין נזקקין לו

מאי שנא לייבם דלא דאמרינן ליה זיל ונסיב איתתא אחריתי לחלוץ נמי נימא ליה זיל ונסיב איתתא אחריתי אלא דאמר כיון דאגידא בי לא קא יהבו לי אחריתי

הכא נמי כיון דאגידא בי לא קא יהבו לי אחריתי אלא אידי ואידי שתבע לייבם ולא קשיא כאן כמשנה ראשונה כאן כמשנה אחרונה דתנן מצות יבום קודמת למצות חליצה בראשונה שהיו מתכוונין לשום מצוה עכשיו שאין מתכוונין לשום מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות יבום.

גם כאן (כשתובע לייבם) הוא אומר: כיוון שזו קשורה בי, לא נותנים לי אישה אחרת. אלא זה וזה שתבע לייבם. ואין זה קשה. כאן (שכותבים איגרת מרד כשיטת) משנה ראשונה, כאן (שאיין כותבים, כשיטת) משנה אחרונה. שלמדנו: מצוות יבום קודמת למצוות חליצה. בראשונה שהיו מתכוונין לשום מצווה (היו כותבים לה איגרת מרד). עכשיו שאין מתכוונין לשום מצווה, אמרו מצוות חליצה קודמת למצוות יבום (ולכן לא כותבים איגרת מרד, כמו שאמר שמואל).

עד מתי הוא פוחת וכו': מאי טרפעיקין אמר רב ששת אסתירא וכמה אסתירא פלגא דזוזא תניא נמי הכי ר' יהודה אומר שלשה טרפעיקין שהן תשע מעין מעה וחצי לכל יום אמר ליה רבי חייא בר יוסף לשמואל מאי שנא איהו דיהבינן ליה דשבת ומאי שנא איהי דלא יהבינן לה דשבת איהי דמיפחת קא פחית לא מיחזי כשכר שבת איהו דאוסופי קא מוספא מיחזי כשכר שבת

"עד מתי הוא פוחת וכו'": מה זה טרפעיקין? אמר רב ששת: אסתירא (מטבע קטנה). וכמה היא אסתירא? חצי זוז. שנויה ברייתא גם כן: רבי יהודה אומר: שלושה טרפעיקין, שהן תשע מעין, מעה וחצי לכל יום. אמר לו רבי חייא בר יוסף לשמואל: כמה שונה הוא שאנו נותנים לו גם של שבת, ומה שונה היא שלא נותנים לה פחת של שבת? היא שמפחיתים (מכתובתה) לא נראה כשכר, והוא שמוסיפים לו נראה כשכר שבת.

אמר ליה ר' חייא בר יוסף לשמואל מה בין מורד למורדת אמר ליה צא ולמד משוק של זונות מי שוכר את מי דבר אחר זה יצרו מבחוץ וזו יצרה מבפנים.

אמר לו ר' חייא בר יוסף לשמואל: מה בין מורד למורדת? אמר לו: צא ולמד משוק של זונות, מי שוכר את מי? דבר אחר: זה יצרו מבחוץ וזו יצרה מבפנים.

במילים אחרות

אישה ארוסה מסומנת כשייכת לבעלה, אך עדיין לא עברה לגור אתו ולכן היא אסורה עליו ביחסי מין. ובכל זאת שמואל קובע שאם היא מכריזה (בפני מי?) שאינה מוכנה לקיים יחסי מין עם ארוסה, היא מורדת על כל המשתמע מכך - ביוש של ארבעה שבועות, אוברן הכתובה אם לא חזרה בה, ועיכוב הגט לשנה שלמה בלי מזונות. ככל הנראה, חל עליה הכלל "אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו"; כלומר, אף שיחסי מין הם אסורים בנסיבות האלה, עצם העובדה שהאישה מכריזה על אי הסכמתה לקיים יחסי מין עם איש זה גם בעתיד, גורמת לו צער. על כל פנים, שמואל גם קובע ששומרת יבם אינה מורדת, גם אם אינה מוכנה לקיים יחסי מין עם יבמה, כלומר, מסרבת להתייבם. שומרת יבם היא אישה שבעלה מת ולא השאיר אחריו ילדים או נכדים. עליה להינשא לאחד מאחיו של בעלה, וכל עוד לא נישאה ליבם ולא עברה טקס חליצה, היא שומרת יבם. חליצה היא טקס שנעשה כאשר היבם או האישה מסרבים לייבום. האישה צריכה לחלוץ את סנדלו של היבם, לירוק על הארץ לפניו ולומר: "פְּכָה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִבְנֶה אֶת בֵּית אָחִיו" (דברים כה, ט). קביעתו של שמואל סותרת ברייתא האומרת שאישה מורדת היא כל אישה שאינה מוכנה לקיים יחסי מין עם בעלה, גם אם היא רק מאורסת לו, ואפילו היא נידה, חולה או שומרת יבם.

הניסיון הראשון ליישב את הסתירה בין דברי שמואל לברייתא הוא טענה ששמואל מתייחס למקרה שהאישה היא שתובעת את היבם, והוא מסרב לייבם אותה, שכן אז הוא מורד, ולא היא. לפי פירוש זה, הברייתא מתייחסת לאישה שאינה מוכנה להתייבם, שאז היא נחשבת מורדת. נקבע גם כי כאשר האישה מסרב לייבם, הוא אמנם מורד, אבל אין מוסיפים על כתובת האישה, כאמור במשנה.

התלמוד שואל על הניסוח של שמואל שקבע כי כותבים איגרת מרד על אישה מאורסת, בעוד שהפירוש כאן אומר שזה תקף במקרה שהאישה היא התובעת להינשא והבעל הוא הסרבן. ואכן התשובה היא שזו איגרת מרד לטובת האישה. במקרה כזה היא זוכה בתוספת לכתובתה. ואז נשאלת השאלה, מדוע לשומרת יבם אין כותבים איגרת מרד לטובתה במקרה שהאיש מסרב לייבם אותה? והתשובה הניתנת היא, שהאישה אינה מצווה במצוות פרייה ורבייה, ולכן אין כופים על היבם לשלם ליבמתו. היא אמנם נותרת עגונה ולא יכולה להינשא לאחר, אבל אין מחשיבים זאת כמרד. אולם אז נשאלת השאלה, מדוע לאישה מאורסת כן כותבים איגרת מרד במקרה שבעלה לא כונס אותה לתוך ביתו, שכן גם אישה זו אינה מצווה בפרייה ורבייה? נעשה ניסיון נוסף ליישב זאת בכך שהאישה המאורסת באה וטוענת שהיא זקוקה לצאצאים כדי שיטפלו בה בזקנתה ויקברו אותה כשיבוא יומה. אבל טענה דומה יכולה לטעון גם שומרת

יבם. הנסיון הראשון ליישב את דברי שמואל עם הברייתא קרס, ונאמר כי בשני המקרים, בדברי שמואל ובברייתא, מדובר באיש התובע את האישה המורדת.

הנסיון השני ליישב את דברי שמואל, שאין כותבים איגרת מרד לשומרת יבם עם דברי הברייתא האומרת שכותבים לה איגרת מרד, מציע שהברייתא מדברת על מקרה ששומרת היבם מסרבת לחליצה, ואז האישה היא מורדת, בעוד ששמואל מדבר על אישה המסרבת להתייבם, ואז האישה אינה מורדת. הנימוק הניתן לכך הוא, שבמקרה כזה היבם יכול לשאת אישה אחרת. אבל נטען, שגם במקרה של סרבנית חליצה היבם יכול לשאת אישה אחרת. ובשני המקרים היבם יכול לומר כי כאשר הוא קשור ליבמה, יקשה עליו למצוא אישה אחרת. לכן נסיון זה נדחה, ונקבע שגם שמואל וגם הברייתא מדברים על שומרת יבם המסרבת להתייבם.

הנסיון השלישי ליישב את הדברים אומר שיש כאן אכן שתי שיטות שונות: הברייתא הקובעת שכותבים לשומרת יבם סרבנית איגרת מרד היא כשיטת משנה ראשונה, ושמואל הקובע שאין כותבים לה איגרת מרד הוא כשיטת משנה אחרונה. המשנה המדוברת מספרת, כי בראשונה היו כופים על נשים להתייבם, ולכן אישה שסירבה להתייבם נחשבה מורדת, אבל כעת (בזמן קביעת הדברים במשנה) מצוות חליצה קודמת למצוות ייבום, ולכן אין כופים על אישה להתייבם, והיא לא נחשבת מורדת אם היא מסרבת להתייבם ודורשת חליצה.

בהמשך מבררים מה ערכו של טרפעיק המוזכר בדברי רבי יהודה במשנה. התשובה היא שערכו חצי זוז, ורבי יהודה קובע שזה שליש ממזון של שבוע. ואז נשאלת השאלה, מדוע לאישה מורדת מפחיתים שבעה דינרים (או טרפעיקים), כלומר דינר לכל אחד מימי השבוע, כולל שבת, ואת האיש המורד קונסים רק בשלושה דינרים (או טרפעיקים), בלי לכלול את שבת. התשובה היא, כי מכיון שלאישה מפחיתים מהכתובה, זה אינו נראה כשכר של שבת, ואילו כאשר האיש מורד, מוסיפים לאישה על כתובתה, וזה עלול להיראות כשכר של שבת.

כעת נשאלת השאלה, מדוע בעצם האישה המורדת נקנסת כפליים ויותר מן האיש המורד? שתי תשובות ניתנות: האחת, שגברים צריכים יותר מין מאשר נשים, וההוכחה היא שוק של זונות, שבו אנשים שוכרים נשים למין, ולא להיפך. השנייה היא, שכאשר האיש אינו מסופק מינית, הדבר ניכר עליו, ואילו על האישה לא ניכרת התשוקה הלא-מסופקת.

מדרש הבית

ההשוואה בין מרידתו של הגבר למרידת האישה, הנעשית כאן לאורך הסוגייה, מאדירה את צרכיו המיניים של האיש לעומת צרכיה של האישה. משום כך האישה המורדת נענשת בחומרה הרבה יותר גדולה מהאיש המורד. עולה אפילו האפשרות שלפי דעת

שמואל, כאשר אישה שומרת יבם רוצה לממש את נישואיה והיבם מסרב לכך, לא ננקטת שום סנקציה כנגדו, למרות שהאישה נותרת עגונה אם לא נעשתה חליצה (!). היא אינה זוכה אפילו בפיצוי כספי. לפי פירוש זה, ברור שאם הסירוב הוא שלה, היא מוכרזת כמורדת.

כאמור, עצם העובדה שלפי המשנה הנדונה קונסים את האישה המורדת בסכום יותר מכפול מהאיש המורד, משמרת את יחסי הכוחות הלא-שוויוניים ביניהם. הנימוקים המאדירים את צרכיו המיניים של האיש לעומת צרכיה המיניים של האישה, מוכרים לנו מן המציאות גם היום. זה אמור להצדיק את קוד הלבוש הנשי המחמיר בחברות מסורתיות, כדי לא לעורר את יצריו של האיש, שאם הוא מגורה אך אינו מסופק מינית, הוא מושפל, לדברי סוגייתנו. מנגד, זה מצדיק את קוד הלבוש הנשי החושפני בחברות ליברליות יותר, דווקא כדי לגרות יצר מיני גברי. האיסור המושת על בנות בלבד לבוא לבית הספר במכנסיים קצרים, הנוהג בבתי ספר שונים בארץ, ממשיך קו מחשבה זה, שיש לשמור על הגברים ולהתחשב יותר בתשוקה המינית שלהם.

מעניין שהפיתרון האחרון לסתירה בין הברייתא למשנה מתייחס להתפתחות היסטורית במימוש ההלכה. בעבר העדיפו ייבום על פני חליצה, אך בזמן יצירת המשנה כבר העדיפו חליצה על פני ייבום. אין נימוק לשינוי הזה, ואפשר רק לשער שמצוות הייבום יצרה קשיים רבים לבני זוג שלא בחרו זה בזה.

אמנם, כפי שראינו בפרק הקודם, ניתנת לאישה הזדמנות לנמק את סירובה לקיים יחסי מין בטענת "מאיס עלי", אבל לא ברור מדוע האישה שהאיש אינו מאוס עליה, בכל זאת רוצה לצער ולהכעיס אותו. מה קרה בין בני הזוג שגרם לאישה "למרוד"? נראה שכותבים לה די בקלות איגרת מרד, וליבנו עם אותה אישה, שוודאי יש לה סיבה להתעקש על שלה.

האם הלכות אלה על מורדת ומורד נועדו לתמוך במוסד המשפחה ולמנוע את פירוקה? האם סנקציות אכזריות באמת יכולות להציל נישואים? המחשבה שכדי להצליח לקיים משפחה, נחוץ הרבה רצון טוב מצד שני בני הזוג, ולא די באחד מהם שירצה בכך אינה נוכחת כאן. האיומים על האישה ודאי שימשו כגורם מרתיע רב עוצמה, והתוצאה ודאי היתה שנשים רבות נכנעו לגורלן, גם נגר רצונן. לגבר מורד יש אופציות: הוא אינו מאבד את כל רכושו ויכול להינשא לאישה אחרת. הוא גם יכול ליזום גירושים בלא הסכמת האישה.²⁵ קטע זה בתלמוד, אף כי הוא משווה לכאורה בין איש מורד לאישה מורדת, מעצים את חוסר השוויון ביחסי הכוחות בין בני הזוג המסוכסכים.

25 חרם דרבנו גרשום האוסר על גט ללא הסכמת האישה לקבלו, הוא מן המאה העשירית והתקבל רק בקהילות אשכנז.

17. דף סד ע"ב: כלכלת מינימום

משנה: המשרה את אשתו על ידי שלישי לא יפחות לה משני קבין חטין או מארבעה קבין שעורין. אמר רבי יוסי: לא פסק לה שעורין אלא ר' ישמעאל שהיה סמוך לאָדום. ונותן לה חצי קב קטנית, וחצי לוג שמן, וקב גרוגרות או מנה דבלה; ואם אין לו, פוסק לעומתן פירות ממקום אחר. ונותן לה מִטָּה, מִפֶּץ ומחצלת. ונותן לה כֶּפֶה לראשה וחגור למתניה, ומנעלים ממועד למועד, וכלים של חמשים זוז משנה לשנה. ואין נותנין לה לא חרשים בימות החמה ולא שְׁחָקִים בימות הגשמים, אלא נותן לה כלים של חמשים זוז בימות הגשמים והיא מתכסה בבלאותיהן בימות החמה, והשחקים שלה. נותן לה מעה כסף לצורכה ואוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת. ואם אין נותן לה מעה כסף לצרכה, מעשה ידיה שלה. ומה היא עושה לו? משקל חמש סלעים שְׁתֵי ביהודה, שהן עשר סלעים בגליל; או משקל עשר סלעים ערב ביהודה, שהן עשרים סלעים בגליל. ואם היתה מניקה, פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה. כמה דברים אמורים? בעני שבישראל, אבל במכובד - הכל לפי כבודו.

של מי משנתנו? לא של רבי יוחנן בן ברוקא ולא של רבי שמעון, שלמדנו במשנה: "וכמה שיעורו (של עירוב)? מזון שתי סעודות לכל אחד ואחד. מזונו לחול ולא לשבת, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: לשבת ולא לחול". וזה וזה מתכוונין להקל.

ר' יוחנן בן ברוקא אומר ככר הלקוח בפונדיון מארבע סאין לסלע. רבי שמעון אומר: שתי ידות לכיכר משלוש כיכרות לקב. (חציה לבית המנוגע וחצי חציה לפסול את הגווייה, וחצי חצי חציה לקבל טומאת אוכלין).

של מי (משנה זו)? אם של רבי יוחנן בן ברוקא, שמונה הן, ואם של רבי שמעון, שמונה-עשרה סעודות הן.

מני מתניתין לא רבי יוחנן בן ברוקא ולא רבי שמעון דתנן וכמה שיעורו מזון שתי סעודות לכל אחד ואחד מזונו לחול ולא לשבת דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר לשבת ולא לחול וזה וזה מתכוונין להקל

ר' יוחנן בן ברוקא אומר ככר הלקוח בפונדיון מארבע סאין לסלע רבי שמעון אומר שתי ידות לככר משלש ככרות לקב חציה לבית המנוגע וחצי חציה לפסול את הגווייה וחצי חצי חציה לקבל טומאת אוכלין

מני אי רבי יוחנן בן ברוקא תמני הויין ואי רבי שמעון תמני סרי הויין

לעולם ר' יוחנן בן ברוקא, וכמו שאמר רב חסדא: צא מהן שלישי לחנווני, כך גם כאן שלישי והוסף עליהן. ועדיין שתיים-עשרה הן.

"אוכלת עמו לילי שבת" - זה מתאים לשיטת מי שאמר שמדובר על אכילה ממש. אבל מי שאמר שמדובר בתשמיש, מה יש לומר? ועוד, שלוש-עשרה הן. אלא כמו שאמר רב חסדא: צא מהן מחצה לחנווני, כך גם כאן הבא חצי והטל עליהם. קשה לרב חסדא מרב חסדא. לא קשה: זה במקום שנותנים (דמי) עצים, וזה במקום שאין נותנים (דמי) עצים.

אם כך, שש-עשרה (סעודות) הן. כשיטת מי? כרבי חידקא שאמר: ארבע סעודות חייב אדם לאכול בשבת. אפילו תאמר (כדעת) חכמים, הורד אחת בשביל אורחים ומזדמנים. עכשיו שהגעת לכך, אפילו אם תאמר (כשיטת) רבי שמעון לחכמים, הורד שלוש בשביל אורחים ומזדמנים.

"אמר רבי יוסי: לא פסק שעורין וכו'" אלא באדום הוא שאוכלים שעורים, בכל העולם לא אוכלים? כך אמר: לא פסק שעורים כפליים מחיטים, אלא רבי ישמעאל שהיה סמוך לאדום, מפני ששעורים אדומיות רעות הן.

לעולם ר' יוחנן בן ברוקא וכדאמר רב חסדא צא מהן שלישי לחנווני הכא נמי אייתי תילתא שדי עלייהו אכתי תרתי סרי הויין

אוכלת עמו לילי שבת הניחא למאן דאמר אכילה ממש אלא למאן דאמר אכילה תשמיש מאי איכא למימר ועוד תליסר הויין אלא כדאמר רב חסדא צא מהן מחצה לחנווני הכא נמי אתיא פלגא ושדי עלייהו קשיא דרב חסדא אדרב חסדא לא קשיא הא באתרא דיהבי ציבי הא באתרא דלא יהבי ציבי

אי הכי שיתסרי הויין כמאן כרבי חידקא דאמר ארבע סעודות חייב אדם לאכול בשבת אפילו תימא רבנן דל חדא לארחי ופרחי השתא דאתית להכי אפילו תימא ר' שמעון לרבנן דל תלת לארחי ופרחי לרבי חידקא דל תרתי לארחי ופרחי.

אמר רבי יוסי לא פסק שעורין וכו': אלא באדום הוא דאכלין שעורים בכולי עלמא לא אכלי הכי קאמר לא פסק שעורים כפלים בחטין אלא רבי ישמעאל שהיה סמוך לאדום מפני ששעורין אדומיות רעות הן.

במילים אחרות

שליש הוא אדם שאינו בעלה של האישה, אך מונה על ידו לדאוג לה. המשנה מגדירה מהם צורכי קיום מינימליים של אישה, שחובה על השליש לספק לה. מדובר בכמויות מינימליות של מזון: חיטה או שעורה, קטניות, שמן ופירות יבשים; וכן מיטה וכלי מיטה, בגדים ונעליים ודמי כיס. אם לא ניתנים לה דמי כיס, מותר לה לעבוד ולהתפרנס מעבודתה, ולא לתת את הכנסותיה לבעלה, כנהוג במקרים אחרים. מוגדרת כמות מינימלית של עבודה שאישה, המקבלת את המגיע לה, צריכה לעשות לבעלה: כמות של אריגה המוגדרת על-פי המשקל המקובל – סלעים ביהודה או בגליל (בגליל ערך סלע כנראה מחצית מערכו ביהודה). נאמר גם שאישה מיניקה חייבת בפחות עבודה וזכאית ליותר מזון. המשנה מציינת שמדובר בה במינימום שבמינימום, שהוא חובה לעני. לאדם שאינו עני מרוד, יש חובה לספק לאשתו את צרכיה ברווחה המתאימה לרמת חייו, "הכל לפי כבודו".

התלמוד נכנס לדיון סבוך מאוד כדי לברר מהי בדיוק כמות המזון שבה נוקבת המשנה, והאם די בה לאישה לכל שבוע, כלומר לארבע-עשרה ארוחות. יש מחלוקת בין רבי יוחנן בן ברוקא לרבי שמעון בדבר מספר הסעודות שיש בקב: רבי יוחנן בן ברוקא סבור שיש בקב ארבע סעודות, לעומת רבי שמעון הסבור שיש בקב תשע סעודות (שיעורים אלה מאפשרים לחשב את השיעור המינימלי של דברים שונים לקבלת טומאה). לפי חישובים אלה, האישה, שנאמר במשנה שהיא מקבלת שני קבים חיטה לשבוע, מקבלת מזון לשמונה סעודות לפי רבי יוחנן בן ברוקא ושמונה-עשרה סעודות לפי רבי שמעון. נעשים כאן חישובים מסובכים (כולל חישוב של פער בין מחיר החיטה לצרכן לעומת מחיר החיטה לחנווני) כדי להגיע לארבע-עשרה סעודות לשבוע. מה שברור הוא, שיש כאן נסיון להבטיח לאישה מינימום של שתי סעודות ביום. יש מחלוקת בשאלה אם בשבת האישה אוכלת עם בעלה, ואז אין צורך בסעודה נוספת, והאם יש צורך בארבע סעודות בשבת. יש גם שאלה, האם מוסיפים לה את דמי העצים לאפיית הלחם, מה שלא נכתב במשנה. בכל מקרה, נקבע שלאישה מגיע מעט יותר מן המינימום הדרוש לה, כדי שתוכל לארח. התלמוד מוצא דרך להבטיח שלפי כל שיטות הפרשנות והכימות של הארוחות, האישה תקבל די חיטה לשמונה-עשרה סעודות, ובכך מנסה לספק מינימום לקיום בכבוד.

על נוסח המשנה – לפיה קובע רבי יוסי שרק רבי ישמעאל פסק שעורים לאישה, כי גר סמוך לארום – נשאלת השאלה, האם במקומות אחרים אין אוכלים שעורים. והתשובה היא שדווקא סמוך לארום השעורים שווים חצי מכמות החיטה כי זהו אזור שחון, ולכן דווקא שם יש להכפיל את כמות השעורה הנדרשת לאישה, לעומת כמות החיטה הנקובה במשנה.

מדרש הבית

מצד אחד, יש כאן הקפדה מדוקדקת על כך שלאישה יהיה כל מה שנחוץ לה לחיים בכבוד, אך מצד שני זה נראה מינימלי מאוד ועל גבול המכבד. אנחנו נעות בין הערכה להתחשבות בצרכים של האישה לבין התקוממות על הקטנוניות שבה נדונים הדברים.

האפשרות שאינה עולה מן המשנה היא, שהאישה תדאג בעצמה לצרכיה ותנהל את חייה בהתאם לראות עיניה. אם הבעל לא דואג לאשתו, יש לו שְׁלִישׁ העושה את שליחותו ומספק לאישה את הדרוש לה. היא חייבת לתת את שכר עבודתה לבעלה, גם אם אינו דואג לה באופן אישי אלא רק על-ידי שְׁלִישׁ. זה נועד להבטיח שיהיה לאישה מה לאכול ומקום לישון, אבל מדוע לא עולה על הדעת כלל האפשרות שתדאג לעצמה? האם ברור שאין די בשכר עבודתה כדי לפרנס אותה? אם כן, טוב עושה המשנה הקובעת שיש צורך בשְׁלִישׁ שידאג לה. אך מדוע שכרה כה נמוך? המשנה הזו והדיון הקטנוני על כמות הארוחות מטרידים מאוד. וכך גם הקביעה שפירות עבודתה של האישה שייכים אוטומטית לבעלה, אלא אם כן הוא אינו מספק לה את צרכיה הבסיסיים ביותר. האישה מוחזקת בתנאי תלות בבעלה. אין לה דרך לשפר את מצבה הכלכלי.

18. דף סה ע"א: אין פוסקים יינות לאישה

"ונותן לה חצי קב קטנית": ואילו יין לא למד. מסייע לו לר' אלעזר, שאמר ר' אלעזר: אין פוסקין יינות לאישה, ואם תאמר: "אַלְכָה אַחְרֵי מְאָהֲבֵי נִתְּנִי לְחָמִי וּמִימֵי צְמָרִי וּפְשָׁתֵי שְׂמֹנֵי וְשָׁקוּי" (הושע ב, ז). דברים שהאישה משתוקקת אליהם. ומה הם? תכשיטים. דרש רבי יהודה איש כפר נביריא, ויש אומרים איש כפר נפור חיל: מניין שאין פוסקים יינות לאישה? שנאמר: "וּתְּקַם חֲנָה אַחֲרַי אֲכַלָּה בְּשֵׁלָה וְאַחֲרַי שְׂתֵה" (שמואל א א, ט). "שתה" ולא "שתת". אלא מעתה "אכלה" ולא "אכל" כך גם כן? אנחנו, מפני ששינה הכתוב אנו אומרים. הרי בה עוסק והולך, מדוע שינה? אלא למד ממנה "שתה" ולא שתת.

מיתבי רגילה נותנין לה רגילה, מקשים: רגילה, נותנים לה. רגילה, זה שונה, שאמר רב חיננא בר כהנא אמר שמואל: רגילה נותנין לה כוס אחד, שאינה רגילה נותנין לה שני כוסות. מה נאמר? אמר אביי: כך אמור, רגילה בפני בעלה שני כוסות; שלא בפני בעלה נותנין לה כוס אחד. אינה רגילה בפני בעלה אלא כוס אחד; שלא בפני בעלה, אין נותנין לה כל עיקר.

ואם תרצה אמור: רגילה נותנים לה לבישול קדירה.

ונותן לה חצי קב קטנית: ואילו יין לא קתני מסייע ליה לר' אלעזר דאמר ר' אלעזר אין פוסקין יינות לאישה ואם תאמר אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי דברים שהאשה משתוקקת עליהן ומאי נינהו תכשיטין דרש רבי יהודה איש כפר נביריא ואמרי לה איש כפר נפור חיל מנין שאין פוסקין יינות לאישה שנאמר ותקם חנה אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה שתה ולא שתת אלא מעתה אכלה ולא אכל הכי נמי אנן מדשני קרא בדבוריה קאמרינן מכדי בגוה קא עסיק ואתי מאי טעמא שני שמע מינה שתה ולא שתת

מיתבי רגילה נותנין לה רגילה שאני דאמר רב חיננא בר כהנא אמר שמואל רגילה נותנין לה כוס אחד שאינה רגילה נותנין לה שני כוסות מאי קאמר אמר אביי הכי קאמר רגילה בפני בעלה שני כוסות שלא בפני בעלה נותנין לה כוס אחד רגילה בפני בעלה אלא כוס אחד שלא בפני בעלה אין נותנין לה כל עיקר

ואי בעית אימא רגילה נותנין לה לבישול קדירה

דאמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן מעשה בכלתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים סאתים יין לציקי קדרה מערב שבת לערב ששבת אמרה להן כך תפסקו לבנותיכם תנא שומרת יבם היתה ולא ענו אחריה אמן

תנא כוס אחד יפה לאשה שנים ניוול הוא שלשה תובעת בפה ארבעה אפילו חמור תובעת בשוק ואינה מקפדת

אמר רבא לא לנו אלא שאין בעלה עמה אבל בעלה עמה לית לן בה והא חנה דבעלה עמה הואי אכסנאי שאני דאמר רב הונא מנין לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה שנאמר וישכימו בבקר וישתחוו לפני ה' וישוכו ויבאו אל ביתם הרמתה וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה ה' השתא אין מעיקרא לא

חומא דביתהו דאביי אתאי לקמיה דרבא אמרה ליה פסוק לי מזוני פסק לה פסוק לי חמרא אמר לה ידענא ביה בנחמני דלא הוה שתי חמרא אמרה ליה חיי דמר דהוי משקי ליה בשופרזי כי האי בהדי דקא מחויא ליה איגלי דרעא נפל נהורא בבי דינא קם רבא על לביתיה תבעה לבת רב חסדא אמרה ליה בת רב חסדא מאן הוי האידנא בבי דינא אמר לה חומא דביתהו דאביי

שאמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן: מעשה בכלתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים סאתים יין לבישול מערב שבת לערב ששבת. אמרה להן: כך תפסקו לבנותיכם. למדו: שומרת יבם היתה, ולא ענו אחריה אמן.

למדנו: כוס אחד יפה לאישה, שניים – ניוול הוא, שלושה – תובעת בפה, ארבעה – אפילו חמור תובעת בשוק ואינה מקפדת.

אמר רבא: לא לנו אלא שאין בעלה עמה אבל בעלה עמה, אין לנו בה (איסור זה). והרי חנה, שבעלה עמה היה (ממנה למדנו איסור זה)? אורח (דינו) שונה. שאמר רב הונא: מניין לאורח שאסור בתשמיש המיטה? שנאמר: "וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֶּקֶר וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְפָנֵי יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ וַיִּבְאוּ אֶל בֵּיתָם הֲרַמְתָּה וַיֵּדַע אֱלֹקָנָה אֶת חֲנָה אִשְׁתּוֹ וַיִּזְכְּרָה יְהוָה" (שמואל א, יט). עכשיו (שבאו הביתה) - כן. מתחילה - לא.

חומא אשתו של אביי באה לפני רבא. אמרה לו: פסוק לי מזונות. פסק לה. - פסוק לי יין. אמר לה: יודע אני שנחמני (אביי) לא היה שותה יין. אמרה לו: בחיי אדוני, שהיה משקה אותי בכוסות כמו זה. תוך שהיתה מראה לו בידיה התגלגלה זרועה. נעשה אור בבית הדין. קם רבא, נכנס לביתו ותבע (מין מאשתו) בת רב חסדא. אמרה לו בת רב חסדא: מי היה כעת בבית הדין? אמר לה: חומא, אשתו של אביי.

יצאה אחריה, היכתה אותה במנעול של ארגז עד שהוציאה אותה מכל העיר. אמרה לה: הרגת לך שלושה (בעלים), ובאת להרוג אחר?!

אשתו של רב יוסף, בנו של רבא, באה לפני רב נחמיה, בנו של רב יוסף. אמרה לו: פסוק לי מזונות. פסק לה. פסוק לי יין. פסק לה. אמר לה: יודע אני בבני מחוזא ששותים יין.

אשתו של רב יוסף, בנו של רב מנשיא ממדויל, באה לפני רב יוסף. אמרה לו: פסוק לי מזונות. פסק לה. פסוק לי יין. פסק לה. - פסוק לי כלי משי. אמר לה: כלי משי למה? אמרה לו: לך ולחברי חבורתך!

נפקא אבתרה מחתא לה בקולפי דשידא עד דאפקה לה מכולי מחוזא אמרה לה קטלת ליך תלתא ואתת למיקטל אחרינא

דביתהו דרב יוסף בריה דרבא אתאי לקמיה דרב נחמיה בריה דרב יוסף אמרה ליה פסוק לי מזוני פסק לה פסוק לי חמרא פסק לה אמר לה ידענא בהו בבני מחוזא דשתו חמרא

דביתהו דרב יוסף בריה דרב מנשיא מדויל אתאי לקמיה דרב יוסף אמרה ליה פסוק לי מזוני פסק לה פסוק לי חמרא פסק לה פסוק לי שיראי אמר לה שיראי למה אמרה ליה לך ולחברך ולחבורך.

במילים אחרות

בפרק הקודם הוגדרו צורכי הקיום המינימליים של האישה, ויין לא נכלל בהם. כאן פוסק רבי אלעזר שאין נותנים יין לאישה כלל! ולמרות שיש פסוק מהושע שלכאורה אומר ההיפך, המדרש מפרש את המילה "שקוי" כמצביעה על מושאי תשוקתה של האישה, שהם תכשיטים. מסתבר, שבעיני רבי אלעזר תכשיטים הם צורך הכרחי או לפחות לגיטימי של נשים, בעוד יין - לא. רבי יהודה מהכפר נביריא, או מהכפר נפור חיל, מוסיף מדרש המלמד מהסיפור של חנה, אמו של שמואל, שאין נותנים לאישה יין. הפסוק מנוסח בצורה קצת חריגה - פועל האכילה ופועל השתייה אינם באותו הגוף. מכאן לומד רבי יהודה כי כמו שחנה לא שתתה יין בסעודה בשילה, כך אין נותנים לאישה יין כלל.

ובכל זאת, יש ברייתא הקובעת שאם האישה רגילה לשתות יין, נותנים לה. כעת יש מחלוקת בשאלה, כמה יין אפשר לפסוק לה; כלומר, לקבוע כמה יין עליה לקבל ביחד עם זכויותיה הממוניות האחרות. נשאלות השאלות, האם זו כוס אחת או שתיים? האם זה תלוי בהרגל שלה או לא? והאם זה תלוי בכך שיש לה בעל או לא? התרחקנו מההקשר המקורי, שדיבר על זכויות האישה במקרה שפרנסתה הופקדה בידי שלישי. כאן השאלה היא, אם הבעל נוכח ואז אפשר לפסוק לה יין, או שאינו נוכח ואז - לא. ויש אומרים, שהיין היחיד שפוסקים לאישה הוא יין לבישול. אך עדיין לא נומק, מדוע

יין הוא משהו שאישה אינה זכאית לו, או שזכאית לו רק בכמות מוגבלת מאוד. אפשר היה לחשוב שמשום יוקר היין הוא אינו נכלל בכלכלת המינימום שלה. בהמשך נראה שיש לכך נימוק אחר. בינתיים מסופר על מקרה שנפסקו לאישה סאתיים יין לשבוע (שזו כמות מכובדת למדי), לבישול; תגובתה, "כך תפסקו לבנותיכם", ניתנת להתפרש כך שהיא מרוצה מן הכמות הנדיבה, או ההיפך, שהיא מקללת את החכמים שיפסקו כה מעט יין לבנותיהם. על כל פנים, מצוין שהיתה שומרת יבם - כלומר אלמנה שציפתה לייבום - הווה אומר, ש"לא בפני בעלה". החכמים לא ענו אחריה "אמן", כדי שלא ייראה שהם מאחלים לבנותיהם להתאלמן.

הברייתא הבאה מנמקת את הרתיעה הגדולה מפסיקת יין לאישה: היין גורם לאישה פריצות מינית. אישה שתויה היא בהכרח גם פרוצה מינית. לא סומכים על האישה שתשלוט ביצריה, והקישור בין יין למיניות נתפס פה כמובן מאליו. רבא מעיר, שהברייתא נוגעת רק לאישה שלא נמצאת עם בעלה. לדעתו, כנראה אין בעיה בכך שאישה תשתוקק למין, כל עוד זה מופנה לבעלה. מאחר שלמדנו שאין לפסוק יין לאישה מסעודת חנה בשילה, נשאלת השאלה מדוע היא לא שתתה שם יין, שהרי היתה עם בעלה בסעודה זו. ונאמר, שכל עוד הזוג לא נמצא בביתו, אסור לו לקיים יחסי מין; והראיה, שרק כאשר אלקנה וחנה שבו לביתם, הוא "ידע" את אשתו וכך נולד שמואל.

מסופר על חומא, אלמנתו של אביי, שבאה לדין אצל רבא בתביעה למזונות וליין. רבא סירב להקציב לה יין בטענה שבבית אביי לא שתו יין. היא טענה לעומתו, שבעלה היה משקה אותה יין אפילו בכוסות גדולות כמו אמת ידה, שאותה חשפה בבית הדין (בטעות או בכוונה?). על כל פנים, מתואר שהחשיפה הזאת הפיזה אור בבית המדרש, כדי לומר מה רב היה יופיה של חומא. רבא המגורה רץ הביתה לאשתו לקיים איתה יחסי מין. אשתו הבינה מיד שלא סתם רבא מתנפל עליה באמצע היום, ושאלה מי היה בבית הדין. רבא ענה לה בכנות, ואשתו, הנקראת בסיפור בת רב חסדא, רדפה בקנאתה אחרי חומא וגירשה אותה מהעיר. אגב כך מתברר שחומא היפה התאלמנה משלושה בעלים.

מופיעים כאן עוד שני סיפורים על נשים העומדות על זכותן לקבל יין במסגרת הבטחת קיומן לאחר מות בעליהן. למרות כל האמור לעיל, הן קיבלו יין לכלכלתן. מגדילה ועושה אלמנת רב יוסף, התובעת גם בגדי משי כצורך קיומי שלה, מפני שכך היתה רגילה להתלבש. היא אינה מוכנה לרדת ברמת החיים עם מות בעלה. לא נאמר אם אכן קיבלה את מבוקשה.

מדרש הבית

יין מתחבר לחושניות, לשחרור, למיניות, לתשמיש מיטה, להרפתקה, לאיבוד שליטה על היצר. היין "חותך" את הראש ונותן שחרור לאשה, מנטרל חסמים. זה מסביר גם את הנטייה שלא לספק אותו לנשים, מפני הפוטנציאל הטמון בו, וגם את רצונה של האישה

להשתחרר. ניכר כאן חשש גדול מנשים פנויות (כלומר שאין להן בעל או שבעלן נעדר מן הבית) וממיניותן. החכמים רוצים שליטה על היצר המיני של נשים וסבורים ששליטה על כמות היין שהן שותות תגדיל את שליטתן בכך.

אישה השותה שלוש כוסות יין ותובעת יחסי אישות במפורש, נתפסת כאישה פרוצה. צריך לשלוט עליה. האמירה שאישה ששותה ארבע כוסות יין תובעת יחסי מין אפילו מחמור בשוק, היא מקוממת ומגעילה.

ייתכן שהרגל שתיתית יין היה עניין מעמדי: בנות המעמדות הגבוהים יותר היו רגילות לשתות יין, ועל כן תבעו זאת כזכות אלמנטרית שלהן. החכמים מקשיבים לנשים ולתביעותיהן, אבל גם מתערבים באופן די בוטה במה שאינו נראה להם כצרכים הכרחיים לנשים.

מי שכמעט מאבד שליטה על יצרו בשלל סיפורי המקרה שלפנינו, הוא דווקא רבא, החכם הגדול והחשוב! לא הנשים, ובלי קשר ליין. לטעמנו, יש הרבה אירוניה בסוגייה הזאת. מרוב רצון לשלוט על נשים, דווקא גברים הם המאבדים שליטה על עצמם.

בחרנו לכתוב את מדרשי הפסוק על תשוקותינו.

מדרשי פסוק

“דברים שהאישה משתוקקת עליהם” (כתובת סה ע”א)

דברים שאני משתוקקת עליהם:

כתף להניח עליה את הראש

ושקט -

דברים אחרים יש לי

במידה הנכונה.

שלומית תורן ארבל

אני משתוקקת לחיבה וחום מבני משפחתי, להקשבה מהסובבים אותי במעגלים השניים, להבנה למצבי מהקרובים לי, לתשומת לב מחברותי כשאני פותחת את סגור לבי, לקבלה כשאני מעדיפה לשבת בצד ולשתוק.
אני משתוקקת לחופש, לאוויר, לטבע המגיש לי צבעים וריחות.
חונית דקל

הזדקנותה של תשוקה

זוכרת תשוקתי בנעורי,
חושפת, עולזת, עולצת,
חולצת.
זוכרת תשוקת נשיותי הצעירה
קלילה, נסחפת, חוברת,
חולפת.
השתנתה תשוקתי בהיותי לאם
דואגת, חומלת, חובקת,
אוהבת.
רוויית תשוקת עבר
משתוקקת היום
לאהבה שבקרבה
שקט ורווחה.
תרה אחר תמהיל שיקוי מכשפה
לשפות תה
בישיבה בתוך מעין חם.
אורית שנהר

משתוקקת לתשוקה שהייתה.

אליזבט גולדזין

ישנם ימים בהם

אני שותקת את תשוקותיי
ונעתרת למאווייהם של אהוביי.
מילים טובות
מחוות של חסד
ומתנות אהבה
ושפע של מזון לגוף ולנשמה
נובעים ממני
וחוזרים אלי
כמעגלים של חיבוקים חמים
ותחושה של
בראשית.

דבורה ארקינד

אם לזהות אישה על פי הדברים

שאישה משתוקקת אליהם במקומותינו -
כנראה שאינני אישה.

אם תאמר תכשיטים?

אין לי תכשיטים.

אם תאמר יין?

אני לא נוגעת ביין כל חי.

אם תאמר עונתה?

גם זה בעירבון מוגבל.

למה באמת אני משתוקקת?

לחופש, למרחבים, לאוויר הפתוח, לתנועה

ולהמון חום ואהבה

שלא תמיד קל לי להשיגם מבני האדם

אבל תמיד תמיד מזומנים לי

מידירי ההולכים על ארבע.

שנאמר: "אפילו חמור תובעת בשוק"...

שולה אפרת

19. דף סה ע"א – סה ע"ב: עוד על כלכלת מינימום

"ונותן לה מטה ומפץ וכו'": מפץ (מחצלת רכה) ומחצלת למה לה שנותן לה? אמר רב פפא: במקום שנוהגים למלא את המיטה בחבלים, שמוקינים אותה. למדו חכמים: "אין נותנין לה כר וכסת. משום רבי נתן אמרו: נותנים לה כר וכסת". במה מדובר? אם שדרכה (בכר וכסת), מה טעמו של התנא הראשון? ואם אין זו דרכה, מה טעמא של רבי נתן? לא נחוץ אלא שדרכו (לישון כך), ואין זה דרכה. התנא הראשון סבר שאמר לה: כאשר אני הולך אקח אותם אתי, וכאשר אבוא אביא אותם אתי. ורבי נתן סבר שאמרה לו: פעמים שאתה מזדמן בין השמשות ולא תוכל להביא אותם איתך, ותיקח את שלי ואותי תשכיב על הארץ.

"ונותן לה כפה (לראשה וחגור למתניה, ומנעלים ממועד למועד וכלים של חמישים זוז משנה לשנה)": אמר לו רב פפא לאביי: תנא זה (יוצר) שליח ערום ונועל נעליים. אמר לו: תנא במקום של הרים הוא עומד, שלא די לה בלא שלושה זוגות נעליים. ודרך אגב מלמד אותנו, שייתן לה אותם במועד כדי לשמח אותה בהם.

"וכלים של חמישים זוז": אמר אביי: חמישים זוז פשוטים. מניין? משלמדנו במשנה: "במה דברים אמורים, בעני שבישראל, אבל במכובד הכל לפי כבודו"

ונותן לה מטה ומפץ וכו': מפץ ומחצלת למה לה דיהב לה אמר רב פפא באתרא דנהיגי דמלו פוריא בחבלי דמבגר לה תנו רבנן אין נותנין לה כר וכסת משום ר' נתן אמרו נותנין לה כר וכסת היכי דמי אי דאורחה מאי טעמא דתנא קמא ואי דלאו אורחה מאי טעמא דרבי נתן לא צריכא כגון דאורחיה דידיה ולאו אורחה דידיה תנא קמא סבר אמר לה כי אזילנא שקילנא להו וכי אתינא מייתינא להו בהדאי ורבי נתן סבר אמרה ליה זימנין דמיתרמי בין השמשות ולא מצית מייתי להו ושקלת להו לדידי ומגנית לי על ארעא.

ונותן לה כפה: אמר ליה רב פפא לאביי האי תנא שליח ערטלאי ורמי מסאני אמר ליה תנא במקום הרים קאי דלא סגיא בלא תלתא זוגי מסאני ואגב אורחיה קא משמע לן דניתבינהו ניהלה במועד כי היכי דניהווי לה שמחה בגוייהו.

וכלים של חמישים זוז: אמר אביי חמישים זוזי פשיטי ממאי מדקתני במה דברים אמורים בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו

ואי סלקא דעתך חמשים זוז ממש
עני חמשים זוז מנא ליה אלא שמע
מינה חמשים זוזי פשיטי.

ואין נותנין לה לא חדשים וכו':
תנו רבנן מותר מזונות לבעל מותר
בלאות לאשה מותר בלאות לאשה
למה לה אמר רחבה שמתכסה
בהן בימי נדתה כדי שלא תתגנה
על בעלה אמר אביי נקטינן מותר
בלאות אלמנה ליורשיו התם הוא
דלא תתגני באפיה הכא תתגני
ותתגני.

ואם עולה על דעתך חמישים זוז ממש
– עני, חמישים זוז מניין לו? אלא למד
מכאן שחמישים זוז פשוטים.

”ואין נותנין לה לא חדשים (בימות
החמה ולא שחקים בימות הגשמים,
אלא נותן לה כלים של חמישים
זוז בימות הגשמים והיא מתכסה
בבלאותיהן בימות החמה):” מותר
מזונות לבעל. מותר בלאות לאישה.
מותר בלאות לאישה למה לה? אמר
רחבה: שמתכסה בהן בימי נידתה כדי
שלא תתגנה על בעלה. אמר אביי:
מוחזק לנו שמותר בלאות אלמנה
ליורשיו, כי שם הוא שלא תתגנה
בפניו, וכאן תתגנה ותתגנה.

”נותן לה מעה כסף (לצורכה ואוכלת
עמו מלילי שבת ללילי שבת):” מה
פירוש אוכלת? רב נחמן אמר: אוכלת
ממש. רב אשי אמר: תשמיש. למדנו
במשנה: ”אוכלת עמו לילי שבת.”
זה מתאים למי שאומר שאוכלת.
אלא למי שאומר ”תשמיש”, מהי
(לשון) ”אוכלת”? זו לשון מעולה כמו
שכתוב: ”(כֵּן דֶּרֶךְ אִשָּׁה מְנַאֲפֶת) אֹכֶלֶה
וּמְחַתֶּה פִּיהָ וְאִמְרָהּ לֹא פְעֻלְתִּי אָנֹכִי”
(משלי ל, כ).

נותן לה מעה כסף וכו': מאי אוכלת
רב נחמן אמר אוכלת ממש רב אשי
אמר תשמיש תנן אוכלת עמו לילי
שבת בשלמא למאן דאמר אכילה
היינו דקתני אוכלת אלא למאן
דאמר תשמיש מאי אוכלת לישנא
מעליא כדכתיב אכלה ומחתה פיה
ואמרה לא פעלתי און

מקשים על כך: רבן שמעון בן גמליאל
אומר: ”אוכלת בלילי שבת ושבת.” זה
מתאים למי שאמר אכילה, שלמדנו
”ושבת”, אלא למי שאמר תשמיש,
תשמיש בשבת יש? והרי אמר רב
הונא: ”ישראל קדושים הן ואין
משמשין מטותיהן ביום.” הרי אמר
רבא: בבית אפל מותר.

מיתבי רבן שמעון בן גמליאל
אומר אוכלת בלילי שבת ושבת
בשלמא למאן דאמר אכילה היינו
דקתני ושבת אלא למאן דאמר
תשמיש תשמיש בשבת מי איכא
והאמר רב הונא ישראל קדושים הן
ואין משמשין מטותיהן ביום האמר
רבא בבית אפל מותר.

"ואם היתה מניקה": דרש רבי עולא רבה בפתח בית הנשיא: "אף על פי שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים, אבל זן קטני קטנים". עד כמה? עד בן שש. כמו רב אסי שאמר רב אסי: בן שש יוצא בעירוב אמו. מניין? ממה שלמדנו במשנה: "היתה מניקה, פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה". מדוע? האם לא משום שצריך לאכול יחד איתה? ושמה משום שחולה היא? אם כן, שיאמר במשנה "אם היתה חולה". מהו "אם היתה מניקה"? ושמה זה מלמד אותנו שסתם מיניקות חולות הן. נאמר: אמר רבי יהושע בן לוי: "מוסיפין לה יין, שהיין יפה לחלב".

ואם היתה מניקה: דרש רבי עולא רבה אפיתחא רבי נשיאה אף על פי שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים אבל זן קטני קטנים עד כמה עד בן שש כדרב אסי דאמר רב אסי קטן בן שש יוצא בעירוב אמו ממאי מדקתני היתה מניקה פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה מאי טעמא לאו משום דבעי למיכל בהדה ודלמא משום דחולה היא אם כן ליתני אם היתה חולה מאי אם היתה מניקה ודלמא הא קא משמע לן דסתם מיניקות חולות נינהו איתמר אמר רבי יהושע בן לוי מוסיפין לה יין שהיין יפה לחלב.

במילים אחרות

התלמוד חוזר לעסוק כעת בחלקי המשנה השונים שראינו לפני שני פרקים, כדי לברר את יישומם בפועל.

השאלה הראשונה היא: אם יש לאישה מיטה, לשם מה היא צריכה גם מחצלת רכה וגם מחצלת? והתשובה היא, שיש מקומות שבהם בונים את המיטות מחבלים נוקשים, ושינה בתנאים אלה ללא מחצלת מצערים את האישה וגורמים לה להזדקן טרם זמנה. כעת נשאלת השאלה לגבי כר וכסת, ויש מחלוקת בין חכמים לבין רבי נתן בשאלה, אם יש לתת לה אותם. אם היא רגילה לישון עם כר וכסת, מדוע חכמים קובעים שאין לתת לה אותם? ואם אין היא רגילה בהם, מדוע נותנים לה כר וכסת, לפי דעת רבי נתן? הברייתא הזו רלוונטית רק למקרה שהאישה אינה רגילה לישון עם כר וכסת, ובעלה כן. במקרה כזה החכמים סוברים שהבעל יביא אתו את מצעו ורבי נתן סבור שיש מצבים שבהם האיש לא יביא את מצעו, ולכן ייקח מאשתו את כלי מיטתה והיא תצטרך לישון על הארץ. לשם כך יש לתת לה סט מצעים נוסף, ככתוב במשנה.

המשנה מורה גם לתת לאישה בגדים פעם בשנה ונעליים שלוש פעמים בשנה, בשלושת הרגלים. רב פפא מתפלא על סדר עדיפויות זה, לפיו לכאורה האישה תלך עירומה אבל עם נעליים. והתשובה לכך היא, שבמקומות הרריים הנעליים מתבלות מהר. ההוראה לתת את המנעלים בשלושת הרגלים נועדה לשמח את האישה.

לפי האמור במשנה, מוטל על האישה לתת לאשתו בכל חורף בגדים בשווי חמישים זוז. אביי מדייק, שמדובר בזוזים פשוטים (שהם מטבעות זולים), ולא בזוזים ממש (שהם מטבעות יקרים פי שמונה מזוז פשוט). זאת משום שעני מוגדר כמי שאין לו מאתיים זוז (ממשיים)²⁶. ומכיוון שהמשנה עוסקת בפירוש בעניים, לא סביר לדרוש מן האישה העני שייתן לאשתו מידי שנה בגדים בשווי של יותר מרבע מכל רכושו.

מצוטטת ברייתא הקובעת כי אם האישה מותרת מן המזון הניתן לה על-ידי השמש, העודף חוזר לבעל. ואולם הבגדים הבלויים נשארים ברשות האישה גם כאשר היא מקבלת מערכת חדשה של בגדים, כפי שמורה המשנה. השאלה של התלמוד היא, לשם מה האישה שומרת את הבגדים הבלויים. והתשובה הניתנת היא, שבגדים בלויים אלה משמשים אותה לימי נידתה, "כדי שלא תתגנה על בעלה". ומפרש רש"י, שאם האישה תלבש אותם הבגדים בימי הנידה ובימי הטהרה, זה יגרום לבעל לדחיה ממנה. לפי היגיון זה, קובע אביי שאם אישה אלמנה ניזונה מן היורשים וזכאית גם היא לבגדים בשווי חמישים זוז פשוטים פעם בשנה, הבגדים הבלויים חוזרים ליורשים ולא נשארים בידיה, שכן עליה לא חל העיקרון "שלא תתגנה על בעלה" כי אין לה בעל. ממש לא חשוב אם תתגנה.

המשנה קבעה, שגם אם יש שמש הדואג לצורכי האישה, היא אוכלת עם בעלה בערכי שבת. רב נחמן מפרש זאת כאכילה ממש ואילו רב אשי מפרש שזו לשון נקייה כדי לומר שהיא מקיימת עם בעלה יחסי מין בלילי שבת. הבנה זו אינה מתאימה לדברי רבן שמעון בן גמליאל, הקובע שהאישה אוכלת עם בעלה בלילי שבת ובשבתות. הרי לא מקובל לקיים יחסי מין בשעות היום. ואולם רבא (שבפרק הקודם ראינו אותו רץ לקיים יחסי מין עם אשתו ביום בגלל אישה שחשפה את זרועה בכית הדין שלו) קובע שמותר לקיים יחסי מין ביום במקום חשוך.

מן הקביעה במשנה שאישה מיניקה חייבת פחות מלאכה לבעלה וזכאית ליותר מזון מאישה שאינה מיניקה, מסיקים בתלמוד שהאב חייב בהוצאות תזונת ילדיו מגיל לידה עד גיל שש, למרות שאינו חייב לדאוג למזונם מגיל שש ומעלה.²⁷ זהו כמובן חידוש שאי אפשר להגזים בחשיבותו. גיל שש נקבע על-פי הגיל שעד אליו הילד או הילדה תלויים באימם ולא יכולים להיות רחוקים ממנה. אפשר להיווכח בכך מדין עירוב, שעד גיל שש הילד אינו צריך עירוב משל עצמו, אלא הוא יוצא ידי חובה בעירוב אמו, כי הוא נספח לה. העירוב הוא מזון של סעודה שמניחים לפני השבת בקצה תחום השבת המותר להליכה (כק"מ), כדי שיהיה מותר ללכת בכיוון שבו מונח העירוב קילומטר נוסף. יש להכין עירוב לפני השבת עבור כל אדם שישלך בכיוון העירוב, חוץ מילדים

26 משנה, פאה ח, ח.

27 ראו: משנה, כתובות ד, ו; בבלי כתובות מט ע"ב. קיימת ברייתא הקובעת הפוך, אך היא לא התקבלה להלכה. ראו: תוספתא, כתובות פרק ד, 8; ירושלמי, כתובות פרק ד הלכה ח, דף כח ע"ד.

עד גיל שש.²⁸ מהדגשת חובתו של האב לזון את ילדיו עד גיל שש מובן שמעל גיל שש אין לו חובה כזו (!). יש לזכור שמדובר כאן באדם עני מאוד, המתקשה לפרנס את עצמו ואת אשתו. ובכל זאת, עולה השאלה, מה אמורים לאכול אותם ילדים בני שש ומעלה שאביהם אינו זן אותם? האם מצופה מהם לעבוד או לקבץ נדבות? ככל הנראה התשובה לכך חיובית.

על כל פנים נשאל, האם תוספת המזון לאישה המיניקה איננה משום היותה חולה או חלשה בשל ההנקה, ולא בשל חובת ההזנה של הילדים הקטנים. אופציה זו נדחית, שכן לשון המשנה מדברת בפירוש על מיניקה ולא על חולה. כמו כן מצוטט רבי יהושע בן לוי, שקבע כי יש לתת לאישה מיניקה גם יין, שהוא טוב לחלב. זה תומך בדעה, שהדאגה היא לאישה המיניקה כדי שיהיה לה שפע חלב לתינוק. פחות דאגה לאישה, יותר דאגה לתינוק ולילד עד גיל שש.

כך מסתיים הפרק הזה בתלמוד.

מדרש הבית

גם בסוגייה זו נשמר המתח שכין דאגה לפרטי הפרטים של צורכי האישה שיהיו מסופקים, ובין מינימום מתקטנן עד כדי שאלה בדבר בעלות על הבגדים הבלויים של האישה. מצד אחד, שיהיו לאישה כר וכסת, אם היא רגילה לכך, ומצד שני, מובן מאליו שאם יש לה רק סט אחד של מצעים והבעל בא לישון אצלה - הוא יקח אותם לעצמו, והיא תיאלץ לישון על הריצפה. הסוגייה מדגישה חזור והדגש שמדובר בה על המינימום ההכרחי לאדם עני. גם עוני קשה אינו פוטר את הבעל מאחריות לכל צרכיה של אשתו, אף כי המינימום המוגדר כאן הוא מינימלי מאוד.

העיסוק בנידתה של האישה ובבגדים שהיא לובשת בזמן זה, מסעיר אותנו. חזרנו לעיין בפסוקי המקרא הנוגעים לווסת. הנה הם:

וְאִשָּׁה כִּי תִהְיֶה זָכָה דָּם יִהְיֶה זָכָה בְּכִשְׂרָהּ שְׁבַעַת יָמִים תִּהְיֶה בְּנִדְתָּהּ
וְכָל הַנִּגַּע בָּהּ יִטְמָא עַד הָעֶרְב. וְכָל אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו בְּנִדְתָּהּ יִטְמָא
וְכָל אֲשֶׁר תִּשָּׁב עָלָיו יִטְמָא. וְכָל הַנִּגַּע בְּמִשְׁכַּבָּהּ יִכַּסּ בְּגָדָיו וְרַחֵץ
בְּמִים וְטָמֵא עַד הָעֶרְב. וְכָל הַנִּגַּע בְּכָל כְּלִי אֲשֶׁר תִּשָּׁב עָלָיו יִכַּסּ
בְּגָדָיו וְרַחֵץ בְּמִים וְטָמֵא עַד הָעֶרְב. וְאִם עַל הַמִּשְׁכַּב הוּא אוֹ עַל הַכְּלִי
אֲשֶׁר הוּא יִשְׁבַת עָלָיו בְּנִגְעוֹ בּוֹ יִטְמָא עַד הָעֶרְב. וְאִם שָׁכַב יִשְׁכַּב אִישׁ
אִתָּהּ וְתִהְיֶה נִדְתָּהּ עָלָיו וְטָמֵא שְׁבַעַת יָמִים וְכָל הַמִּשְׁכַּב אֲשֶׁר יִשְׁכַּב
עָלָיו יִטְמָא (ויקרא טו, יט-כד).

28 ילדים עד גיל שש גם לא חייבים לשבת בסוכה ולא חייבים לעלות לרגל מאותה סיבה - תלותם באימם עד גיל זה.

עצם הגדרת האישה כטמאה בימי המחזור החודשי שלה מקוממת. זו נקודת מבט גברית, הנרתעת מן הדרם הטבעי של האישה. נובעת מכך האמירה, שאם אישה תלכש אותם הבגדים בימי נידתה ובימים רגילים, היא תתגנה על בעלה. מדוע תהליך טבעי ובריא של גוף האישה גורם לה להיות מגונה בעיני בעלה? ברור שהטקסט נכתב על-ידי גברים שאינם מהססים לגנות נשים שגופן ממלא את תפקידו הטבעיים. הזכרנו לעצמנו, שבאותה תקופה לא היו אמצעים להסתיר את הדרם. האישה היתה חשופה למבט המגנה.

איסורי טאבו הנוגעים לנשים בתקופת המחזור החודשי שלהן, קיימים בחברות רבות. מאכזב שגישה זו קיימת בצורה כל-כך טבעית בתלמוד, ועוד יותר שהיא עודנה רווחת גם היום. יש לכך עקבות בחברות חרדיות, שבהן נערות ונשים במחזור מוצנעות בפינת הבית. ועצם הצורך "להיטהר" במקווה טהרה בסוף ימי הווסת מעיד על היחס השלילי לתופעה הטבעית הזו.

היחס המשפיל לאלמנה, שאפילו את בגדיה הבלויים אין משאירים לה, בקביעה שאין בכך כלום אם תתגנה, מבטא חשש או רתיעה מאישה אלמנה. כאישה פנויה, היא מהווה סכנה למבנה החברתי. אנו נוכחות בתופעה זו גם היום, למשל, בסירוב לקבל משפחות חד-הוריות ליישובים קהילתיים. אחדות מאיתנו החיות בזוגיות העידו שהן מרגישות מאוימות בנוכחות נשים פנויות, אחרות מאיתנו כפרו בכך לגמרי.

בעל המפקיד שמש לדאוג לכיתו ולאשתו, אינו פטור לגמרי מחובותיו. הוא חייב להגיע לאשתו בלילות שבת, אם כדי שהאישה תוכל לאכול אתו, ואם כדי לקיים יחסי מין. הזוגיות מורכבת מחובות וזכויות כלכליות, אך כפי שראינו גם בפרקים על חובת העונה - קיום יחסי מין - זה אינו מסתכם בכך. ומעניין שאין סיוג של חובה זו לנשים פוריות דווקא. פה נוסף ההיבט של אכילה משותפת בשבתות, שכמו כל אכילה משותפת, יוצרת ומטפחת יחסי קירבה.

הבחירה ללמוד "ש"אכילה" יכולה לציין יחסי מין מפסוק ממשלי על זונה, מטרידה אותנו. כאילו קיום ה"עונה" ראוי מצד הבעל, אבל גובל בזנות מצד האישה.

כמו כן מסתבר, שהדאגה לצרכיה של האישה אינה כוללת דאגה לצורכי הילדים שמעל גיל שש. האישה העני מחויב לדאוג לכל צרכיה המינימליים של האישה, אבל לא לצורכי ילדיו שמעל גיל שש. אלו קביעות קשות, שאפשר אולי להבין אותן רק בהקשר של מצוקה כלכלית קשה ביותר. הן שנויות במחלוקת הן בימי התנאים והן בימי האמוראים, אך להלכה כך נקבע. אפשר לראות זאת בבירור מסדרת סיפורים המופיעים במסכת כתובות מט ע"ב,²⁹ שבהם חכמים הנדרשים לשאלת החובה של אבות לזון את ילדיהם, מוקיעים אבות אלה, אבל אינם מחייבים אותם לזונם. התלמוד מציין בהמשך שמדובר

29 ראו גם: ירושלמי, כתובות פרק ד הלכה ה, דף כח ע"ד.

באבות עניים בלבד. אילו היה מדובר באבות בעלי יכולת כלכלית, היו כופים עליהם לזון את ילדיהם.

האם סוף המשנה והסוגייה דואגים לאישה המיניקה, או שמא הם רואים בעיקר את טובת הילד הניזון ממנה? בכל מקרה, יש התחשבות בתנאים המיוחדים של אישה זו, שאין ביכולתה לעבוד כמו אישה שאינה מיניקה, ושיש לה צורך בתוספת מזון ואפילו בתוספת יין.

מדרשי פסוק

”מותר בלאות לאשה, למה לה?” (כתובות סה ע”ב)

מותר בלאות לאישה

שכל מעייניה, מחשבותיה, שאיפותיה
להיראות יפה, מושכת ונשית
להיות אישה.

לכן תמהה אני על השאלה ”למה לה?”

הרי הדברים ברורים כשמש

להיות ראויה לבעלה היא נדרשת

להתנאות לפניו גם בנידתה

בתנאי שתשמור על המידה

וכשאינ בעל בתמונה

כלומר האישה אלמנה

אז ודאי שיש מקום לשאלה

כי בשביל מי תנאה

לבא בתור? לבעל נוסף?

שגם אותו היא תכלה!?

ובאת למקטל אחרינא*...

ועל כן שתתגני שתתגני

”הנך יפה רעייתי”

כך מפייט האיש לאשת חיקו

וכך נכתב בשיר השירים

אבל בחיים האמיתיים

אם לא רעייתי יפתי

אזי במותי תתגני...

* (ובאת להרוג אחר)

אסתר אלכסנדר

ברישא של הסוגייה נאמר: "מותר מזונות שלא אכלה, הם לבעל, ואינם נשארם ביד האשה."

ברוח פסוק זה מתגלגלות מחשבותיי, ממריאות ודואות מהקל אל הכבד:

הגישה האקולוגית

הגישה הכלכלית

הגישה הפטרונית

הגישה האקולוגית ברורה, פשוטה ומוצדקת: בגדים מעבר לצרכים, מיותרים, קל וחומר בגדי בלאות. כך גם האוכל – אכלה, שבעה והותירה, שתעביר הלאה לרעב.

הגישה הכלכלית ברורה, פשוטה ומוצדקת: אישה היא יצור חושב ומחושב. האישה אחראית על כספה, על רכישותיה, מפעילה שיקול דעת בבחירת בגדיה, מזונה וכל רכישה אחרת.

הגישה הפטרונית לא ברורה, אסורה וגם בלתי מוצדקת: שום חוק לא ראוי שיכתיב לאישה מה נכון ומה לא נכון לה. זכותה של האישה להחליט מה נחון ומה ראוי לייתר בחייה.

שלוש הגישות הללו מתקיימות בחיי ומכלכלות את התנהגותי.

איילה שוורץ

כמה טוב שאיננו תלויות (לרוב) במי שיחליט מה נלבש, מתי נלבש, איך נלבש. האם נאכל או לא, נשתה יין או לא. נשים התקדמו בהרבה תחומים, אולי לא מספיק, אך התקדמו. מה שעדיין לא השתנה היא התלות ברבנים בכל מה שקשור לנישואין וכו'. נקווה שגם זה יקרה ...

סרים דנות

באותם ימי נידה נאלצת האישה להוציא מתחתית הארון את הבגדים המיוחדים לימים אלה. כולם יודעים. היא מסתובבת בשכונה כפופה וראשה חפוי. נשים מתלחשות. על גופה שמלות והויות מוכתמות. פה ושם חסר כפתור, שוליהן קרועים. היא הולכת ומצטמצמת, הכל כדי להקטין את נוכחותה. חלפו ימי הנידה, והאישה לובשת שוב את מיטב מחלצותיה. מאופרת, שערה עשוי כהלכה, היא מהדסת זקופת קומה כמו טווס בעונתו. ובאחד הימים פסקה הנידה, והיא הגיעה לימי בלותה ואין יותר עונתה. השליכה לפח את בגדי הבלאות המרופטים, ומאז ועד היום היא לובשת את בגדיה הצבעוניים וההדורים.

רונית דקל

האומר בגד לשנה

חושב שמביע דאגה

ונותן חסות לכסות.

מדמיין אישה דלה

נשרכת אחרי עצמה.

לתדהמתו גילה

אישה יצירתית,

עוטה על עצמה בד

מעטרת בקשרים

ופרח בר,

הופכת בליה

למותג.

אורית שנהר

מה יש בהן, בבלאות

שכל כך קשה לי

להיפרד מהן?

בארון שלי יש מקום של כבוד

לבגדים ישנים

ובכל פעם

שאני מחליטה להיפרד

הבלאות עושות לי עיניים

וצביטות בלב

ועוברות לתא חדש

בארון.

שלומית תורן ארבל

סיכום

פרק זה עוסק בחלוקת התפקידים, בחובות ובזכויות של בני זוג זה כלפי זה במסגרת מוסד הנישואים, כפי שעוצב בידי חז"ל. אין כאן הנחה של שוויון זכויות או חובות, אלא חלוקת תפקידים ברורה ויחס לא שוויוני – לבעל יש יותר זכויות ויותר סמכות מאשר לאשתו. עם זאת, ניכר מאמץ של החכמים לדאוג לזכויות המינימום של האישה, כך שלא תהיה תלויה לחלוטין בגחמות בעלה. האמצעי העיקרי להבטחת זכויות אלה הוא הכתובה.

הכתובה היא מסמך משפטי בו הבעל מתחייב לספק לאשתו את כל צרכיה הפיזיים, כולל סיפוקה המיני, ומשעבד את כל רכושו הקיים והעתיד למימוש חובותיו המפורטים בכתובה. הכתובה חשובה מאוד אם האישה מגורשת או מתאלמנת, שכן בה מובטחות לה זכויותיה למשך תקופה נוספת של כשנה לאחר תום הנישואים. הכתובה ניתנת לכלה עוד בשלב האירוסים, השלב שבו האיש והאישה התחייבו זה לזה, אך עדיין לא מימשו את הנישואים במגורים משותפים. עברה כשנה בין שלב האירוסים/ההתחייבות לשלב המימוש המלא של המעבר למגורים משותפים. מאז ימי-הביניים שני השלבים הללו אוחדו לטקס החופה, כפי שהוא מוכר לנו היום, הכולל גם את האירוסין וגם את הנישואים.

הכתובה מבטיחה מינימום הכרחי שדי בו למחייתה של האישה למשך כשנה, אם הבעל נפטר או מגרש אותה, אבל הבעל יכול להתחייב בה ל"תוספת כתובה" – סכום שהוא מוסיף לכתובה, בהתאם ליכולתו הכלכלית. יש מחלוקת בתלמוד בשאלה, האם אישה מאורסת יכולה ליהנות גם מן המובטח לה בתוספת הכתובה, אם הנישואים לא מתממשים בשל גירושה או פטירת ארוסה, או שזה נועד להתממש רק לאחר מעבר הזוג למגורים משותפים.

הפרק שלנו מפרט את החובות והזכויות של האישה, המקנות לה את זכויות הכתובה. מובן שאישה שאינה ממלאת את חובותיה עלולה לאבד את כתובתה, כך שהכתובה היא גם אמצעי למשטורה של האישה. יש מחלוקת בין חכמים בשאלה, האם ניתן להפחית מן הסכום המינימלי לגובה הכתובה שקובעת המשנה (מאתיים זוז לבתולה, ומאה לאלמנה או גרושה), ומחלוקת זו אינה מוכרעת.

מבין השורות אפשר ללמוד, שגיל הנישואים היה צעיר. הנורמה הנקבעת בתלמוד היא, שהנערה צריכה להיות בוגרת – כלומר בת שנים-עשרה – כדי להינשא. גם נורמה זו שנויה במחלוקת, ויש המקדימים עוד את גיל ההסכמה לנישואים ומקנים לאב את הזכות להשיא את בתו הקטנה. האב אינו חייב לזון את בתו מעבר לגיל שש, ולמרות שאם הילדה עובדת, שכרה שייך לאביה. אולי משום כך היה לנערה ענייה אינטרס להינשא בגיל צעיר, אבל גם לא בטוח בכלל שתמיד שאלו אותה לרצונה. ברור שהיו אבות שרצו להיפטר מן האחריות על בנותיהם מוקדם ככל האפשר. מצד שני, מתוארים גם אבות שנרתעים מלהשיא את ביתם בגיל צעיר כדי למנוע חרטה ופירוק

של הנישואים הללו.

התלמוד קובע כי כאשר מגיע מועד החופה שנקבע, והבעל משום מה אינו עובר לגור עם אשתו, הוא בכל זאת חייב לזון אותה ולמלא את כל החובות המפורטות בכתובה. אפשר להבין, שכל עוד הנערה היתה מאורסת, היא לא קיבלה את הזכויות המפורטות בכתובה, אלא אם כן הבעל נפטר או שהיא גורשה. אישה מאורסת לכוהן מקבלת רשות לאכול את מזונו המיוחד, התרומה, גם אם "הגיע הזמן ולא נישאו" - כלומר, בתום תקופת האירוסים, גם אם לא עברו לגור יחד.

האם אישה נשואה יכולה לבחור שלא להעביר את פירות עבודתה לבעלה ולא לקבל ממנו מזונות? זו שאלה שנויה במחלוקת בתלמוד. מהות הנישואים היא ההסכם הכלכלי בין בני הזוג, הקובע ששכרה של האישה שייך לבעלה בתנאי שהוא זן אותה (כאמור בפרק ד, משנה ד במסכת כתובות) אבל עולה כאן אופציה אחרת של אישה עצמאית מבחינה כלכלית הבוחרת בכל זאת להינשא מסיבות אחרות, שאינן מפורטות כאן.

עוד לפני חובת העבודה מחוץ לבית לשם שחר, מחויבת האישה בלא מעט מלאכות בתוך ביתה, המוגדרות כ"מלאכות שהאישה עושה לבעלה". נחוצות ארבע שפחות כדי להחליף אותה! זאת אומרת, שחובותיה רבות ושישואים הם עסקה כלכלית משתלמת מאוד לבעל. היא מחויבת למעשה בכל עבודות הבית, כולל הנקת ילדיה. אם היא מגורשת על-ידי בעלה, היא אינה חייבת עוד במלאכות אלה. אולם אישה נשואה שאינה ממלאת את חובותיה אלה עלולה להיות מוגדרת כמורדת, על-פי דעת חלק מהחכמים. ההשלכות של כך הן חמורות במיוחד, כי האישה מגורשת חסרת כול ונותרת כך שנה לפחות.

חובת ההנקה של האישה אינה מובנת מאליה, ובית שמאי סברו שאין לחייב אישה להיניק את ילדיה, אם אינה רוצה בכך. ההלכה נקבעה על-פי בית הלל, שבסמכות הבעל לכפות על אשתו להיניק את ילדיה. יש לכך משמעות כלכלית, שכן התחליף היחיד שהיה להנקה אם היה מינקת בתשלום. לכן, ברומה לשאר המלאכות שהאישה היתה חייבת בהן, אם לא היו לה שפחות להחליף אותה, גם ההנקה נחשבה לחובה כלפי הבעל. אמנם יש בכך כפייה לא פשוטה על האם, אולם נראה שהחכמים מודאגים יותר מזכותו של התינוק לחיים מאשר לזכותה של האישה על גופה. במסגרת הדיון על ההנקה מבררים מה קורה אם אישה מגורשת במשך תקופת ההנקה. מצד אחד, חובות האישה כלפי בעלה פוקעות; ומצד שני, התינוק צריך לינוק. נקבע, שאם גורשה האישה, על הבעל לשלם למינקת, אלא אם כן התינוק כבר קשור אל אמו, ואז אביו משלם לגרושתו תמורת ההנקה, כמו למינקת. הדיון על הקשר הקיומי הנוצר בין התינוק היונק לבין אמו, מעיד על מודעות גבוהה של חכמים לקשר זה. ישנן עוד הגבלות על האישה המיניקה, שנועדו להבטיח לתינוק פרק זמן ארוך דיו של הנקה. הגבלות אלה חלות בעיקר במקרים בהם האישה גורשה או התאלמנה במשך תקופת ההנקה: אסור לה להינשא בשנית לפני תום פרק הזמן הדרוש לתינוק לינוק.

קביעה חשובה היא, שאם אישה רוצה להיניק ובעלה אינו רוצה בכך, רצונה הוא המכריע. כאן חכמים מכירים בזכותה של האישה על גופה.

הקביעה ש"עולה עמו ואינה יורדת עמו", משמעה שדרך הנישואים אישה יכולה לשפר את מצבה הסוציו-אקונומי, אבל אם בעלה הוא ממעמד נמוך משלה, עליו לשמור על רמת חייה הקודמת. לא בטוח שקביעה זו קוימה תמיד, אולם קשה להגזים בחשיבותה. לקראת סוף הפרק מוגדר מהו המינימום שחובה על העני לספק לאשתו לקיומה. נראה שזהו מינימום שבמינימום, והדיון נכנס לפרטי פרטים של הכמויות ושל החפצים שזכותה של האישה לקבל מבעלה או ממי שמונה על-ידו לספק את צרכיה. הדיון נראה קטנוני ומעיד על כלכלה של מחסור ועוני. החכמים חוזרים ומזכירים שזה מינימום, וכי אדם שיש באפשרותו לספק לאשתו תנאים טובים יותר, חייב לעשות זאת.

הנושא הבא שפרקנו מאריך בו הוא זכותם של בני הזוג ל"עונה", ליחסי מין, במסגרת הנישואים. זה אינו מותנה בפוריות הזיווג. למשל, גם אישה אחרי גיל המעבר זכאית לעונתה. חובה על האיש ועל האישה לקיים יחסי מין, ואם אינם ממלאים חובה זו, יש לכך השלכות מרחיקות לכת. המורדת עלולה לאבד את כתובתה ולהיות מגורשת חסרת כל, והמורד משלם קנס לאשתו, עד כדי חובה לגרשה עם כתובתה. נראה שכל זה נועד להבטיח שמוסד הנישואים יהיה יציב, ושבני הזוג ימצאו את סיפוקם במסגרתו. ואולם הדברים אינם כה פשוטים, וראינו שתלמידי חכמים החריגו את עצמם מחובה זו למשך שנים רבות, כדי ללמוד בריחוק מביתם ומנשותיהם. סדרה ארוכה ומפותחת של סיפורים מעידה על נורמה בעייתית מאוד של תלמידי חכמים שמתמסרים ללימוד תורה, עד כדי שכחת חובותיהם לנשותיהם. עורך הסוגייה ביקורתית כלפי נוהג זה, ואולם ריבוי הסיפורים ומשכי הזמן הארוכים המתוארים בהם מעידים שהיתה זו תופעה רווחת. הידוע ביותר מבין שורת סיפורים זו הוא הסיפור על רבי עקיבא, שאשתו שלחה אותו ללמוד הרחק מביתו למשך עשרים וארבע שנה. עם זאת, ברוב הסיפורים מתואר שהאישה סובלת מנטישתה.

קיים מצב אחר, הזוכה להבנה מסוימת - אישה הטוענת שבעלה מאוס עליה, ולכן היא אינה מסוגלת לקיים אתו יחסי מין. רוב החכמים מוכנים לשמוע טיעון כזה ולא להכריז על האישה מורדת, אבל היא מאבדת את כתובתה. זה נועד להרתיע נשים מלטעון טענה כזו. ובכל זאת, זו דרך שבה אישה יכולה ליזום גירושים; כנראה הדרך היחידה. יש לציין שעד היום הטיעון הזה נשמע בבתי-דין רבניים כעילה לגירושים. אין לכך מקבילה לגבי הבעל, שכן הוא יכול ליזום גירושים כרצונו.

בסיומו של פרק זה אנו נותרות מהורהרות. חז"ל יוצאים כאן מגדרם כדי להבטיח לאישה תנאי קיום סבירים והוגנים, אך יש לכך גם מחיר לא נמוך. מעורר לראות שדואגים לאישה, ומטריד לראות עד כמה היא בכל זאת כפופה לבעלה. כאמור בפתיחה, אילו היו דברים אלה בגדר היסטוריה עתיקה, לא היינו טורחות לעסוק בהם. דווקא הרלוונטיות שלהם היא שמטרידה אותנו. החברה שלנו עדיין בנויה על אי-שוויון בין נשים לגברים ועל תלות כלכלית של נשים בבעליהן. זה מאלץ נשים לחיות בזוגיות גם

אם אינה טובה, או לבחור להיות חר-הוריות במצב כלכלי לא קל בדרך כלל. כמו כן, הגט עודנו מתבצע בבתי-דין רבניים, שאינם מניחים שוויון בין נשים לגברים. יתירה מזו, לבתי-דין רבניים בישראל יש היום סמכות לדון בחלוקת הרכוש ובמשמורת על הילדים במקרים של גירושים. הכל קורה כאילו לא חלפו אלף וחמש מאות שנים מאז נכתבו הדברים האלה. אישה מסורבת גט הטוענת שבעלה מאוס עליה, עלולה לאבד חלק מזכויותיה הממוניות אם תיק הגירושים נידון בבית-דין רבני.

בתום הלימוד מתחזקת ההנחה שלנו, שיש להפריד את הדת מן המדינה ולאפשר לזוגות הרוצים בכך גירושים ללא גט ובלי לערב את הרבנות, וגם הציפייה שלנו לפסיקה אמיצה יותר של רבנים לשם השוואת זכויות נשים לזכויותיהם של גברים.

